

Михайло Лесів

УКРАЇНСЬКІ ГОВІРКИ У ПОЛЬЩІ

УКРАЇНСЬКИЙ АРХІВ

Михайло Лесів

УКРАЇНСЬКІ
ГОВІРКИ
У ПОЛЬЩІ

ВИДАВНИЦТВО
«УКРАЇНСЬКИЙ АРХІВ»
ВАРШАВА 1997

Редактор
Анатолій Кобеляк

Обкладинка
Івони Островської

Редакційна співпраця
Романа Галана

Коректор
Мирослава Борщох

Książkę wydano dzięki pomocy finansowej
Ministerstwa Kultury i Sztuki
oraz Komitetu Badań Naukowych

© Copyright by Michał Łesiów, Lublin 1997
© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Archiwum Ukraińskie”
Warszawa 1997

ISBN 83-86112-10-7

Wydanie pierwsze

Wydawca: Oficyna Wydawnicza „Archiwum Ukraińskie”
01-581 Warszawa, ul. Krasińskiego 16 m. 84
tel./fax (0 22) 39-87-73

Objętość: ark. druk. 31; ark. wyd. 33
Druk i oprawa: Łódzka Drukarnia Dzielowa S.A.
Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 45

Від Попраду до Нарви

У книжці, яку Ви розкрили, знайдете розповідь про живу мову, що її вчені діалектологи говірками, говорами, наріччями, діалектами називають. Фактично це, просто, мовлення, яке більшості з нас у родинному домі батьком-матір'ю, дідуsem-бабунею було дано, в якому ми росли-виростали, виходячи поволі на береги того словесного океану, яким є загальнонародна літературна мова.

Живе слово батьківського порога – і колискове, і сумне, і веселе, і любовне, і жовнірське, усяке воно у змісті, а звучанням одне – наше рідне. Воно та мати були на початку і до краю днів наших забувати їх не треба. Чому? Не треба і все! Що тут багато пояснювати. Не все ж бо поясниш, не все ж бо у ринково-бізнесну логіку вкладеться.

Більшість тих українців у Речіпосполитії Польщі, котрі нині користуються рідним словом, виховалися саме на народному мовленні, на його формальних і значеннєвих системах. Мовна система оформлює систему народного і національного мислення, що перетворюється у своєрідну свідомість.

Коли після другої світової війни «власть імущі» визначили кордони у центрально-східній Європі, частина українськомовного населення залишилася на захід від польсько-українсько-радянського кордону. Новий розділ в історії української присутності в межах польської держави тодішня влада у Польщі відкрила діями, спрямованими на викорінення усього, що українським звалося. Довготривалий процес обезсилювання українського етносу, затирання українського сліду на території післявоєнної Польщі почався депортаційними акціями. Виселювали кожного, кому доказано, що він українець; навіть змішані сім'ї, родини. Насамперед були т.зв. депатріяції на Схід. Згодом, у 1947 році, проведено депортаційно-пацифікаційну акцію «Wisła».

Разом з людьми виселювалася й українська мова, зокрема в її лемківській, бойківській, надсянській, холмській та підляській звукових діалектних формах, в усіх її побутових і культуротворчих втіленнях. І почали оці різновиди українського мовлення несміливо звучати на північних і західних окраїнах нової Польщі. Водночас надовго затихло українське слово на споконвіку природній йому території – на Лемківщині, Бойківщині, Надсянні, Холмщині та Південному Підляшші.

Про оце народне діалектне мовлення українців у Польщі є книжка, яку пропонуємо Вашій увазі. Поділена вона на шість розділів, стільки-бо діалектних українських груп представляють українці – громадяни РП. Це лемківські, бойківські, надсянські, наддністриянські, холмсько-волинські, підляські діалектні групи. Про їх територіальне поширення, про їхні назви та походження цих регіонально-етнічних назв мовиться у перших підрозділах кожного з оцих шести розділів.

Далі ведеться розповідь про історію наукових досліджень цих говірок – від часу, коли мовознавство стало послідовно цікавитися усікими проявами людського мислення і мовлення, від коли активно почала розвиватися етнографія поспіль з діалектологією, себто від середини XIX сторіччя. Оцей півторастолітній період поділений у книжці на три нерівні історичні відрізки часу:

1) до першої світової війни, коли-то українські говірки разом з їхніми носіями перебували у межах двох імперій – Російської та Австро-Угорської, коли перші праці про українські говірки писалися російською, німецькою, українською мовами;

2) міжвоєнний період, коли говірки, якими ми зацікавлені, були охоплені кордонами II Речі Посполитої Польської, коли дослідження українських говірок вели досить активно на високому науковому рівні не тільки українські, але також польські мовознавці зі Львова, Krakova, Varshawi i Lublina;

3) після другої світової війни, коли українські говірки на території Польщі разом з їх носіями були виселені, унаслідок чого вони зазнали незвичайного розпорощення, а їх дослідження стало завданням особливої складності, але й з ним діалектологи якось собі радили (головним чином з varshawського та люблінського мовознавчих осередків).

У наступних підрозділах згаданих шести розділів ми стараємося показати основні системні різниці між окремими говірками. Чинимо це на основі того всього, що досі досліджено й опубліковано (в тому беремо до уваги і наші власні дослідження).

При нагоді появи книжки, присвяченої тільки говіркам, годі було б обминути таке питання: чи є сенс цікавитися, ознайомлюватися з діалектним мовленням, про яке, бува, дехто говорить, що його час уже минув, що воно, мовляв, пропадає? Чи можна знайти логічне обґрунтування тому, щоб записувати й оберігати від загину оці, «неправильні» з точки зору загально-прийнятих канонів літературної мови, слова і словосполучення? На мою думку є і глибокий сенс, і потреба. А це тому, бо:

1) для більшості українців у Польщі діалект – це не закостенілій, а постійно живий словесний фонд, від якого починалося, як я вже нагадав, їхнє знання рідної мови; діалектнє слово – це найрідніше їм знаряддя вияву думки;

2) наш фольклор, яким пишаємося, до якого звертаємося при найсимпатичніших нагодах і без національнотворчого потенціалу якого нам не обйтися, має в своїй основі та структурі діалектні форми;

3) ключем до пізнання, до зрозуміння нашої художньої літератури (зрештою, як і кожної з великими традиціями писемності) є часто знання суті того слова, відчування сенсу тієї форми, які називаємо діалектними. Торкається це і спадщини століть, та, чималою мірою, художніх надбань сьогодення. Кожен-бо письменник, що мудро і щедро почерпує слова та форми з народної скарбниці, збагачує загальноукраїнське мовлення.

Варто, отож, придивлятися, прислухатися до наших діалектних слів, до конструкцій, в які вони укладені, порівнювати їх з літературними, записувати їх, шукати їхнього походження, навчатися глибини їхніх значень. Може у цьому процесі повертання до джерел нашої мови віднайдемо, торкнемо також суть українського менталітету. Чи не варто попробувати?

Від 1987 до 1990 р. тиждень у тиждень на сторінках чергових чисел «Нашого слова» вів я мовознавчу розповідь про українські говірки, що віками жили на території від Попраду через Сян, Солокію, Угерку, понад Бугом і через Буг аж до Нарви, уздовж

польсько-словацького, польсько-українського й польсько-білоруського державних кордонів. Розповідав я людям про їхню мову у час, як знаємо, досить цікавий – у зламні для політичної констеляції нашого світу літа. Мінялася тоді й Польща, змінилася навіть назва держави, перестала діяти гостра цензура, а *Українські говірки в ПНР*, а згодом *Українські говірки у Польщі* друкувалися собі незмінно. Появилися 152 відрізки моєї розповіді. Читали, напевно читали її люди. Дехто час до часу відгукнувся листом, прагнучи дещо поповнити – забутим словом, мовною формою, фольклорним записом – або не погодитися зі мною. Були теж листи особливої теплоти, сповнені ностальгії, задуми над минулим і долею рідного села, його людей. У міру сил і можливостей я відповідав, радіючи і водночас дивуючись тому, що оці, інколи наукові, спеціалістичні інформації мають свого так численного і вдумливого читача.

Були, отож, різноджерельні приводи для того, щобувесь цей матеріал зібрати в одне ціле, вистилізувати його, дещо актуалізувати, поповнити і видати у формі монографії осібною книжкою. Може пригодиться вона також україністичним науково-дидактичним осередкам, яких у Польщі усе більше, а може й стане якимось внеском в українську діалектологію. Пам'ятаю і про те, що любителі українських народних скарбів, в тому її усіх мовних форм, запитували мене, коли оцей у сотнях частинок посіяний матеріал зійде окремою книжкою.

Віддаємо ж тоді її нині у руки як спеціалістів у ділянці діалектології, так і любителів, серед яких є й, можливо, майбутні експлоратори незвіданих у багатстві таємниць батьківської жи-вої ще мови.

автор

I. ЛЕМКІВСЬКІ ГОВІРКИ

1. Назва і територія лемків та їх говірок

Назва **лемки** з'явилася в науковій літературі у I-ій половині XIX ст. Як засвідчує проф. Роман Райнфусс, перший раз у науковій літературі вжив цієї назви Осип Левицький у своїй по-німецьки написаній граматиці української мови, виданій у Пере-мишлі 1834 р.¹ і повторив її відомий чеський філолог Шафарик у його *Слов'янських старожитностях* з 1837 р.² Проти вживання назви лемки виступав Вінценті Поль у своїй відомій праці *Rzut oka na północne stoki Karpat* (1851) і, думаю, що цікаво буде процитувати його погляд на це: *O tym rodzie góralskim z Niskiego Beskidu natrafilem już na kilka uwag i jakoby etnograficznych poszukiwań, gdzie ich nazywano albo sanockimi góralami, albo też „Lemkami” od przysłówka „lem”, który używają, a który odpowiada co do znaczenia przysłówkowi „tylko”. Zwyczajem tego rodzaju poszukiwań miano dorobić dla Łemków osobną historię. Wszakże niech mi się tu godzi zrobić tę uwagę, że właśnie wśród tych górali sanockich, czyli jak ich chcą zwać Lemków, leży ponad Osławą trzy wioski w niewielkiej odległości od siebie, gdzie w jednej mówią ludzie „Lem”, w drugiej zaś „Nem”, w trzeciej „Leż”, tym samym tedy prawem można by ich nazwać Lemkami, Nemkami i Leżkami, wypadałoby się tylko postarać o historię dla narodu Nemków i Leżków³.*

¹ O. Lewickij, *Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien*, Przemyśl 1834.

² Саме Шафарикові присвятив Т. Шевченко свою поему *Єретик*, де пише: *Слава Тобі, Шафарiku, // Вовіки і віки, // Що звів еси в одно море // Слов'янськії ріки, маючи на увазі ці саме Слов'янські старожитності та й інші його твори* (Пор.: *Шевченківський словник*, т. 2, Київ, 1977, с. 352-353).

³ W. Pol, *Rzut oka na północne stoki Karpat*, Kraków, 1851. Цитую за: R. Reinfuss, *Łemkowie jako grupa etnograficzna*, «Prace i Materiały Etnograficzne», t. VII, Lublin 1948, s. 85.

Щойно у другій половині XIX ст. назва лемки поширилася в науковій літературі на означення групи українських мешканців Карпат (Східний Бескид між р. Попрадом і Ославою) від поширеного у цій говірці слова **лем** – «лише, тільки»⁴.

Чи назва ця була штучно внесена авторами монографій про лемків, чи була створена народом для окреслення етнічної групи? Відповідь дає Р. Райнфусс, що назва **лемко** була жартівливим прізвиськом народного походження і виникла вона десь на пограниччі бойківських і лемківських говірок⁵. Щодо поширення назви варто навести такі висновки цього дослідника Лемківщини:

Z tej prawdopodobnie lokalnej nazwy obejmującej kilka „łemkizujących” wsi bojkowskich ukuli dawni autorowie prac poświęconych „góralom sanockim” termin mający zgodnie z definicją Toruńskiego oznaczać Rusina mówiącego nieczysto po rusku⁶, a ponieważ im dalej na zachód, tym gwary ludności ruskiej coraz bardziej skażone są obcymi naleciałościami, więc i mianem Łemków zaczęto określać całą zachodnią postać russkich górali po Poprad i Szczawnicę⁷.

Ще у 1877 році Й. Маєр і Й. Коперницький ділили північно-карпатських русинів-українців на гуцулів, бойків і *górali bałtyckiego stoku Karpat*⁸. Назва **лемко**, **лемки** дісталася до мови народу на захід від р. Ослави щойно перед першою світовою війною. Назва лемки, що в науковій літературі вживалася, як окреслення етнографічної групи, у почутті народу мала давніше більш політичне значення. Цікаво про це писав у 1948 році видатний лемкознавець проф. Р. Райнфусс:

Nazwa „Łemko” w świadomości zachodnio-karpackiego „Rusaka” kojarzy się często z pojęciem „Starorusina” lub „moskalofila”. Popularność tej nazwy datuje się od momentu, kiedy na tle zatargu

⁴ Етимологічний словник української мови, т. 3, Київ, 1989, с. 219-220; М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка, т. 2, Москва, 1967, с. 481; А. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970, s. 35 та інші етимологічні словники слов'янських мов.

⁵ R. Reinfuss, *Lemkowie jako grupa etnograficzna*, «Prace i Materiały Etnograficzne», т. VII, Lublin 1948, s. 87.

⁶ Дивись на цю тему статтю А. І. Торонського, *Русини-Лемки*, «Зоря Галицька», Львів, 1860.

⁷ R. Reinfuss, op. cit., s. 87.

⁸ J. Majer i J. Kopernicki, *Charakterystyka ludności galicyjskiej*, «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej», Kraków 1877.

politycznego między „Starorusinami” a „Ukraińcami” zaczął kryształizować się lemkowski separatyzm. Z tego powodu często są wyjątki, że w obrębie tej samej wioski uświadomieni politycznie mieszkańcy uważają się jedni za Łemków, drudzy za Ukraińców, a nie-uświadomieni politycznie (tych nawet wśród starych jest niewielu) wyjaśniają tylko, że dawniej nie było ani Łemków, ani Ukraińców, tylko wszyscy nazywali się jednakowo „Rusnakami”⁹.

Донедавна, отже, самі лемки не хотіли себе так називати. Але в наш час назва **лемко**, **лемки**, як здається, не має уже якоїсь негативної вимови. Назву цю фіксує найновіший *Словник української мови* (т. IV, Київ, 1973: **лемко** (чол.), **лемка** (жін.) і **лемки** (мн.), подається при цьому пояснення *етнографічна група українців, які здавна живуть в Карпатах по обох схилах Східних Бескидів і з цитатою з творів І. Франка: Лемки в сірих гунях по-сусідськи розмовляли з покутянами з-над Пруту. Там теж фіксується прикметник **лемківський** з цитатою: Лемківська культура зберегла нам самобутню архітектуру, одяг та віками уstanовлені звичаї, обряди*¹⁰.

Українсько-німецький словник Є. Желехівського, виданий 1884 році, вміщає слово **лемко**, **лемки** з поясненням *Russinen am niedrigen Beskid und im Zipser Comitate, жіночі відповідники лемкіння, лемчанка, прикметник лемківський та назву території Лемківщина*. Натомість слово **лемак** пояснюється тут, як *мешканець за Бескидом (Einwohner hinter dem Beskid)*¹¹. Слово **лемак** у словнику Б. Грінченка пояснюється по-російськи, як *название малоросса, живущего в Венгрии, в долинах за Бескидами*. Назва **лемки** мусить бути порівняно стара, якщо у документах XVII ст. знаходиться на Закарпатті антропонім (особове ім’я) **Лемак**, про що засвідчує П. Чучка¹³. Слово **Лемківщина** пояснює *Словник української мови* Б. Грінченка як *местность заселенная лемками погорье Низкого Бескида от р. Сян по Попрадскую долину*¹⁴.

⁹ R. Reinfuss, op. cit., s. 88.

¹⁰ Словник української мови, т. 4, Київ, 1973, с. 476.

¹¹ Є. Желеховский, *Малорусско-німецкий словар*, т. 1, Львів, 1884, с. 401.

¹² Б. Грінченко, *Словарь украинской мови*, т. 2, Київ, 1908, с. 354.

¹³ П. П. Чучка, *Антропонімія Закарпаття і міграція населення в українських Карпатах*, «ХІІ Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1965, с. 26.

¹⁴ Б. Грінченко, *Словарь украинской мови*, т. 2, Київ, 1908, с. 355.

Серед сучасних українських прізвищ появляються зрідка також назви типу **Лемко, Лемків**¹⁵.

Як пояснюється етнонім лемки в деяких енциклопедіях?

В *Українському Радянському Енциклопедичному Словникові* (УРЕС) у статті *Лемки* (т. 2. Київ, 1967) знаходимо таке пояснення:

Лемки – етнографічна група українців, які здавна жили по обох схилах Східних Бескидів (у Карпатах між річками Сяном і Попрадом та на захід від Ужу). Особливості історичної долі природних мов, культурно-побутові і господарські взаємовпливи з сусідніми народами (угорцями, поляками, словаками) зумовили деякі відмінності в господарстві, культурі, побуті і мові українців цього району. Основним заняттям лемків були землеробство, домашні промисли (ткацтво, гончарство, різьблення на дереві). І на закінчення про післявоєнну долю лемків: Узв'язку з обміном населення між Польщею і СРСР після створення ПНР багато лемків переселилося з Лемківщини на території Львівської, Тернопільської та Миколаївської областей УРСР. Тепер межі лемківського етнографічного району виразно не окреслюються. А про лемківські говірки у цій же енциклопедії пишеться, що це говірки української мови, поширені на південних схилах Карпат у Чехословаччині і на північних схилах – у Польщі¹⁶. Так-от читачі УРЕС, а також УРЕ, не можуть довідатися про те, що сталося з лемками, які не виїхали у 1945-46 рр. до Радянського Союзу, не знатимуть про виселення лемків разом з іншими групами українців, громадян ПНР, на територію західних і північних воєводств Польської Народної Республіки. Тут оця недоповненість.

Вернімось до 30-х років ХХ ст., коли видавалася під редакцією Івана Раковського «Рідною школою» *Українська Загальна Енциклопедія*. Які ж інформації про лемків там знаходимо. Оце, між іншим, такі відомості: *Лемки, українське плем'я по обидва боки Бескидів, у Галичині між Попрадом і Сяном у сандецькому, горлицькому, грибівському повіті (Лемківщина), на Закарпатті*

¹⁵ Пор.: F. Bogdan, *Dictionary of Ukrainian Surnames in Canada*, Winnipeg 1974, p. 161.

¹⁶ Український радянський енциклопедичний словник, т. 2, Київ, 1967, с. 315.

від р. Попраду по Уж. Знаходимо тут також інформацію, що лемки мали ще інші свої прізвиська від одягів, а саме: куртаки і чуганці. Усіх лемків в енциклопедії начислено тоді до 200 000 людей¹⁷.

Назва **куртаки** пов'язана зі словом **курта**, **куртка**, а **чуганці** зі словами **чуга** або **чуганя**, що означає вид верхнього одягу з довгим коміром у галицьких лемків, пошитого з суцільних шматків доморобної тканини. Був це урочистий одяг, про що свідчить така цитата: З обрядового весільного одягу маємо (в музеї) лемківські чугани, гуцульські гуглі, подільські манти¹⁸.

Ці назви лемків – **куртаки** та **чуганці** – згадує також стаття про лемків у російській енциклопедії Брокгауза і Ефрана з кінця XIX ст., де пишеться, що лемки – частина українського («малоруського») населення у Карпатах між р. Ропою і Сяном, що їх начислюється 109 000 чоловік і що вони належать до «„греко-католицької”, себто уніатської церкви», а самі себе називають просто «русинами» або «рускаками»¹⁹.

Число 109 000 лемків подає у 1900 р. також чеська енциклопедія, яка вважає лемків за частину українського (малоруського) населення по обох схилах Бескидів у Галичині і на Угорщині (себто на Закарпатті, що належало тоді до Угорського Королівства) між Попрадом і Сяном. Подають у цій статті, що лемки живуть на 2 800 квадратних кілометрах; автор статті називає також міста на території заселення лемками: Грибів, Горлиці, Змігород, Дукля, Риманів, Новотанець (нотоване як місто у XV ст.), Буківсько (фіксоване у документах XIV ст.), а також відомі джерела мінеральних вод у Щавниці, Криниці та Івонічі.

У цій же чеській енциклопедії підкреслюється греко-католицьке віросповідання лемків та факт, що вони своєї мови та віри тримаються твердо. Тут читаємо також похвалу для лемків:

¹⁷ Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання. Під редакцією д-ра Івана Раковського, т. 2, кн. 14, Львів-Станіславів-Коломия, 1931, с. 454.

¹⁸ Словник української мови, т. 11, Київ, 1980, с. 372, 373.

¹⁹ Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона, т. 17 А, Санктпетербург, 1896, с. 521.

Лемки є добрі, побожні і працьовиті, про крадіж і рабунки взагалі в них не чути²⁰.

Малий Енциклопедичний Словник, що вийшов у Празі 1972 року, коротко і ретельно інформує читача про лемків: *Лемки – етнографічна група українського народу по обох схилах Бескидів у сандецькому, ясельському і сяніцькому повітах, частина лемків живе у північній частині східної Словаччини*²¹.

Так само німецькі сучасні енциклопедії зараховують лемків до українців:

*Lemken – ukrainischer Volksstamm in den unteren Beskiden*²².

Lemken – eine Volksgruppe der Westukrainer in den unteren Beskiden (...) Die Lemken wurden 1945 zum Teil nach Ostpreussen verpflanzt (Лемки – етнографічна група західних українців у Низькому Бескиді ...) Лемки частинно були у 1945 р. переселені до Східної Пруссії)²³.

Натомість політичні кола фашистської Німеччини воліли відділити лемків від українців, як про це засвідчує мова генерального губернатора Ганса Франка з 1940 року.

*Ми не повинні забувати, що маємо на території понад 120 000 кв. км 14 мільйонів мешканців, в тому числі 2,5 мільйона євреїв, близько 600 000 українців, гуралів, лемків і гуцулів. Для нас становлять вони осібні народи, які оточуємо опікою. До речі, Г. Франк був певний того, що гуралі – безсумнівно германського походження*²⁴. Ось до чого доводить людей політичне засліплення і віра в силу вибраного народу.

Нам треба затриматися над інформаціями в польських енциклопедіях, бо тут вони у деякій мірі мають свою специфічну вимову, яка впливає, думаю, на погляди сучасного польського громадяніна, незалежно від його освіти, а навіть походження.

Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana, що писалася і друкувалась перед першою світовою війною (в 1890-1914 роках),

²⁰ Ottuv Slovnik Naučny. Ilustrovana Encyklopaedie Obecných Vědomosti, 15. Dil, Praha 1900, s. 837.

²¹ Malý Encyklopédický Slovnik A-Ž, Praha 1972, s. 616.

²² Der Neue Brockhaus. Lexikon und Wörterbuch in 5 Bänden, 3. Band, Wiesbaden 1971, s. 331.

²³ Brockhaus Enzyklopädie in 20 Bänden, 11. Band, Wiesbaden 1970, s. 329.

²⁴ Див.: S. Piotrowski, Dziennik Hansa Franka, Warszawa 1956, s. 141.

так пояснюює називу і поняття **лемки**: *Łemki, względnie Lemki (samimi zwą się Rusnakami), jeden z szczepów Górali ruskich, zamieszkujących Karpaty na wschód od Popradu po przełęcz Dukielską*. I далі трохи дивне окреслення лемківського говору: *Język Łemków cechuje polsko-słowacki akcent, a obok innych właściwości gramatycznych i fonetycznych, zwyczaj skracania wyrazów przez ściąganie całych zgłosek*²⁵. Ця остання інформація абсолютно незрозуміла для мовознавця. Очевидно, *ruski* значить тут **український**, про що свідчать такі дивні ствердження у цій же самій енциклопедії:

Zwykle pod Rusinami rozumie się tych Małorusinów, których odłam w ostatnich czasach usiłuje wprowadzić na ich określenie nazwę nową, Ukraińców, a далі mamy dуже туманні поділи оцих малорусинів.

*Małorusinów dzielimy na Wołyńiaków, Ukraińców, Podolan, Huculów, Bojków i in.*²⁶

Важко було б собі уявити більш туманне представлення етнічної термінології. З цього всього, однак, виникає зовсім виразно, що ця енциклопедія уважає лемків за русинів-українців.

Публікована у міжвоєнний період (1924-1927) *Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Trzaski, Everta i Michalskiego* пише про лемків: *Łemkowie, Łemki, szczep górali ruskich zamieszkający północne stoki Karpat od Popradu po Iwonicz i Rymanów, ok. 100 000 głów*²⁷. У міжвоєнних польських публікаціях *ruski* означав, як правило, **український** і тому можна майже впевнено думати, що лемки, для авторів вищезгаданої енциклопедії, зараховуються до українського народу.

Дещо більше про лемків пише післявоєнна *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*. Процитуймо: *Łemkowie, nazwa własna Rusnaki, używana w literaturze od końca XIX wieku, nazwa ludności ruskiej zamieszkującej do 1945 r. Beskid Niski od przełęczy Dukielskiej do Popradu.*

Łemkowie przybyli tu w XIV-XV w. ze wschodu, zajmowali się wypasaniem dużych stad owiec i wołów; w XIX w. w związku z upad-

²⁵ Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna, Kraków, t. 9, s. 224.

²⁶ Там же, т. 15, с. 133.

²⁷ Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Trzaski, Everta i Michalskiego, t. 3, Warszawa, s. 237.

kiem pasterstwa zajęli się głównie rolnictwem, a także przemysłem leśnym; gwara lemkońska należy do grupy języków russkich; po 1945 Łemkowie w związku z działalnością UPA na tym terenie zostali przesiedleni do woj. wrocławskiego, szczecińskiego, olsztyńskiego i koszalińskiego²⁸.

Те саме у деякому скороченні пишеться у 4-томній *Енциклопедії ПВН* з 1979 року²⁹.

До цих інформацій можна мати такі застереження щодо термінології та повноти поданих відомостей:

1. Вираз *ludność ruska* з сучасної мовної точки зору не зовсім докладне окреслення, бо у сучасній польській мові замість міжвоєнного *ruski* вживается майже всюди *ukraiński*. Сучасна польська мова затримала слово *ruski* на означення *східнослов'янський* і тому, як би не дивитися на це, окреслення *ludność ruska*; *grupa języków russkich* архаїчні і недокладні, а з тактичної точки зору аж надто тенденційні.

2. Не зовсім певною справою є те, що лемки на Лемківщину прийшли щойно у XIV-XV ст., як подає самовпевнено цитована енциклопедія. На цю тему є у науці різні думки. Послухаймо, що про це пише сучасний польський етнограф-лемкознавець проф. Р. Райнфусс: *W związku z zagadnieniem pochodzenia Łemków spotyka się w nauce dwie teorie. Według twierdzeń dawnych uczonych (Bielous, I. Pietrowicz), podjętych następnie przez sfery ukraińskie z Gruszeckim na czele, Łemkowie zamieszkują swoje karpackie osiedla od czasów bardzo odległych. Niegdyś żywioł ruski sięgał daleko na zachód, czego śladem mają być liczne nazwy ruskie spotykane nawet w okolicach Krakowa (...) Z czasem zostali Rusini przez Polaków zepchnięci ku wschodowi, jedynie w górzach udało się im oprzeć przed naporem Polaków. Sięgający po Poprad klin łemkowski i wyspa ruska koło Szczawnicy uważane są przez koła ukraińskie za pozostałość starego russkiego osadnictwa pochodzącego z czasów, kiedy Słowianie po raz pierwszy pojawiły się w tych stronach.*

Przedstawionej tu teorii przeciwwstawiają się uczeni polscy dowodząc, że przodkowie dzisiejszych Łemków przybyli stosunkowo bar-

²⁸ Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, t. 6, Warszawa 1965, s. 697.

²⁹ Encyklopedia Powszechna PWN, t. 2, Warszawa 1979, s. 787.

Бача й пастух. Рис. Івана Руценка.

dzo późno, bo dopiero z falą osadnictwa wołosko-ruskiego, która na tym odcinku Karpat rozwiąza się od początku XV wieku³⁰.

Не можна, думається мені, ще тепер прийняти лише одну теорію пізнішої колонізації руськими лемками Лемківщини, треба було принаймні згадати про існування іншої точки зору, хоч би тільки гіпотези.

3. Інформація про те, що *gwara lemkońska należy do grupy języków russkich* є на перший погляд правдива, але як же сильно тенденційна, бо не бажає пов'язувати лемківських говірок з українською мовою, про що пишуть усі порівняльні граматики і посібники діалектології. Наприклад, про частину південно-західних говірок Ф. Жилко пише: *Карпатські говірки можна поділити на кілька груп. Дослідники визначають такі групи говірок: бойківські, закарпатські, лемківські*³¹.

Проф. Здзіслав Штібер, найбільш заслужений дослідник лемківських говірок, писав у вступному слові до свого атласу: *Zbierając w latach 1934 i 1935 materiały gwarowe na Lemkowszczyźnie,*

³⁰ R. Reinfuss, *Łemkowie jako grupa etnograficzna*, «Prace i Materiały Etnograficzne», t. VII, Lublin 1948, s. 102.

³¹ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, Київ, 1958, с. 118.

tj. w ukraińskich wtedy etnicznie częściach obecnych województw krakowskiego i rzeszowskiego, a także, choć w mniejszym zakresie, na przyległym do dziś ukraińskim obszarze w Czechosłowacji, nie miałem zamiaru opracowania atlasu językowego tych okolic³². Dumaю, że ce wystarczył poki co jak świadczenie terminologicznego krytyzmu zgadanoї статті в енциклопедії.

4. В інформації вищезгаданої енциклопедії пишеться про переселення лемків до західних та північних воєвідств сучасної Польщі, не сказано, однаке, хто переселяв і за що, бо зі сформулювання по 1945 *Łemkowie w związku z działalnością UPA na tym terenie zostali przesiedleni* незорієнтовані небагато зрозуміють. Немає тут інформації про те, що переселення відбулося у 1947 році, а відразу після війни лемки мали можливість вийти на Радянську Україну, з чого багато скористало. Про це, зрештою, пише, між іншим, навіть проф. С. Урбанчик у своєму *Narodni polska dialektologii* так: *Dzieci przyjaznymi porozumieniu ze Związkiem Radzieckim dokonano wymiany ludności na tych odcinkach, gdzie były odchylenia od linii zasadniczej. W ten sposób znikał klin ludności ukraińskiej: tzw. Łemków, który w Karpatach sięgał aż po Szczawnicę*³³.

Інша правда є така, що на території Лемківщини є ще лемки, бо трапляються там ще і греко-католицькі, і православні парафії, а також інші культурні установи (школи, гуртки ОУП, ОЛ, Стоваришиня Лемків, ансамблі).

Не можна, отже, мати довір'я до згаданих післявоєнних енциклопедій в ПНР задля їх термінологічної та аж надто виразної тенденційності в доборі і представленні фактів, коли йдеться про лемків.

Коли говоримо про територію Лемківщини, західні та північні межі лемківського діалекту і племені, визначені ще в I-ій половині XIX ст., виразно окреслюються також і в сучасній науці. Натомість поняття про східні межі лемків підлягало серйозним змінам протягом літ. Від самого початку В. Поль і Торонський прийняли, що Лемківщина сягає на сході до горішньої течії Сяну і цей погляд приймали безкритично у своїх працях такі до-

³² Z. Stieber, *Atlas językowy dawnej Lemkowszczyzny*, zeszyt I, Łódź 1956, s. 7.

³³ S. Urbańczyk, *Zarys dialektołogii polskiej*, Warszawa 1976, s. 13.

«Лемковина» з Білянки, ведена Ярославом Трохановським. Фото Ігоря Санайка. 1981 р.

слідники, як О. Потебня, П. Житецький, Я. Головацький, О. Огіновський та інші.

Ісидор Коперницький під кінець XIX ст. зауважив, що між річками Ославою та Гочевкою *zaczynają się górale ruscy wyraźnie różnić od Łemków* і тому критично віднісся до усталеної східної межі Лемківщини³⁴. І. Верхратський та інші мовознавці надалі східну межу Лемківщини проводять рікою Сяном³⁵. Калужняцький у 1914 р. пересуває цю межу Лемківщини дещо на захід³⁶.

Щойно перед другою світовою війною східну межу лемківських говірок досліджували мовознавці (І. Зілинський, А. Княжинський, Й. Шемлей, З. Штібер), які в основному ведуть кордон Лемківщини з Бойківчиною рікою Ославою. Межу таку встановлювали також етнографи Й. Фальковський і Б. Пашницький, визначаючи її долиною ріки Солинки. Цією справою зайнявся також сучасний лемкознавець-етнограф Р. Райнфусс, який визначив східний кордон Лемківщини згідно більш-менш з висновками мовознавців, а саме на ріці Ославі, з таким застереженням:

³⁴ I. Kopernicki, *O góralach ruskich w Galicji*, «Sprawozdanie Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności», t. XII, 1899.

³⁵ Пор.: І. Верхратський, *Про говор галицьких лемків*, Львів, 1902.

³⁶ R. Reinfuss, op. cit., s. 91-92.

W miejscu, gdzie Osława przedziela się przez łańcuch wzgórz na północ od pasma Bukowicy, znajduje się 8 wiosek tworzących obszar przejściowy lemkowski-bojkowski. Należą tu: Kulaszne, Wysoczany, Płonna, Karlików, Przybyszów, Kamienne, Piotrowa Wola i Tokarnia.

Na wschód od Osławy stanowi granicę Łemkowszczyzny pasmo górskie Wielkiego Działu, będące murem oddzielającym Łemków od drugiego góralskiego ugrupowania ruskiego Bojków. Granica biegnie tu stale w kierunku południowo-wschodnim, by w okolicy wsi Solinki osiągnąć granicę Państwa³⁷.

Проф. Р. Райнфусс виділяє, крім бойків, інші етнографічні українські групи, що межують з лемками:

1. Венгрини або венгринці, які в межах Польщі живуть у двох селах Дубне і Лелюхів на південь від Мушини. Мешканці цих сіл, русини-українці, внаслідок того, що від основної Лемківщини були відділені пасмом гір і мали легкий доступ до містечок Спишу, перейняли багато культурних прикмет звідтам і тому самі лемки, а також етнографи уважають їх за осібну етнічну групу – стверджує Р. Райнфусс³⁸.

2. Русини Шляхтівські (Rusini Szlachtowscy) живуть у 4 селах на схід від Щавниці, а саме у таких селах, як Шляхтова, Явірки, Біла Вода і Чорна Вода. Вони віддалені від лемків коло 15 км та відділені від них горами і тому з надпрадськими лемками мали невеликі контакти, відрізняються від них у багатьох справах і тому в новіші часи виділяються вони як окрема етнографічна група під назвою *Шляхтівських русинів*³⁹. Мають вони багато спільних прикмет з українцями-русинами, що живуть на Спиші.

3. Замішанці живуть на північ від меж Лемківщини між Коросном і Стрижевом у таких селах, як: Czarnorzeki, Bonarówka, Krasna, Pietruszka Wola, Oparówka, Rzepnik, Węglówka (Ванівка) і Wólka Bratkowska. Процитујмо більший фрагмент інформації на цю тему проф. Р. Райнфусса: *Wioski te oddalone od granic Łemkowszczyzny o 25 km w linii powietrznej otoczone zewsząd ele-*

³⁷ R. Reinfuss: op. cit., s. 100.

³⁸ Там же, с. 100.

³⁹ Там же, с. 101. Р. Райнфусс посилає читача до своєї праці п.з. *Rusini Szlachtowska*, «Lud», t. XXXVI.

mentem polskim, posiadające w obrębie swym mniejszy lub większy odsetek Polaków, zarówno pod względem językowym jak i etnograficznym, nasycone są w znacznym stopniu wpływami polskimi. Ruską ludność tych wsi ze względu na jej przejściowy charakter nazywano «Zamieszańcami» (zamieszanyj narid) i pod tą nazwą dostali się oni do literatury naukowej. Niektórzy starają się łączyć Zamieszańców z Łemkami. Czy to jest uzasadnione, nie wiadomo, gdyż grupa Zamieszańców z punktu widzenia etnograficznego nie została jeszcze do dziś zbadana i opisana. Należy jednak wątpić, żebyśmy mieli tam do czynienia z grupą góralską odpowiadającą kulturalnie Łemkom, raczej będzie to ludność zblizona etnograficznie do Dolinan z powiatu sanockiego⁴⁰.

Іван Верхратський, що у 1894 р. видав на основі своїх досліджень монографію *Говір замішанців*, зачислює оцих замішанців до лемків, а їх говірку вважає за лемківський піддialekt⁴¹.

Так більш-менш в основному можна собі уявити територію, походження та поширення назви лемків та говірок, що належать до карпатської групи південно-західної української мовної чи етнографічної території.

Коли видатний дослідник лемківських говірок ще у XIX ст. Іван Верхратський говорив про українську мову взагалі, рекомендував творцям української літературної мови: *Під оглядом же лексикальним належить малоруському письменнику брати весь обшир, на котрім ззвучить наше рідне слово. Про тоє всі слова над Пслом, Сулою, Дніпром, Дністром, Бугом, Серетом, Сяном, Попрадом (...) всі слова збираєм і вибираєм з них на тоє, що найпригідніше до язика літературного*⁴².

У дальших частинах цієї інформації хочу звернути увагу на основні прикмети лемківських говірок, їх звукової, морфологічної, синтаксичної, словникової систем. При нагоді треба буде обов'язково представити історію досліджень лемківського мов-

⁴⁰ R. Reinfuss, *Lemkowie jako grupa etnograficzna*, s. 101-102.

⁴¹ I. Верхратський, *Говір замішанців*, «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка», т. III, Львів, 1894.

⁴² I. Верхратський, У справі язиковій і декотрі замітки про книжки для українського люду, («Зоря» № 7, 8, 9 за 1892 р.). Цитату взято з передруку в: П. Д. Тимошенко, *Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови*, ч. II, Київ, 1961, с. 157.

ного ареалу, щоб запам'ятати принаймні такі прізвища дослідників-мовознавців, як І. Верхратський, І. Зілинський, З. Штібер, Й. Шемлей, С. Бонк, І. Керницький, Я. Рітер, М. Юрковський та інші⁴³.

2. Коротка історія дослідження лемківських говірок

Північнолемківські говірки виступали й виступають ще донині (в обмеженій кількості після виселення місцевого населення на схід, захід і північ) на території сучасних Новосанчівського і Короснянського воєводств Польщі. На південній стороні Карпат, на території Словаччини, знаходяться майже у незміненій масі південнолемківські говірки, якими тут будемо займатися лише принараджено.

Лемківські говірки (лемківський діалект) мають уже порівняно немалу кількість дослідницьких праць про них. Ця мовна територія притягала віддавна багатьох дослідників, тому що лемківські говірки вміщають у собі ряд архаїчних (дуже старих) мовних прикмет з однієї сторони, та піддавалися впливам сусідніх польської та словацької мов і говірок більше, ніж якийсь інший український діалект – з другої. Дослідників цікавили також мовні, як правило, лексичні елементи, що походили б з т.зв. волоської колонізації. Одним словом, такі й інші міркування спричинили живе зацікавлення цією мовою територією зі сторони, передусім, українських і польських діалектологів і взагалі дослідників народної культури.

Загально про карпатську групу українських говірок згадує ще у першій половині XIX ст. Іван Вагилевич (1811-1866) – український письменник і фольклорист у підручнику, написаному по-польськи *Gramatyka języka maloruskiego w Galicyi* (Львів, 1845). Пише він там, що крім галицького і київського українська мова має ще й третє – карпатське наріччя, яке за визначенням І. Вагилевиша відзначається рядом мовних прикмет, таких, як – зі

⁴³ Короткий перегляд праць вищеназваних та інших авторів про лемківські говірки див.: M. Łesiów, *Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej*, «Slavia Orientalis», t. XXII, nr 1, Warszawa 1973, s. 75-77.

звукових: м'яке ж, щ, ч (жаяль, шапка, чяс), розрізнення и від ы (бык, рыба, але сила, вино), з морфологічних рис – дієслівні форми типу гадам, гадаш, гадате, замість гадаю, гадаш, гадаєте; дієслівне закінчення -ме замість -мо (видиме, звеме); уживання прийменника ик, ко, к (ик мині, ко мні, к землі); здрібнілий суфікс -ойк-, -ейк- (хлопайко, головойка, полейко, добрейкий) тощо⁴⁴. Наведені І. Вагилевичем прикмети відносяться також до лемківських говірок, яких він ще не виділяє, ані не називає. Говорячи про карпатське наріччя, він має на увазі також живу мову населення нинішньої Лемківщини.

У 1848 році на зборах українських учених («собор учених руских») у Львові педагог, учений і поет Яків Головацький (1814-1888)⁴⁵ виголосив доповідь *Розправа о язиці южнорускім і его нарічіях*, у якій він поділив українську мовну територію на три «наріччя»: 1) Волинсько-подільське, 2) Галицьке або Наддністрянське і 3) Гірське або Карпаторуське. Усі вони за словами Я. Головацького складають один язик южноруський і розличаються одною од другого лише деякими різностями в коренних гласних почасті в різних граматических видах⁴⁶.

Про «гірське» наріччя, яким говорять усі горяни з обох боків Карпат, Я. Головацький писав у загальному так: *Гірське наріччя грубше і менше розвите, мов задеревіло, але тоє заховало багато слів, ізреченій і видів стародавних, старосвітських словенських. Дещо воно збивається на язик словацький і чеський, так як галицьке на сербський*⁴⁷. Оцінює він, отже, още карпатське («гірське») наріччя української мови за старовинне, бо, як пише, гірській стороні всігда найдовше задержують старий бит і ознаки стародавньої бесіди. Наводить також ряд ознак, характерних для усіх карпатських, в тому числі й лемківських, говірок⁴⁸.

⁴⁴ Пор.: А. А. Москаленко, *Нарис історії української діалектології*, Одеса, 1961, с. 9-10.

⁴⁵ Див.: Українська літературна енциклопедія, т. 1, Київ, 1988, с. 443.

⁴⁶ Исторический очерк основания галицко-русской Матиці и правозданье первого собора ученых русских и любителей народного просвещения. Составлено Я. Головацким, ч. 5, Львів, 1850, с. 65.

⁴⁷ Там же, с. 59.

⁴⁸ Дивись порівняння цих рис у праці: А. А. Москаленко, *Нарис історії української діалектології*, Одеса, 1961, с. 11-12.

Так само О. Потебня (1835-1891), видатний український мовознавець, у своїх працях про українські говірки виділяє їх характеризує багатьма прикметами *карпаторуський* або *гірський* діалект, подає при цьому цей зacinатель *української діалектології* історичні пояснення й коментарі⁴⁹.

Перша спроба класифікації їх характеристики українських говірок, написана *основоположником української діалектології* Коством Михальчуком (1840-1914), з'явилася в друку під назвою *Наречия, под наречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины* у 1877 році, шість років після її приготування до друку⁵⁰. Там він старається пов'язати нинішні говірки, їх поділ з давніми поділами племен у *Літописі Нестора*, напр., сучасне йому *червонорусинське* або *русинське* наріччя називає історично *давньохорватським*, думаючи про давньоруське плем'я червоних хорватів⁵¹.

Лемківські говірки, як складова частина українських карпатських діалектів, почали спеціально досліджуватися у другій половині XIX ст. і тут назвати треба, передусім, праці Івана Верхратського, який видав декілька монографій про лемківські говірки, написані по-українськи і по-німецьки⁵². Перед публікацією праць І. Верхратського, які були особливо багаті фактичним матеріалом та аналізом мовних фактів, про лемківські говірки написано було лише кілька принагідних матеріалів, таких як, напр., М. Астряба *Кілько слів о лемківській бесіді* (ж-л «Учитель» 1871, № 43-51) тощо⁵³.

⁴⁹ А. А. Москаленко, цит. праця, с. 15-19, а також: Л. С. Терешко, *Діалектно-лексикологічні студії О. О. Потебні на матеріалах «Народних писен Галицької та Угорської Русі» Я. Ф. Головацького* (В книзі): Олександр Опанасович Потебня. 1835-1960. «Тези доповідей і повідомлень», Одеса, 1960, с. 45-46.

⁵⁰ *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край*, т. VII, вып. 2, 1877.

⁵¹ А. А. Москаленко, цит. праця, с. 24-25.

⁵² *Über die Mundart der Galizischen Lemken*, «Archiv für Slavische Philologie», Bd. XIV-XVI. 1891-1892; *Про говор замішанців*, ЗНТШ, т. III, 1894; *Про говор галицьких лемків*, Львів, 1902.

⁵³ Див.: М. Jurkowski, *Lemkowszczyzna (materiały do bibliografii)*, «Slavia Orientalis», 1962, nr 4, s. 525-536, де згадано 369 праць, що відносилися до Лемківщини, в тому числі багато – до лемківських говірок.

Праці Івана Верхратського (1846-1919), педагога (насамперед вчителював у Дрогобичі, де серед його учнів був також Іван Франко), природознавця і лінгвіста, мають важливе значення для пізнання лемківських говірок. Зібрав він багатий матеріал, дослідив фонетичну, морфологічну і частково синтаксичну систему цих говірок. Опублікував він три основні монографії: німецькомовну *Über die Mundart der Galizischen Lemken*, поміщену в одному з найстарших і найбільш тоді вагомих славістичних журналів *Archiv für Slavische Philologie* (т. XIV-XVI, 1891-1892) та україномовні *Про говор замішанців* (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. III, 1894) і *Про говор галицьких Лемків* (Львів, 1902). Матеріал, зібраний ним з лемківських говірок, увійшов також до його монографії, написаної по-німецьки і виданої у Відні 1898 р., яка про українсько-галицькі говори інформувала широкі кола читачів Австро-Угорської монархії, а саме *Die ruthenischen Mundarten der Oesterreich-Ungarischen Monarchie in Wort und Bild*.

Деякі інформації про факти з лемківських говірок подає також О. Огоновський у своїй *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache* (Львів, 1880), між іншим, про лемківську говірку с. Шляхтова (*Bei dem Lemken in Szlachtowa des Bezirkes Nowy Sącz*, с. 26).

Польські говірки з лемківсько-польського мовного пограниччя опрацював О. Хомінський у розвідці *Dialekty polskie okolic Rymanowa*, поміщений у публікації «Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie» (т. VII, ч. 1, Kraków, 1915, с. 75-182). Матеріали ці можуть мати посереднє значення для пізнання лемківських говірок.

Наступний період цікавих і основних досліджень Лемківщини та їх говірок – це міжвоєнний час. Багато зробили у цьому відношенні польські дослідники. У 1934 році була навіть покликана до життя т.зв. «Komisja Naukowych Badań Lemkowszczyzny» під керівництвом проф. Е. Смоленського. Перші результати досліджень цієї Комісії опубліковані були у спеціальному лемківському річникові відомого донині журналу *Wierchy* (т. XIII, 1935)⁵⁴. Особливі наукові заслуги в дослідженнях народної культури та говірок Лемківщини мали перед другою світовою війною і в піс-

⁵⁴ М. Jurkowski, op. cit., s. 525.

лявоєнний час два дослідники: етнограф Роман Райнфусс та мовознавець-діалектолог Здзіслав Штібер.

Проф. Здзіслав Штібер (1903-1980) всебічно вивчив лемківські говірки. Результати своїх досліджень та аналізів він публікував від 1934 р. і, особливо, після другої світової війни на основі матеріалів, зібраних на території Лемківщини ще у тридцяті роки. Цей видатний польський мовознавець, колишній керівник Закладу слов'янознавства Польської академії наук, видав багато цінних статей про лемківські говірки, особливо про звукову і фонологічну систему цих говірок⁵⁵, граматики, словотвору і, передусім, лексики, себто словництва, яке показав дослідник на картах свого *Мовного атласу давньої Лемківщини*. Цей атлас, єдиний свого роду, друкувався в 8 випусках протягом 1956-1964 рр., вміщає він 416 карт⁵⁶. Становить він неоціненне джерело пізнання понад 1100 різних слів⁵⁷ та системних явищ з їх територіальним розподілом, чого вже було б майже неможливо встановити тепер, після виселення більшої частини населення Лемківщини на схід, захід і північ в 1945-1947 рр.

Проф. Й. Дзендуловський, автор *Лінгвістичного атласу українських народних говорів Закарпатської області УРСР* (1958-1960), виданого в Ужгороді, обговорюючи проблему региональних атласів слов'янських мов, писав у 1963 році: *Колишня північна Лемківщина. Атлас уже укладений польським славістом З. Штібера і дає багатий матеріал про групування цих говірок та впливи на них сусідніх польської та словацької мов. Згадує він також про мовний атлас Західного Закарпаття Пряшівського Краю*, де поширені лемківські та переходні до лемківських говір-

⁵⁵ Напр., Z. Stieber, *Z fonetyki historycznej dialekту Łemków*, «*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*», 1958, t. 3; *Materiały akcentowe z dawnej Lemkowszczyzny*, «*Slavia Orientalis*», 1959, nr 2-3; *Systemy wokaliczne dawnej Lemkowszczyzny*, «*Slavia*» Praha 1960, t. XXIX; *Dialekt Łemków. Fonetyka i fonologia*, Wrocław 1982. Ця остання підсумкова праця найповніше описує звукову систему лемківських говірок; вийшла вона друком уже після смерті видатного лемкознавця.

⁵⁶ Z. Stieber, *Atlas językowy dawnej Lemkowszczyzny*, z. I-VIII, Łódź 1956-1964.

⁵⁷ Поміщені там слова легко знайти й порахувати завдяки спискові, приготованому й виданому Я. Рігером: J. Rieger, *Indeks wyrazów do «Atlasu językowego dawnej Lemkowszczyzny» Z. Stiebera*, Łódź 1966.

ки, якого фонетичні та морфологічні розділи вже укладені чехо-словацьким дослідником В. П. Латтою⁵⁸.

На іншому місці проф. Й. Дзендуловський писав про мовний атлас Лемківщини З. Штібера: *Оскільки на території північної Лемківщини відбулась необоротна зміна населення (після другої світової війни частину лемківського населення було переселено в західні області Польщі, а частину на основі польсько-радянської угоди 1944 р. – в УРСР) і тепер вже не буде можливостей проводити якусь значну роботу, яка б істотно поповнила відомості про цей цікавий і важливий у діалектному відношенні район поширення української мови, то лемківський атлас З. Штібера разом з іншими його працями, написаними на підставі матеріалу атласу, залишиться найбільш докладною працею про північно-лемківські говори⁵⁹.*

Подібно оцінює лемківський атлас З. Штібера найвидатніший сучасний польський діалектолог, автор відомої праці *Ukraińskie gwary Tarnopolszczyzny* Кароль Дейна: *Po przesiedleniu ludności łemkowskiej atlas Profesora Stiebera jest niezwykle cennym zabytkiem tego ciekawego dialekту i jedynym pełnym, a już nieodtworzalnym obrazem stosunków, jakie wytworzyły się na pograniczu językowym polsko-słowacko-ukraińskim*⁶⁰.

Наукові праці проф. З. Штібера подають опис лемківської мовної території, визначають точні мовні границі лемківського діалекту, за східну границю якого дослідник приймає лінію дещо на захід від ріки Ослави⁶¹. Висвітлюють вони конкретні прояви польських та словацьких впливів на формування лемківського діалекту⁶².

Важливе значення для пізнання походження і системи власних місцевих назв та мікротопонімії Лемківщини має монографія

⁵⁸ Й. О. Дзендуловський, *Засади укладання регіональних атласів слов'янських мов*, Київ, 1963, с. 11.

⁵⁹ Й. О. Дзендуловський, *Конспект лекцій з курсу української діалектології. Вступні розділи*, Ужгород, 1966, с. 60.

⁶⁰ K. Dejna, *Zdzisław Stieber. W 35-lecie pracy naukowej*, «*Poradnik Językowy*», zesz. 8 (223), Warszawa 1964, s. 338.

⁶¹ Z. Stieber, *Wschodnia granica Łemków*, «*Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*», 1935.

⁶² Z. Stieber, *Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków*, «*Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU*», 1936; *Sposoby powstawania słowiańskich gwar przejściowych*, Kraków 1938.

3. Штібера, основана на топонімічному матеріалі, записаному протягом 1934-1935 рр., а опублікована щойно у 1948-1949 рр. у двох частинах п.з. *Toponomastyka Lemkowzczyzny*⁶³. У вступному слові до цієї праці автор згадує: *W latach 1934-35 przeprowadzając badania dialektologiczne na tzw. Łemkowszczyźnie, tj. w górskim pasie osad russkich ciągnących się od Solinki (dopływ Sanu) aż w okolicę Szczawnicy, poświęciłem też pełną uwagę nazwom miejscowości i terenowym. W każdej z miejscowości badanych pytałem o nazwę danej wsi, nazwę jej mieszkańców i przymiotnik urabiany od nazwy wsi, poza tym wypytywałem o nazwy wszystkich wsi w promieniu ok. 10 kilometrów. W ten sposób zebrane nazwy ludowe miejscowości, różne zarówno od urzędowych polskich, jak i od pół urzędowych russkich (które były urzędowymi obok polskich w bylej Galicji) rzuciły ciekawe światło na dzieje kolonizacji otwartego obszaru*⁶⁴.

Топонімічний матеріал, зібраний з уст народу, був доповнений друкованими матеріалами з писаних пам'яток. Ці матеріали, солідно науково опрацьовані, були пов'язані з історією заселення Лемківщини⁶⁵.

Лемкознавчі праці проф. З. Штібера становлять незаперечну і основну наукову вартість для глибокого пізнання лемківських говірок⁶⁶.

На початку 30-х років у діалектологічних дослідженнях пожвавилися методи лінгвістичної географії, себто почалися систематичні описи певних мовних комплексів і показ найважливіших явищ на картах. У 1934 році появився в друку мовний атлас польського Підкарпаття М. Малецького і К. Нітша. Мережа цього атласу складалася з 39 населених пунктів, з яких 2 україн-

⁶³ Z. Stieber, *Toponomastyka Lemkowzczyzny*, cz. I. *Nazwy miejscowości*, Łódź 1948; cz. II. *Nazwy terenowe*, Łódź 1949.

⁶⁴ Z. Stieber, *Toponomastyka Lemkowzczyzny*, cz. I, Łódź 1948, s. 5.

⁶⁵ Пор. статтю: Z. Stieber, *Pierwotne osadnictwo Lemkowzczyzny w świetle nazw miejscowości*, «Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego», t. V, 1936.

⁶⁶ Пор.: K. Dejna, op. cit., s. 338; G. Y. Shevelov, *Zdzisław Stieber. In Memoriam (7 June 1903 – 12 October 1980)*, «Harvard Ukrainian Studies» Vol. VI, No 1, 1982, s. 79-92; М. Лесів, *Польські україністи-мовознавці*, «Український календар» 1965, с. 63-65; М. Лесів, *Професор Здзіслав Штібер, «Наша культура» № 11 (271), 1980.*

ські⁶⁷. Обидва українські населені пункти в названому атласі з мовної точки зору належали до північноlemkівських: один з них (с. Явірки) знаходиться на крайньому заході Лемківщини, другий же (с. Кролик Волоський – Królik Wołoski) розташований на східній межі Лемківщини.

В інформації про ці пункти автори помістили замітки:

Село Явірки начислювало 135 домів («нумерів») і 750 мешканців (душ). Це одне з чотирьох лемківських українських сіл («jedna z czterech lemkońskich wiosek russkich») в околиці Щавниці; мовні матеріали зібрано від таких мешканців, як Василь Бурчак, Андрій Іконяк, Феєцько Гнаткович, Васько Буляк, Василь і Ксеня Круг'яки (люди у віці 33-76 років); записи зробив М. Малецький разом з проф. К. Нітшем (найвидатнішим польським діалектологом, автором першої основної монографії про польські говори)⁶⁸ та Іваном Зілинським, відомим українським діалектологом, професором Ягеллонського університету в Кракові⁶⁹.

Про село Кролик Волоський інформували автори атласу, що це українське село («wieś ruska»), яке лежить при дорозі Риманів-Яслиська (тепер: гміна Риманів) і начислює 46 «нумерів», а записи робилися зі згаданим проф. І. Зілинським від таких мешканців Кролика Волоського, як Василь Питель, Василь Синьчакович, Феєцько Синьчакович, Іван Зависький, Михал Петроньчак, Марія Синьчакович (люди віком від 17 до 67 років).

Цей атлас вміщає 500 карт лексичного та системного характеру⁷⁰. Знаходиться в ньому, крім багатьох польських, словацьких і чеських, понад 850 лемківських слів⁷¹.

⁶⁷ M. Małecki, K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, Kraków 1934.

⁶⁸ Kazimierz Nitsch (1874-1958) – автор монографії *Mowa ludu polskiego* (1915) і *Dialekty języka polskiego* (1915, 1923, 1958), ініціатор і керівник праць над *Małym Atlasem Gwar Polskich*, що був закінчений уже після смерті видатного польського діалектолога.

⁶⁹ Іван Зілинський (1879-1952) видав важливу для українського мовознавства монографію: *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*, Kraków 1932, яка у 1979 році вийшла друком в англійському перекладі: *Description of the Ukrainian Language*, Cambridge, Mass, HURI, 1979.

⁷⁰ Op.: M. Małecki, K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, cz. II: *Wstęp, objaśnienia, wykazy wyrazów*, Kraków 1934, s. 40-54.

⁷¹ Див.: Там же, с. 104-110.

Матеріал до цього атласу збирався по селах за спеціально складеним квестіонаром, який був пізніше достосований для досліджень українських говорів п.з. *Квестіонар до лінгвістичного атласу української мови*. Охоплював він 500 питань, з яких 454 було лексичних, а решта присвячена була, головним чином, словозміні і частково словотворові. Іван Зілинський, збиралачи за ним матеріали (в основному на північній Лемківщині), – як пише Й. Дзендерівський, – згодом поступово поповнив його значною кількістю своїх оригінальних питань. Пізніше за цією програмою головним чином учнями І. Зілинського (в тому числі і М. Пшеп'юрською) зібрано матеріали в 26 населених пунктах (в Галичині 24 і на Волині – 2). На основі зібраних матеріалів було тоді складено 29 пробних лексичних карт. Цю вельми корисну для української мовознавчої науки працю перервала друга світова війна.⁷²

Проф. Іван Зілинський (1879-1952), найвидатніший український діалектолог у міжвоєнній Польщі, професор Ягеллонського університету, народжений у с. Красна на Лемківщині (нині Короснянське воєводство), організував дослідження українських, в тому числі в першу чергу лемківських говорів, сам також записував матеріали, на основі яких опублікував кілька цінних студій.

Описав він, між іншим, мовну систему говорки села Явірки, яке лежить у повіті Новий Торг, на захід від р. Попраду в гористій околиці над чехословацьким кордоном, над т.зв. Руським Потоком (лівосторонньою притокою р. Дунайця) і є віддалене на 6 км на південний схід від Щавниці⁷³. Опис говорки цього села особливо важливий, бо Явірки належать до 4 українських сіл на захід від р. Попраду, творячи невеликий український півострів оточений з трьох сторін польськими селами, а з галицькими лемками, що живуть на схід від р. Попраду, не мають вищезгадані 4 запопрадські села (Явірки, Білавода, Чорнавода, Шляхтова) ніякої лучності, бо є від них відтяті неприступним пасмом Сандецького Бескиду. Закарпатські лемки називали їх руснаки пільські

⁷² Й. О. Дзендерівський. З історії дослідження українських говорок методами лінгвістичної географії, «Тези доповідей до XIX наукової конференції. Серія мовознавча», Ужгород, 1965, с. 4-5.

⁷³ І. Зілинський, *Лемківська говорка села Явірок*, «Lud Słowiański», т. III, 2 А, Kraków 1938.

Побіч нової церкви, побудованої в 1914 р. в Красній – рідному селі проф. Івана Зілинського, у 1935 р. почали будувати народний дім, або загоряні⁷⁴. Сусідні ж галицькі лемки називали їх цотаками, тому що замість «што», вимовляють польське «що»⁷⁵.

У згаданій монографії І. Зілинського читаємо цікаві міркування про те, звідки взялися українські поселення так далеко на захід. Дослідження істориків та мовознавців доказують, що у волоських міграційних рухах, спрямованих на захід, побіч румунів визначну роль відіграв також український елемент⁷⁶, про що виразно писав у 1930 р. К. Добровольський: *Poważny wreszcie udział w omawianych wędrówkach przypadł elementowi ruskiemu, który docierał do Śląska Cieszyńskiego*⁷⁷.

У цій праці про говорку села Явірки І. Зілинський подає історію своїх зацікавлень лемківськими говорками, дослідження яких він розпочав ще у 1905 році, коли перейшов такі села на схід від р. Попраду, як Злоцьке, Щавник, Поворозник, Криниця з при-

⁷⁴ Там же, с. A178-9.

⁷⁵ І. Верхратський, *Про говор галицьких Лемків*, Львів, 1902, с. 4.

⁷⁶ І. Зілинський, цит. праця, с. A 183.

⁷⁷ K. Dobrowolski, *Migracje wołoskie na ziemiach polskich*, «Pamiętnik Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie», Lwów 1930, s. 151.

сілком Солотвини, Ростока, Нова Весь, Крижівка, Лосе, Новиця, Висова, Бліхнарка, Ріпки, Ганчова, Маластів. Пізніше і після першої світової війни І. Зілинський продовжував ці дослідження, збираючи діалектні мовні матеріали у різних місцях Лемківщини, мову с. Явірок, натомість, пізнав він щойно у 1931 році в часі наукової екскурсії в товаристві проф. К. Нітша й доц. М. Малецького з метою зібрання матеріалу для язикового *Atlas-u Polsk-o-go Podkarpackia, Kraków 1934*. Ця екскурсія відбулася під час великої ферії 1931 р. і тривала від 15 до 17 квітня. Згадує проф. І. Зілинський і таке, що досліди відбувалися в хаті місцевого війта Василя Крупняка, де сходилося багато явірчан обох полів і різного віку, тому могли ми кожну сумнівну відповідь перевірювати зараз на місці в різних об'єктів⁷⁸.

Мову села Явірок характеризує І. Зілинський на фоні інших українських говірок, а передусім, лемківських, бойківських і надсянських, зіставив ці риси, які відрізняють названі групи говірок, або є спільними для відповідних груп⁷⁹. Після детального опису поодиноких звукових і граматичних прикмет автор подає зразки мови явірчан, між іншим, такі речення, які можуть бути цікаві не тільки з мовної точки зору:

*В Явірках єст лем єден поляк, називат ся Юзек Гонсеніца. Вин оженівся з руском и його д'єті сут кщени на руске (...) Ищи быв єден поляк, слуговав, тиж оженівся але, гмер без д'єтій (...) Руснацы женят ся лем з собом в селе, и с Чорной и з Белой Води, а на Шляхтову лем дзівки виходят замуж, хлопи не женят ся там (...)*⁸⁰.

В іншій розвідці І. Зілинський обговорив одну мовну прикмету – носові голосні, як польський звуковий елемент у лемківській говірці села Красна (рідне село вченого)⁸¹. Деінде визначав він межі між лемківськими та бойківськими говірками на основі мовних фактів, записуваних по селах Лемківщини й Бойківщини⁸². Проф. І. Зілинський написав кілька наукових праць про

українську мову і діалекти загальнішого типу. У цих працях наводить він часто лемківський мовний матеріал, відомий йому добре з дитинства і діалектологічних записів.

Матеріал, зібраний ним по селах, що зберігся у домашньому архіві вченого, був опрацьований частково та опублікований у 1975 році в Кракові. Серед цього цінного матеріалу знаходяться також записи з кількох лемківських сіл (Красна, Новосільці, Стежниця)⁸³.

Інший дослідник з міжвоєнного періоду в Польщі Й. Шемлей на основі записів зі 158 сіл Лемківщини приготував і видав науковий нарис про такі проблеми в лемківських говірках, як носові голосні, сонанти, сполучення плавних приголосних з давніми ерами. Зі списку досліджених місцевостей виникає, що сам Й. Шемлей робив записи тільки в 18 місцевостях (Лосе, Білянка, Шимбарк, Устє Руське, Смерековець, Ганчова, Висова, Бліхнарка, Регетів Нижній і Вижній, Вірхнє, Гладишів, Крива, Воловець, Святкова, Скальник, Конти, Дешниця). Аналітичний матеріал до решти населених пунктів брав він з праць О. Огіновського⁸⁴, В. Гнатюка⁸⁵, С. Чамбаля⁸⁶ та І. Верхратського⁸⁷. З опису цих трьох важливих історико-звукових прикмет виникають деякі висновки. Автор статті пише, між іншим, таке, що *hipoteza o niewschodniosłowiańskim pochodzeniu gwary lem-kowskiej pozostanie tylko niczym nieugruntowaną hipotezą (...)* *Wątpliwość może budzić jedynie jej najbardziej zachodnia część: Spisz i Sądecczyzna*⁸⁸.

Автор пише також про сильні впливи сусідніх мов – польської та словацької на лемківські говірки, що, однак, не заважає лем-

⁸³ *Studia nad dialektologią ukraińską i polską*. Z materiałów b. Katedry Języków Ruskich UJ. Opracował i przygotował do druku M. Karaś, Kraków 1975.

⁸⁴ E. Ogonowski, *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*, Львів, 1880.

⁸⁵ В. Гнатюк, *Русини Пряшівської епархії і їх говори*, ЗНТШ XXXV, Етнографічний збірник IX.

⁸⁶ S. Czambal, *Slowenska reč*, Turciansky Sv. Martin, 1906.

⁸⁷ І. Верхратський, *Про говор галицьких Лемків*, Львів, 1902 та його ж: *Знадоби для пізнання угорсько-руських говорів. Говори з наголосом сталим*, ЗНТШ, XL, XLIV, XLV.

⁸⁸ J. Szemlęj, *Z badań nad gwarą lemkońską*, «Lud Słowiański» т. III, з. 2, Kraków 1934, с. A 162-175.

⁷⁸ І. Зілинський, цит. праця, с. А 185-6.

⁷⁹ Там же, с. А 188-А 190.

⁸⁰ Там же, с. А 212.

⁸¹ I. Ziłyński, *Samogłoski nosowe w gwarze wsi Krasna*, «Prace Filologiczne», Warszawa 1927, т. XII.

⁸² І. Зілинський, *Питання про лемківсько-бойківську границю*, «Lud Słowiański», Kraków 1936, т. IV, 1A.

кам уважати свою мову за *правдиво руську*, наводить він слова однієї старшої жінки з Білянки:

*Ви бесідуєте з польська, ваша бесіда планна, лем наша лемковска єст правдиво руска*⁸⁹.

Також Владислав Курашкевич, дослідник, передусім українських говірок Підляшшя і Холмщини, бував на Лемківщині, робив записи і опублікував статтю про перехід **o, e** в нових закритех складах у різні голосні (т.зв. «ікавізм») в карпатських говірках, в тому числі і в лемківських (1938)⁹⁰.

Появлялися у міжвоєнний період також статті популярно-наукового типу про лексику, діесловя, мікротопонімію Лемківщини, передусім у часописі *Rідна мова*. Популяризували вони знання про лемківські говірки серед українського суспільства в межах міжвоєнної польської держави. Можна теж згадати *Лемківський словничок* М. Приймака, поміщений в *Рідній мові* 1934 року, а також – *Лемківський буквар* (1933), *Першу лемківську читанку* (1934), які мали допомогти спробам введення до шкіл лемківського діалекту. Були також спроби писати цим діалектом літературні твори⁹¹.

Після другої світової війни не було сприятливих умов для досліджень, розпочатих перед вибухом війни на території, звідки почалися масові переселення місцевого населення на схід, захід і північ. Однак, особливо після польського жовтня 1956 р., почали появлятися важливі, бо якби основні публікації про лемківські говірки, сперті, як правило, на матеріалах, зібраних у міжвоєнний період проф. З. Штібером, про що я вже писав вище, а передусім

⁸⁹ Там же, с. А 175.

⁹⁰ W. Kuraszkiewicz, *Z badań nad ikawizmem w russkich gwarach karpackich*, «Lud Słowiański», IV 1, Dz. A. Kraków 1938, s. 48-74. Передруковано в збірнику: W. Kuraszkiewicz, *Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej*, Warszawa 1985, s. 93-119.

⁹¹ Цієї справи торкається, між іншим, магістерська праця Михайла Дзвінки, частину якої він опублікував у статті: М. Дзвінка, *Русские заимствования в письменности лемковского говора*, «Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Filologia Rosyjska». VI, Opole 1969, s. 83-99. У 1990-их рр. справа ця відновлюється, доказом чого є, м.ін., дві публікації граматик, а саме: М. Хомяк, *Перша граматыка лемківскага языка*, Легніца, 1992 і М. Хомяк, *Лемківска граматыка для діти*, Легніца, 1992.

його ж *Мовний атлас давньої Лемківщини, Топономастика Лемківщини та Діалект лемків. Фонетика і фонологія*⁹².

З праць інших авторів, що з'явилися в друку вже після другої світової війни, треба згадати розвідку про полонізми в лемківських говірках околиць Грибова та Горлиць, написану С. Бонком⁹³, статтю Я. Рігера про перехід групи **-nn-** в **-лын-** в лемківських говірках на основі діалектних і топонімічних матеріалів⁹⁴, опис мови 8 весільних лемківських пісень зі збірки Вінценті Поля зі списком слів, приготований М. Юрковським⁹⁵.

На особливу увагу заслуговують праці І. Керницького з історії лемківського говору, а саме аналіз мови писаних пам'яток з села Одрехова, т.зв. *війтівських книг* з XVI-XVII ст.⁹⁶

⁹² Остання праця цього вченого: Z. Stieber, *Dialekt Lemków. Fonetyka i fonologia*, Wrocław 1982, є важливим підсумуванням його досліджень звукової системи лемківських говірок.

⁹³ S. Bąk, *Polonizmy w gwarze Lemków w okolicach Grybowa i Gorlic*, «Buletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego», 1950, t. X.

⁹⁴ J. Rieger, *Z historii dialekту Lemków. Chronologia przejścia -nn- w -In-*, «Slavia Orientalis», 1965, nr 2, s. 247-250. Підсумування праць Я. Рігера, які відносяться посередньо або й безпосередньо до справ лемківських говірок, є його ж остання монографія: *Slowictwo i nazewnictwo lemkowski*, Warszawa 1995.

⁹⁵ M. Jurkowski, *Nieznane lemckowskie pieśni weselne w zbiorach Wincentego Pola*, «Slavia Orientalis», 1970, nr 1, s. 69-75. Пор. М. Лесів, *Розвідка про мову лемківських весільних пісень*, НС XV № 26 (724) від 28 червня 1970 р.

⁹⁶ I. Керницький, *Фонетичні особливості мови «Війтівських книг» XVI-XVII ст. с. Одрехови в порівнянні з сучасними говорами*, «Дослідження і матеріали з української мови», т. IV, Київ, 1963, с. 82-106; I. M. Керницький, *Морфологічні особливості мови «Війтівських книг» XVI-XVII ст. с. Одрехова, колишнього Сяноцького повіту на Лемківщині*, «Дослідження і матеріали з української мови», т. V, Київ, 1962, с. 90-110; Вступне слово до видання цих пам'яток: *Акти села Одрехова. Упорядники І. М. Керницький, О. А. Купчинський*, Київ, 1970, с. 17-31; Пор. обговорення цього видання: М. Лесів, *Лемківські писані пам'ятки з Одрехови XVI-XVII ст.*, «Наше слово» XVI № 12 (762) від 21 березня 1971. Крім цього треба згадати ще такі статті І. Керницького на цю тему: *Деякі особливості карпатських говірок в українських пам'ятках XVI-XVII ст.*, «ХІІ Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1965, с. 22-27, та: *Західнослов'янський вплив на лексичний склад бойківських та лемківських говірок. На матеріалі староукраїнських пам'яток XVI-XVIII ст.*, «Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови», Ужгород, 1978, с. 29-30.

Можна в загальному зауважити, що в українських післявоєнних публікаціях в УРСР при широко розвинених діалектологічних дослідженнях та при порівняно великій кількості наукових матеріалів про сучасні лемківські (маю на увазі, передусім, північно-лемківські) говорки. Це, звичайно, зрозуміло, що українські радицькі діалектологи мали менші можливості досліджувати ці залишки носіїв лемківських говорок на самій Лемківщині, яка входить в склад Польщі. Але і тут є винятки.

Оце в 1961 році з'явилася стаття Дмитра Бандрівського, відомого письменника і мовознавця, про систему говорки лемківських переселенців з околиць Горлиць у Дрогобиччину. Дослідник свій матеріал збирав уже в с. Липівці Дрогобицького району і висвітлив найхарактерніші особливості лемківської говорки переселенців у галузі фонетики, морфології та синтаксису. Зробив він також загальне зауваження на самому початку, що люди старшого віку здебільшого ще зберігають істотні риси говорки галицьких лемків, а переселенці середнього покоління, переважно чоловіки, які закінчили початкову школу, відходять від цих рис під впливом нового середовища⁹⁷.

Про лемківські говорки кількох сіл на території нинішньої Угорщини писав у 1958 році у виданому в Москві збірнику на з'їзд славістів «Славянская филология» угорський славіст П. Кирай⁹⁸.

У цьому ж самому збірнику відомий український діалектолог, дослідник закарпатських і південнолемківських говорок, професор Карлового університету в Празі Іван Панькевич помістив статтю про генезис (походження) лемківських говорок. Доходить він до висновку, що лемківські говори по обох сторонах Карпат зберегли не тільки східнослов'янський, але й український характер як своїми архаїчними, так і найновішими рисами⁹⁹.

⁹⁷ Д. Т. Бандрівський, *Деякі особливості говорки лемківських переселенців у с. Липівці на Дрогобиччині*, «Діалектологічний бюллетень», вип.: VIII, Київ, 1961, с. 94-99.

⁹⁸ П. Кирай, *О переходном восточнославянско-карпаторусском диалекте в Венгрии*, «Славянская филология. Сборник статей», т. III, Москва, 1958, с. 163-173.

⁹⁹ І. Панькевич, *До питання генези українських лемківських говорів*, «Славянская филология. Сборник статей», т. II, Москва, 1958, с. 164-199.

Цей же проф. Іван Панькевич (1887-1958) написав ще у міжвоєнний період важливу монографію для пізнання також лемківських говорок (особливо південнолемківських) п.з. *Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей* (1938) та інші. студії, в тому числі також довідку *Дві лемківські грамоти з початку XVI ст.* (у журналі *Slavia*, XXIII, Прага 1954) тощо. Праці ці посередно відносяться також до глибшого пізнання мови галицьких лемків¹⁰⁰. Оцінюючи діалектологічні праці І. Панькевича, український діалектолог Й. Дзендрілевський писав: Одним із основних висновків праці І. А. Панькевича «Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей» є твердження про те, що досліджувані говори не утворюють якогось зовсім окремого діалектного угрупування, як це вважали деякі дослідники, а що розрізнювані тут три основні групи говорів – лемківські, середньозакарпатські та гуцульські – є продовженням відповідних трьох типів говорів на північних схилах Карпат – північнолемківських, бойківських та гуцульських¹⁰¹.

Згадуваний уже дослідник писаних пам'яток із села Одрехови колишнього Сяніцького повіту XVI-XVII ст. львів'янин Іван Керницький у підсумках своїх аналізів стверджує, що матеріал із документів громадської канцелярії показує, що система словозміни лемківських говорів в основному оформилась вже в XVI-XVII ст. Наявні флексії словозміни в мові досліджуваних пам'яток успадковані переважно зі староруської доби, звичайно, в деяких випадках з певними змінами фонетичного характеру. Але в процесі історичного розвитку лемківські говори набули окремих рис шляхом запозичення з польської та словацької мов¹⁰².

П. Лизанець торкнувся проблеми угорських запозичень, т.зв. мадяризмів у галицько-лемківських говорках. Виразив він при нагоді кілька думок загальнішого характеру, напр., пише:

I. Зілинський, Й. Шемлей, З. Штібер на підставі цілого ряду мовних фактів (...) вважають галицьких лемків племенем схід-

¹⁰⁰ Докладніше про праці І. Панькевича див.: К. Кисілевський, *Іван Панькевич*, Вінніпег, 1958.

¹⁰¹ Й. О. Дзендрілевський, *Конспект лекцій з курсу української діалектології*, Ужгород, 1966, с. 64.

¹⁰² І. М. Керницький, *Морфологічні особливості мови «Війтівських книг» XVI-XVII ст. с. Одрехови, колишнього Сяніцького повіту на Лемківщині, «Дослідження і матеріали з української мови*, т. V, Київ, 1962, с. 110.

нослов'янського походження, а їх говір – українським, що в силу обставин зазнав впливу з боку польських і словацьких говорів¹⁰³. Ці польські та словацькі впливи відомі в науці завдяки дослідженням таких вчених-мовознавців, як І. Панькевич та З. Штібер, про угорські впливи натомість досі писалося дуже мало. Ще у 1860 році А. Торонський відзначив, що у лемківських говорах серед іншомовної лексики значне місце займають слова з польської, словацької та угорської мов, не даючи прикладів і не називаючи їх¹⁰⁴.

П. Лизанець у своїй статті, написаній 1965 р. на основі матеріалів, які до того часу з'явилися і які були йому доступні, виявив майже 100 лексичних засвоєнь з угорської мови в північнолемківських говірках, які автор статті докладно проаналізував. Для прикладу можу сказати, що П. Лизанець до мадяризмів зачислює такі лемківські слова, як *баюси* ‘вуса’, *боцькори* ‘постоли’, *варош* ‘місто’, *дуган* ‘тютюн’, *керта* ‘город’, *легінь* ‘парубок’, *кромплі* ‘картопля’, *пайташ* ‘приятель’, *рянда* ‘ганчірка’, *хотар* ‘межа’, *югас* ‘вівчар’ та ін. Кінцеві висновки автора такі: Угорські слова проникали в лемківський говір як шляхом безпосередніх контактів галицьких лемків з угорцями (в першу чергу шляхом торговельних стосунків), так і через посередництво говорів східнословашких, польських та українських говорів Закарпаття¹⁰⁵.

Історію лемківського діалекту старається встановити на основі мовних фактів видатний американський мовознавець, проф. Юрій Шевельов. Він доводить, що лемківський діалект існував уже як окрема група говірок в XVII ст., як на це вказує докладний аналіз мовних фактів¹⁰⁶.

¹⁰³ П. М. Лизанець, *До питання про мадяризми в лемківському говорі*, «Тези доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету. Серія мовознавча. 26-27 жовтня 1965 року», Ужгород, 1965, с. 46.

¹⁰⁴ А. Торонський, *Русини-лемки*, «Зоря Галицька яко альбум на год 1860», Львів, 1860.

¹⁰⁵ П. М. Лизанець, цит. праця, с. 47-50.

¹⁰⁶ G. Y. Shevelov, *Zur Chronologie der Entstehung der ukrainischen Dialekte im Lichte der historischen Phonologie*, «Zeitschrift für Slavische Philologie», Band XL, Heft 2, Heidelberg 1978, s. 300-302.

Пробу опису деяких фонетичних явищ однієї говірки, переміщеної на територію гміни Бані-Мазурські нинішнього Сувальського воєводства (т.зв. Мазури), зробили студентки Гданського університету і помістили на цю тему невеличку статтю у маловідомому студентському збірнику наукових праць у 1976 році¹⁰⁷. Варто звернути на цю публікацію увагу також як на вияв зацікавлення молодих людей, студентів, культурою та мовою лемків, незалежно від того, де б вони не перебували, де б їх доля не кинула¹⁰⁸.

Для пізнання лемківських говірок у зіткненні з бойківськими важливим буде атлас бойківських говорів, що його видає випусками група діалектологів під керівництвом Я. Рішера¹⁰⁹. Принципи побудови цього атласу висвітлив Я. Рішер у 1977 році. Варто пригадати таку інформацію цього сучасного польського діалектолога-україніста: З метою рельєфного висвітлення особливостей бойківського говору на фоні сусідніх говорів наводяться такі дані: а) з 54 пунктів лемківсько-бойківсько-надсянського пограниччя (з них для 25 взято матеріал з лемківського атласу З. Штібера і з його польських записів, а говірки 29 сіл обстежено нами в 1974-1975 рр. (...),

¹⁰⁷ H. Fossówna, E. Łuszczynska, *Niektóre zjawiska fonetyczne w gwarze mieszkańców wsi Ziemiany Piotra Górnika*, «Ogólnopolskie Studenckie Seminarium Dialektologiczne. Kraków, 22-24.II.1974. Księga referatów», Kraków 1976, s. 87-92.

¹⁰⁸ Пор. вищеназвану статтю Д. Бандрівського: *Деякі особливості говірки лемківських переселенців у селі Липівці на Дрогобиччині*.

¹⁰⁹ Останній VII том цього атласу вийшов у 1991 році. *Atlas gwar bojkowskich. Opracowanych (...) pod kierunkiem J. Riegera*, t. VII, Wrocław 1985.

Василь Мадзелян (1818-1901) з Більчареви Новосанчівського повіту. Знімок зроблений місцевим священиком о. Теофілем Карчмарчиком наприкінці XIX ст. Фотопропродукцію передав правнук Семан Мадзелян.

а також дані власних контролюваних досліджень з центральної Лемківщини¹¹⁰.

Треба тут також згадати розвідку Я. Рігера, Д. Межеєвської і Т. Плюскоти про деякі проблеми лексики і словотвору з лемківсько-бойківського мовного пограниччя¹¹¹.

Для дослідження північноlemkівських говірок посереднє значення мають також праці про українські говірки Пряшівщини доцента Братиславського університету В. Латти (1921-1965), який, крім багатьох розвідок про ці говірки, готовував *Атлас українських говірок Східної Словаччини* протягом десяти років¹¹².

Посереднє значення тут може мати також тритомний *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР* (т. I 1958, т. II 1960, т. III 1993) Й. Дзендерівського. На основі цього атласу, передусім, писав у 1970 році видатний сучасний український діалектолог Ф. Жилко про межі лемківського діалекту: *Щодо межі лемківського діалекту з бойківським, то вона взагалі мало виразна. Саме тому треба визнати, що припущення І. Панькевича про те, що основа лемківського діалекту є бойківська, має значну силу ймовірності в світлі даних лінгвістичного картографування*¹¹³.

З матеріалів II тому *Атласу української мови*, що з'явився у 1988 р., а до якого включено також нові сучасні записи з території Лемківщини (м.ін., матеріал з Верхомлі, Крампни, з Команчі і Бортного, опрацьований і записаний мною особисто і С. Вархолом), проф. Ф. Жилко виводить такі загальніше ствердження: *На картах II т. АУМ ареали лемківського діалекту складаються на територію надсянського і бойківського діалектів*.

¹¹⁰ Я. Рігер, *Принципи побудови атласу говірок Бойківщини*, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1977, с. 89.

¹¹¹ J. Rieger, D. Mierzejewska, T. Pluskota, *Z leksyki i slowotwórstwa pogranicza lemkowski-bojkowskiego*, zb. «Języki i literatury wschodniosłowiańskie» Łódź 1976, s. 21-28.

¹¹² Детальніше про це: Й. О. Дзендерівський, *Конспект лекцій з курсу української діалектології*, Ужгород, 1966, с. 73-77. Атлас цей з'явився друком щойно у 1991 році, себто 26 років після смерті автора: В. Латта, *Атлас українських говірок Східної Словаччини*, Братислава-Пряшів, 1991.

¹¹³ Ф. Т. Жилко, *Походження південно-західних діалектів української мови (у світлі даних лінгвістичної географії)*, «Праці XIII Республіканської діалектологічної наради», Київ, 1970, с. 13.

лектів. Це накладання має вигляд відходу від бойківських і надсянських ареалів на південний захід. На основі конфігурації цих ареалів, ізоглоси яких у загальному висліді окреслюють межу бойківського і лемківського діалектів, можна з певною ймовірністю зробити припущення про те, що лемківський діалект виник внаслідок переселення української людності з Надсянщини і особливо з Бойківщини¹¹⁴.

Якщо говорити про надсянсько-лемківське мовне пограниччя, треба звернути увагу на працю М. Пшеп'юрської-Овчаренко п.з. *На пограниччях надсянського говору*¹¹⁵. Дослідниця звертає увагу на те, що досі (до 1954 р.) ніхто з дослідників Лемківщини не присвятив спеціальної уваги питанню лемківсько-надсянської мовної межі, хоч до висвітлення цього може причинитися подекуди спроба визначення східної границі лемківського говору при допомозі декількох ізофон у праці З. Штібера¹¹⁶. У висновках виділяє автор цієї праці, між іншим, лемківські, надсянсько-лемківські та лемківсько-бойківські мовні риси¹¹⁷.

Розвідка О. Горбача про лексику українського мовного остррова Остурні, де записи були зроблені самим автором 1969 р., є також внеском у наші відомості з лемківської діалектології¹¹⁸.

У сучасних підручниках-монографіях, що відносяться до усіх говірок української мови, лемківські говірки мають також своє відповідне місце. У монографії Ф. Жилка *Говори української мови* (Київ, 1958) лемківським говіркам присвячено окремий підрозділ (с. 133-138). Тут, крім головних прикмет, характерних для цього мовного ареалу, відзначено, між іншим, те, що *на північних схилах Карпат живуть так звані галицькі лемки – приблизно на схід від правобережжя Попраду і до річки Ослави (притоки Сяну)*¹¹⁹. Звернено там також увагу на те, що *і в наші часи для залучення галицьких лемків до своєї української національної*

¹¹⁴ Там же, с. 14.

¹¹⁵ М. Пшеп'юрська-Овчаренко, *На пограниччях надсянського говору*, «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка», т. CLXII. Збірник філологічної секції, т. 25, 1954, с. 53-95.

¹¹⁶ Там же, с. 53.

¹¹⁷ Там же, с. 83-84.

¹¹⁸ O. Horbatsch, *Der Wortschatz der Ukrainischen Sprachinsel Osturña in der Zips*, «Serta Slavica. In memoriam Aloisii Schmaus», München 1971, s. 277-291.

¹¹⁹ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, Київ, 1958, с. 133.

культури іноді в українській газеті «Наше слово» (Варшава) друкуються окремі статті та кореспонденції на лемківському діалекті¹²⁰. У Нарисах з діалектології української мови цього ж самого автора (Київ, 1966) західнокарпатським (лемківським) говіркам присвячено один підрозділ на сторінках 219-224.

У 3-му виправленому й поширеному виданні посібника Ярослава Рудницького *Українська мова та її говори* (Вінніпег, 1965)¹²¹ подано зразки текстів лемківських говорів, записаних у с. Явірки, Лосе і Воля Нижня самим автором або іншими дослідниками¹²², а як зразок стилізованого лемківського говору подано фрагмент оповідання Франца Коковського¹²³ *Людська вдячність*, яке хочеться хоч трішки представити нашому читачеві: *Старий Гриц лежав обгазний на постелі. Бетежний бил. Якийси боляк всадив ся йому в горло та мукарив го. Гриц не міг ні діхати, ні йти, ні пiti. Витріщив лем на хижу замлоєні болем очиска, а так покліпував повіками і глипав довкола.*

А в хижі стояла при шпоргеді його жена, Фенка, мішала в кастронку бобальки із ярцевої млинцкої трапези та йойгала.

— На кого ж ти мене, Грицу, кидаш, што ти зо мном подіваш. Чого ти мене гнеськи поневинні саму на тому боскому світі фантою зохабляш? Хиба ж я ті не жена била, не газдинила? І так далі. Усі менш зрозумілі слова пояснюються у книжці, напр., **обгазний** — виснажений, **бетежний** — хворий, **мукарив** — мучив, **хіжа** — хата і т.д.¹²⁴

Пам'ятаймо, що це не зразок говірки, а тільки її стилізація.

Не поміщено, на жаль, текстів з північної (галицької) Лемківщини у хрестоматії українських діалектних текстів, що вийшла друком у 1977 році п.з. *Говори української мови. Збірник текстів*¹²⁵.

¹²⁰ Там же, с. 138.

¹²¹ Перше видання цієї праці вийшло у 1937 році накладом «Рідної школи» у Львові в 1000 примірниках, а друге — у Празі в 1945 р.

¹²² Я. Рудницький, *Українська мова та її говори*, Вінніпег 1965, с. 38-40.

¹²³ Ф. Коковський публікував у 1935-1936 рр. популярно-наукові статті про лемківську лексику, мікротопонімію та систему дієслів у журналі «Рідна мова».

¹²⁴ Я. Рудницький, *Українська мова та її говори*, с. 102-103.

¹²⁵ *Говори української мови. Збірник текстів під ред. Т. В. Назарової*, Київ, 1977, 589 сторінок.

Не передбачено також репрезентації північнолемківських говірок в опрацьованому загальнослов'янському мовному атласі, як виникає з переліку населених пунктів, де робилися записи¹²⁶.

Про лемківські говірки появляються іноді популярно-наукові статті, деколи полемічні, дискусійні, інколи зовсім принагідні, передовсім у тижневику *Наше слово* на його *Лемківський сторінці*¹²⁷, де також багато поміщено було лемківського фольклору і статей, писаних лемківськими говірками. Були цікаві дискусії про мовні прикмети лемківського діалекту та про спосіб їх відображення в письмі відносно матеріалів, що друкуються на цій же *Лемківській сторінці*. Таку одну дискусію, що велася на сторінках *Нашого слова* у 1965 році, підсумувала редакція: *Протягом двох місяців на «Лемківській сторінці» «Нашого слова» читачі вели дискусію про лемківський діалект, про його правопис і т.д. Редакція без обмежень друкувала статті з різними точками зору, щоб забезпечити всеобічне висвітлення справи. Широке зацікавлення читачів порушену тематикою свідчить про велику прив'язаність і любов до лемківського діалекту.*

Дискусія ще раз виявила кілька основних положень:

- 1) Лемківська мова є одним з діалектів української, конкретніше — належить до південно-західної групи української мови;
- 2) Лемківський діалект має ряд спільніх рис, які відрізняють його від інших українських діалектів, але одночасно має ряд говірок, які значно відрізняються одна від одної;
- 3) В лемківському діалекті немає правопису і загальної мовної норми.

А далі були практичні вирішення відносно друкування дописів говіркою: *Якщо лемко-селянин, який не знає української літера-*

¹²⁶ Див. *Общеславянский лингвистический атлас. Вступительный выпуск. Общие принципы. Справочные материалы*, Москва, 1978, с. 85-229.

¹²⁷ Для прикладу можемо назвати деякі заголовки статей, поміщених у виданнях УСКТ-івської преси: М. Буряк, *Дещо про лемківський діалект*, НС X № 34 (47) 1965; Шт. Воробицький, *Ищи в справі діялекту (воробицьков бесідов)*, НС X № 38 (475) 1965; М. Кицей, *Лемківський діалект, а не лемківські говори*, НС X № 37 (474) 1965; М. Лесів, *Про вимову «л» в лемківських говірках*, НС № 42 (479) 1965; В. Вадяк, *Во-ва чи ло-ла?* НС X № 35 (472) 1965; І. Желем, *Про правопис «Лемківської сторінки*, НС X № 41 (478) 1965; М. Лесів, *Лемківська говірка в художній літературі*, НК № 1 (81) 1965 та багато інших.

турної мови, напише допис говіркою на господарські теми або спогади, то ми його, звичайно, надрукуємо. Але хочемо у цьому місці підкреслити, що «Лемківська сторінка» присвячена переважно лемківським фольклорним чи етнографічним матеріалам – легенди, пісні, приказки, казки, звичаї, обряди і т.д. Такі матеріали будемо радо друкувати і до збирання їх гаряче заликаємо наших читачів з проханням обов'язково подавати село, говіркою якого написаний матеріал¹²⁸.

У цій дискусії, в якій своїми дописами брали участь, між іншим, М. Буряк, В. Вадяк, Шт. Воробицкий, М. Кицей, І. Желем, М. Ковалський, М. Лесів та ін., було так багато голосів, що редакція не змогла усіх надрукувати.

У 1966 році знову на *Лемківській сторінці* відбулася оживлена дискусія про волоські поселення в Карпатах, викликана статтею студента А. Бренча. Вона тільки посередньо відносилася до нашої тут теми, була знову таки яскравим доказом зацікавлення Лемківщиною та її культурою й історією серед широких мас читачів *Нашого слова*¹²⁹.

Цей прикладово згаданий обмін думок, який мені найдовше запам'ятався, був дуже корисний. Редакція допускала найрізноманітніші точки зору, що сприяло ширій і корисній в усіх аспектах дискусії. Може б так ще раз колись спробувати? Про лемківські говірки популярно-наукові інформації вмішував порівняно часто М. Лесів в усіх пресових виданнях УСКТ: *Наше слово*, *Наша культура*, *Український календар*¹³⁰.

Немало зразків лемківського фольклору й мовлення помісти-

¹²⁸ Підсумки дискусії, НС X № 42 (479) 1965, с. 5.

¹²⁹ Напр., Вірх, *В справі поселення волохів*, НС XI № 35 (524) 1966 і В. Пайташ, *Мої думки про волохів на Лемківщині*, НС XI № 43 (532) 1967 та інші статті М. Матвійчука, А. Бренча, М. Усцького, П. Кривоносюка, М. Ковалського, М. Підлужного, В. Рогоца тощо.

¹³⁰ Треба назвати такі статті М. Лесіва у хронологічному порядку: *З історії лемківського говору*, НС № 74 (275) 1961, *Українські говірки на території Польщі*, НК № 7 (51) 1962; *Лемківський говор у художній літературі*, НК № 1 (81) 1965; *Українська мова в ПНР*, УК, 1970; *Пропоновані норми правопису лемківських говірок*, НС № 42 (479) 1965; *Лемківські писані пам'ятки з Одрехови*, НС № 12 (762) 1971; *Південноукраїнські говори в ПНР*, УК, 1975; *Карпатський фольклор у Кентшині*, НС № 34 (1097) 1977; *Uczymy się Łemkowszczyzny*, «*Tygodnik Powszechny*» nr 46 (1712) 1981 тощо.

ли у своїх публікаціях уескатівські видання, в тому числі і про детальні й загальніші справи лемківських говірок¹³¹.

Інша цікава дискусія, яка відносилася також до нашої тут теми (лемківських мовних питань), відбулася вже на широкому польському фоні у 1980-1981 рр. у зв'язку з рішенням Міністерства адміністрації, місцевого господарства та охорони середовища з серпня 1977 р. змінити коло 130 назв місцевостей Лемківщини, зах. окраїн Бойківщини й Надсяння¹³².

Цього рішення не прийняли освічені кола польського та українського суспільства у Польщі. Вже восени цього ж 1977 року na spotkaniu Rady Przewodnickiej sformułowano ostry protest ogłaszać go w apelu skierowanym do kół przewodnickich i turystycznych i w listach interwencyjnych przesyłanych do Komisji Krajoznawczej PTTK i redakcji «Polityki»¹³³.

Oczywiście istniejący zapis cenzury nie pozwalał, aby te i inne protesty ujrzały światło dzienne, wyjątki stanowiły: artykuł J. Iwaszkiewicza w «Twórczości»¹³⁴ i list p. Czupkiewicza w «Kulturze»¹³⁵. Bardziej wnikiły czytelnik mógł znaleźć aluzjyne nawiązania do zmian nazewnictwa w felietonie KTT czy w artykule «Z lotu ptaka» w «Literaturze» z lipca 1978 r.

Głosów protestacyjnych było jednak znacznie więcej. Rozpowszechniane były w sposób rozmaity, choć ograniczony. Ot, choćby wnikiły, sachowy artykuł doc. M. Łesiowa, napisany w listopadzie 1977 r., został dołączony do protestu Rady Przewodnickiej a ponadto kilkakrotnie powielony i «rozrzucony» w środowisku akademickim przed wszystkim (drukiem ukazał się w trzy lata po napisaniu w «Politechniku»¹³⁶). Jakim sposobem dotarł w Bieszczady – tam natknął się na niego młody dziennikarz Marek Kusiba, zrobił z całej sprawy duży

¹³¹ Див. М. Рощенко, *Праці про українську мову в пресових органах УСКТ, «Український календар 1986»*, Варшава, 1986, с. 70-75.

¹³² W sprawie zmiany nazw niektórych miejscowości w województwach: krośnieńskim, nowosądeckim, przemyskim, rzeszowskim i tarnobrzeskim, «Monitor Polski. Dziennik Urzędowy PRL» nr 21 z 22 sierpnia 1977.

¹³³ Zeszyt Przewodnicki nr 2, listopad 1980. Rada Przewodnicka przy KT ZG SZSP, s. 2.

¹³⁴ J. Iwaszkiewicz, *Monitor Polski Nr 21, «Twórczość»* nr 1, styczeń 1978.

¹³⁵ L. Czupkiewicz, *Nie tylko u Mickiewicza...*, «Kultura» nr 39 z 25 września 1977 r.

¹³⁶ M. Łesiów, *Urzędnik zmienia historię*, «*Politechnik. Tygodnik Studencki*» nr 34 (894), 9.XI.1980, s. 11.

felieton, który został nagrodzony w ogólnopolskim konkursie. Opublikowany zostanie w listopadowym numerze «Miesięcznika Literackiego»¹³⁷. Oto historia napisana przez życie¹³⁸.

Після опублікування статті М. Лесіва з'явилася цікава дискусія в самому студентському тижневику *Politechnik*, а також статті в інших часописах в обороні змінених назв¹³⁹. В дискусії взяв тоді участь навіть сатиричний тижневик *Szpilki* з 8 березня 1981 р.: *Wróciła na lamy sprawę barbarzyńskich zmian nazw historycznych miejscowości z inicjatywy byłego premiera Jaroszewicza. Pisze Janusz Rygielski: «... W osobach wojewodów i sekretarzy znalazł natychmiast wielkich animatorów swych poglądów. Jest rzeczą zdumiewającą, jakim brakiem troski o kulturę narodową charakteryzowali się ludzie odpowiedzialni za rozwój całych regionów. A przecież wszyscy posiadali dyplomy uniwersyteckie...».* Wypada czekać, kiedy nastąpi wreszcie pożądana zmiana tytułów naukowych, przywłaszczonej przez tych panów, podobnie jak dobra doczesne¹⁴⁰.

Про більшість цих публікацій були інформовані читачі *Нашого слова*, передусім, у рубриці *Українка в польській пресі*, напр., *Псевдопатріотизм чи історична неграмотність?* (НС XXV № 48 від 30 XI 1980), *Ексгумація – значить оновлення* (НС XXVI № 6 від 8 II 1981). «Наше слово» домоглося згоди компетентної особи на розмову про вищеведену справу з Янушом Рігером¹⁴¹ щойно на початку 1981 р., тобто одразу після того, коли під сильним і рішучим тиском думки культурних середовищ міністр Міністерства адміністрації, місцевого господарства та охорони середовища на пропозицію Комісії д/с встановлювання назв місцевостей та фізіографічних об'єктів підписав документ про повернення 119 місцевостям Кроснянського, Перемиського, Новосанчівського, Тарнобжезького і Ряшівського воєводств попе-

¹³⁷ Нарис М. Кусіби був надрукований 4 місяці пізніше у березневому номері 1981 р.: M. Kusiba, *Wybrzeże świata*, «Miesięcznik Literacki» nr 3, 1981.

¹³⁸ Zeszyt Przewodnicki nr 2, listopad 1980, s. 2.

¹³⁹ Напр., J. Rygielski, *Poprawiacze tradycji*, «Kultura» z 18 stycznia 1981, s. 9-10; W. Michałowski, J. Rygielski, *Spór o Bieszczady*, Warszawa 1986, s. 80-90.

¹⁴⁰ Dodatek niekulturalny, *Życie umysłowe*, «Szpilki» nr 10 (2063) z 8 marca 1981.

¹⁴¹ Мова – документ народу, «Наше слово» XXVI № 10 від 8.III.1981 р.

У каменярському верстаті Йосифа Тарбая в Бортному. Фото Романа Райнфусса, 1933 р.

редніх назв, в тому числі до своїх давніх назв повернуло 66 місцевостей на Лемківщині¹⁴². Була це перемога розумного суспільства, а також наукових рацій над бюрократичним і бездушним вирішенням справи. Мовознавці зуміли переконати владу, що назви належать до скарбниці національної культури, є фрагментом лексичного фонду¹⁴³.

Власні назви місцевостей належать також до регіональної культурної історії, вони виникали, назагал, на основі вживаних там говірок. І тому ми затрималися тут над цією справою, яка могла б стати предметом цікавого, майже сенсаційного науково-популярного оповідання, бо аргументи оборонців загрожених назв були суто наукові.

Так у загальному виглядає історія досліджень лемківських говірок. Треба зазначити, що зацікавлення лемківськими справами у 1990 рр. помітно зростає і маємо надію, що це зацікавлення відноситиметься також до солідного наукового дослідження лем-

¹⁴² Там же, с. 1.

¹⁴³ Там же, с. 1.

ківських говірок. На основі дотеперішніх наукових студій можна буде представити найважливіші основні прикмети (риси) лемківських говірок, як групи, що входить у склад українських карпатських діалектів і разом з ними належить до південно-західного наріччя української мови.

3. Основні і характерні особливості лемківських говірок

Лемківські говірки різняться між собою у багатьох деталях, що можна побачити наявно хоч би на картах мовного атласу. Неможливо було б говорити про одну незмінну систему лемківських говірок, як однієї цілості. Я тут хочу лише звернути увагу на ті прикмети, які вирізняють лемківську мовну територію від інших, хоч і не завжди виступають вони всюди, де лемківські говірки появляються; іноді деякі лемківські мовні риси переходять межі лемківського діалекту і бувають притаманні іншим карпатським чи іншим південно-західноукраїнським говіркам. Про це буду в міру можливостей інформувати читача.

1. Зі звукової системи (фонетика)

Першою справою, яка відноситься до звукової системи, є наголос. Українська літературна мова має, на відміну від польської, різномісний, вільний, а не прикріплений до певного для всіх слів мови єдиного місця наголос¹⁴⁴. Те саме відноситься до говірок української мови. У цьому відношенні багато, а навіть більшість лемківських говірок виділяється одномісним наголосом слова, постійним наголосом на другому складі від кінця, таким як у польській мові, під впливом якої імовірно такий наголос у лемківських говірках встановився.

З точки зору якості місця наголосу проф. З. Штібер навіть ділить Лемківщину на дві частини: західну, що має польський наголос, і східну, що має східнослов'янський наголос: *Obszar nazywany Łemkowszczyzną mówił gwarami o dwóch wyraźnie róż-*

¹⁴⁴ Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Наукова думка, Київ, 1969, с. 358.

*nych typach. Zachodnia jego część ma, jak wiadomo, akcent «polski» na drugiej od końca, wschodnia ma akcent zupełnie ruchomy, tak jak reszta dialektów ukraińskich (...)»¹⁴⁵. Цей дослідник стверджує, що з точки зору акцентуації територія Лемківщини становить виняток на цілій східнослов'янській мовній території¹⁴⁶. За свідченням досліджень проф. З. Штібера різномісний наголос починається уже в Лупкові, Радошицях, Должиці над Ославою, Чистогорбі, Яврнику, Морохові, Височанах, Мокрому, Загустині, Строжу, Саночку, Чертежі, Костарівцях і всюди далі на схід і північний схід від названих населених пунктів. Звичайно, є села, де при одномісному наголосі можна було зафіксувати залишки давнього різномісного наголосу, головним чином, у дієслівних формах. Деталі поміщає у спеціальному розділі З. Штібера у своїй монографії про звукову систему лемківського діалекту. Він так підsumовує розділ про лемківський наголос: *Pod samym Sanokiem, nad Oslawą i dalej na wschód panował akcent, jak już wspomniałem, w zasadzie typowo ukraiński. Nie znaczy to, że nie było różnic pod tym względem między gwarami tych okolic a literackim językiem ukraińskim, owszem różnice takie są wcale częste. Działały tu niewątpliwie wyrównania analogiczne, zapewne też i inne czynniki*¹⁴⁷.*

Для абсолютної більшості лемківських говірок, на захід від лінії, визначененої вищеведеними населеними пунктами, одномісний наголос типу **вóда**, **вíно**, **дóхýж**, **дóраз**, є прикметою велими характерною¹⁴⁸.

Звукова система лемківських говірок має, можна сказати, архаїчний характер у порівнянні з українською літературною мовою. До таких архаїчних (давніх) елементів у лемківських говірках можна зарахувати:

а) Розрізнювання давнього переднього **и** від середнього **ы**, що характеризувало праслов'янську й староукраїнську системи голосних. У лемків є два роди **и** – в таких словах, як **сила**, **вино**, **милий**, **миска** воно більш переднє, а у формах типу **быкы**, **ногы**, **мыло**, **была** воно середнє. У діалектних записах, а навіть у попу-

¹⁴⁵ Z. Stieber, *Dialekt Łemków. Fonetyka i fonologia*, Wrocław 1982, s. 6-7.

¹⁴⁶ Там же, с. 7.

¹⁴⁷ Там же, с. 14-15.

¹⁴⁸ Пор.: Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, Київ, 1958, с. 123; Ф. Т. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*, Київ, 1966, с. 136 та ін.

лярних публікаціях ці два роди і вирізняються графічно: **сила**, але – **мыло**¹⁴⁹. Давня фонема **ы** зберігається, однак, в усіх майже карпатських говірках української мови¹⁵⁰.

Детально розглядаючи цю справу, проф. З. Штібер доказує, що іноді виявлення відмінності старого **ы** від **и** може залежати також від того, після якого приголосного воно виступає¹⁵¹.

б) Праслов'янське **i** (відповідник українського **и**) на самому заході лемківської мовної території вимовляється, як **i** без пом'якшення попередніх приголосних. Таку вимову зафіксував З. Штібер у таких селах, як Жегестів, Верхомля, Нова Весь, Лелюхів, Дубне, а також у деяких селах на південь від Карпат¹⁵². Вимову типу **ходіті**, **гріб** 'гриб', **віно** можна зарахувати до архаїчної – стара вимова могла там затриматися через додатковий вплив польської чи словацької мови.

З вимови посередньої між **i** та **и** з'явилось щось подібне до **ий**, що фіксував проф. П. Зволінський у селі Берест: **колий** 'коли', **плестий** 'плести', **ідий** 'іди', **мыбылий** 'ми були', **гусий** 'гуси' тощо. Професор З. Штібер уважає, що *to yj trzeba chyba traktować jako stopień pośredni między i a y: początek samogłoski uległ rozszerzeniu, gdy koniec jeszcze zachował pierwotną wąskość artykulacji*¹⁵³.

в) Архаїчний характер мають також звуки, що з'являються на місці староукраїнських подовжених **o** та **e** в нових закритих складах.

В загальноукраїнській літературній мові староукраїнське **o** подовжене в нових закритих складах вимовляється, як **i** (**хвіст**, **стіл**, **під столом**, **віл** і т.д.). На заході Лемківщини з'являється у таких позиціях іноді **ы**: **быш** 'біб', **бык** 'бік', **кынь** 'кінь', **выс** 'віз'. Таку вимову записав З. Штібер в селах Явірки та Зубрик.

У південно-східній частині регіону, у селах Тисна, Должиця, в таких самих позиціях дослідник фіксує звук, наблизений до лабіалізованого **u**: **тулько**, **нучь**, **дум**, **бульше** тощо.

¹⁴⁹ M. Łesiów, *Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej*, Slavia Orientalis, r. XXII, zesz. 1, Warszawa 1973, s. 77.

¹⁵⁰ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, с. 118-119.

¹⁵¹ Детальний перегляд цього явища на Лемківщині подано у книжці Z. Stieber, *Dialekt Lemków*, s. 30-33.

¹⁵² Z. Stieber, op. cit., s. 30.

¹⁵³ Там же, с. 31.

На більшості території Лемківщиничується вимова цього типу давнього подовженого **o** згідно з загальноукраїнською, але в деяких місцях записали дослідники винятки з **i**, **ы** або **u**. Це винятки з поодиноких сіл, як, наприклад, з села Великополе: **гирякы**, **загыр'я**, **потик**, **нуч**; зі села Рябе: **мицни**, **пидгорля**, **яблинка**, **пизьнішше**, **спиткав** тощо. Як зауважує З. Штібер, у цьому випадку можна говорити, що **i** в таких ситуаціях поширюється щораз більше, ця архаїчна вимова якби вирівнюється до загальноукраїнської. Це виразно помічається, коли порівняти записи І. Верхратського з кінця XIX ст. з записами З. Штібера з 30-х років ХХ ст.¹⁵⁴

Також староукраїнське **e** в нових закритих складах у загальноукраїнській мові перейшло в **i**. У лемківських говірках інколи в таких позиціях з'являється **u**. Відносно цього явища З. Штібер писав: *Każda forma z u' ma nieco innego zasięg, niemniej można jak przybliżoną granicę u pochodzącego z e po polskiej stronie podać linię idącą przez Wisłok Dolny i Górnny, Karlików i Morochów. Pas z u ciągnie się jednak dalej na północ, wzduż polskiej granicy językowej, skoro formy jak **nus** etc. mamy jeszcze w Kuźminie (dawny powiat dobromielski). Na wschód od wymienionej dopiero co linii formy z u stają się coraz rzadsze, aż znikają zupełnie*¹⁵⁵.

Дослідник звукової системи лемківських говірок подав далі докладний обсяг поширення форм з **u**, що походить з подовженого **e** в нових закритих складах, наприклад, **палионка**, **печунки**, **щутка**, **попюв**, **мют**, **вечур**, **підвечурок**, **люд**, **пачуски**, **тютка**, **пюрко**, **пациорки**, **вертюрик** 'назва гадини' тощо поряд з формами з **i**, що звучать, як у загальноукраїнській мові¹⁵⁶.

Ця риса (перехід **e** в **u**) наближує карпатські, в тому числі лемківські говірки до північних з однією різницею, що у північних говірках таке у залежить від місця наголосу, а в лемківських – ні¹⁵⁷.

З-посеред сусідніх українських говірок лемківські відрізняються також тим, що **a** після м'яких і шиплячих приголосних зберігається, назагал, в усіх позиціях, так, як в українській літера-

¹⁵⁴ Там же, с. 34-35.

¹⁵⁵ Там же, с. 18-19.

¹⁵⁶ Там же, с. 19-22.

¹⁵⁷ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, Київ, 1958, с. 119.

турній мові, наприклад, **тягне, пряджа, робят, м'ясо** і т.ін. Лемківщина, як узагальнює З. Штібер, *w zasadzie nie ma zwężenia a po palatalnej*¹⁵⁸.

Відповідно до загальноукраїнського звукосполучення **-ри-** появляється часто в лемківських говірках звукосполучення **-ир-**, напр., **хирбет** ‘хрибет’, **гирміт** ‘тремить’¹⁵⁹. З. Штібер показує географічне поширення цього явища на Лемківщині в поодиноких словах, де можливі появи **-ир-, -ыр-**, а саме: **дырва** ‘дрова’, **кыртица** ‘крот’, **гырміт** ‘тремить’, **гыртан, гыртанка, хырбет,** **пырщ** ‘прищ’, **пирщик, тырваті, тырвалий, обырви** ‘брюви’, **кырви** ‘крові’, **сылзы** ‘слези’, **блыха** ‘блока’¹⁶⁰. Такі форми, характерні для лемківських говірок, іноді замінюються подібними до загальноукраїнського типу **грымит, хрибет, брови, слезы, блока**, або зі звучанням, яке вказувало б на вплив польської чи словацької мови, напр., **древа, крет, кртань, брви.**

Польський вплив видно також у деяких словах, що повинні мати повноголосся типу **борода, оборіг, борона, подорожний, дорогий** тощо. Очевидно лемківські говірки у переважній більшості виявляють повноголосні форми. За свідченням З. Штібера, який цю справу дослідив досить детально, усюди на Лемківщині говориться: **борода, боріг, оборіг, оборог, борона, боронити, борозда, дорогий, горох, короткий, корова, мороз, спорохніте, порог, поріг, скородити, сорока, здоров'я, тороки, воробель чи воробець, ворона, ворота, голова, холошні, колода, колодка, полотно, полові, солодке молоко, солома, соловій, толока, волокно, волоси або волосся, беріх або берег, берест, береза, черемха, чересло, черес ‘trzos’, черешня, дерево, смерек, середина, веретено, жереб'я, пелех, полоти, полові, оболочи, жолоб, ожелець, ожелест.** Появляються однак поодинокі слова – відповідники вищенаведених, в яких маємо польські відповідні неповноголосні звукосполучення, напр., **дріга** або **дрыга** ‘дорога’ (Явірки, Жегестів, Верхомля), **огріт** ‘город’ (Явірки), **мрочится** (с. Беско), **спрухніле** (с. Посада Горішня),

¹⁵⁸ Про деталі див.: Z. Stieber, op. cit., s. 16-18; про це також: Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, 1958, с. 134.

¹⁵⁹ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, 1958, с. 121; M. Łesiów, op. cit., s. 77; цілий розділ присвячений цій справі у монографії: Z. Stieber, op. cit., s. 50-52.

¹⁶⁰ Z. Stieber, op. cit., s. 50-52.

шкавронок (зах. частина Лемківщини), **гловакы** ‘рід риби’ (у с. Висова), деінде: **головакы, клониця** (зах. частина Лемківщини), **пані млада** (зах. частина), **пловая** ‘корова’ (у багатьох селах, частіше, однак, **полова**), **словік** ‘словов’ (під Сяноком і Ліськом), **тлюка** ‘толока’ (на заході в основному), **прейде, прескочу, превлечу** (на самому заході), **претак** ‘przetak’ (с. Крампна), **представління** ‘przedstawienie’ (с. Гладишів), **препівка** (на заході, далі на схід **перепілка, перепелиця**), **през** ‘через’ (частіше на заході), **стрін, срін** ‘szron’ (с. Верхомля, Берест, Устя Руське), **вред і веред, плевнік** поряд **пелевник** ‘прибудівка в стодолі’ тощо. На цілій же території Лемківщини такі форми польського походження з неповноголосними звукосполученнями появляються у словах: **кролік, кріль, кролі, хлон, хлонець, хлончико, злото, преци** ‘проте’, **треба, жрудло, зрудло** або **жрідло**.

Це вказує на значний вплив польської мови, що, однак, не змінює східнослов'янського, українського характеру лемківських говірок, у яких абсолютно переважають повноголосні форми.

У дослідженнях діалектологів говориться про вокалічну систему голосних лемківських говірок. З. Штібер згадує чотири типи такої системи: *Na Lemkowszczyźnie w Polsce i w znanych mi wsiach Czechosłowacji występowały w zasadzie cztery systemy fonemów wokalicznych:*

1. Система, що складається з шести (6) голосних фонем «**і, ы, у, е, о, а**», виступає у цілій лемківській частині бувшого Новосанчівського повіту, а також у деяких селах бувшого Горлицького повіту. Бракує у цій системі загальноукраїнського переднього **и**¹⁶¹, яке заступлене, як правило, середнім голосним звуком **ы**; З. Штібер окреслює цей звук так: *Samogłoska płaska, gdy chodzi o położenie warg, średnia lub nieco tylna, gdy chodzi o poziome położenie języka, wysoka na wysokości o i u, gdy chodzi o wzniesienie środka i częściowo tyłu języka*¹⁶².

2. Система, що складається з семи (7) голосних фонем: «**і, и, ы, у, е, о, а**», виступає, за свідченням З. Штібера, в селах східної частини Лемківщини і частинно у бувшому Горлицькому повіті.

¹⁶¹ Цей голосний окреслює найновіша академічна граматика (*Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика*, Київ, 1969, с. 64), як: ‘голосний переднього ряду, високого (обниженого) підняття’.

¹⁶² Z. Stieber, op. cit., s. 60.

У цій системі, крім звичайних для загальноукраїнських голосних фонем, виступає ще середнє **ы**, про яке я говорив вище¹⁶³.

З. Штібер подає ще два типи системи голосних фонем з обмеженим обсягом їх поширення, наприклад, система голосних, що складається з 8 фонем: **і, ы, у, и, ў, е, о, а**, зафіксована була дослідником тільки у двох селах бувшого Ліського повіту (Великopolе і Лукове)¹⁶⁴.

Цей же дослідник, детально обговоривши навіть найдрібніші явища системи голосних лемківських говірок, так підсумовує відповідний розділ своєї монографії: *W stosunku do ogólnoukraińskiego cechowała lemkiowskie systemy wokaliczne wyraźna archaicność*¹⁶⁵.

Система приголосних лемківських говірок відрізняється від інших говірок та української літературної мови деякими системними рисами або лише в деталях.

Коли говорити про губні приголосні, звертає на себе увагу явище переходу **в** перед іншим приголосним **в** або **х**, напр., **г нас** ‘в нас’, **хперед** ‘вперед’, **гдова** ‘вдова’¹⁶⁶. Ця прикмета споріднює лемківські говірки з надсянськими¹⁶⁷. Це явище, однак, як доводить З. Штібер, відноситься до обмеженої кількості прикладів, а саме – до прийменника і префікса **в**, а форми типу **г місці**, **г лісі**, **г Риманові** появляються на усій майже Лемківщині. Інакше справа мається зі словом **вдова**, яке особливо у південній частині Лемківщини звучить як **гдова** або **ідова**. Зрідка фіксують дослідники також форму **гдовець**. Подібне фонетичне явище зафіксовано ще у слові **гвакы**, що з **глакы**, а це з **влакы**, у с. Довгому¹⁶⁸.

Велика частина лемківської мовної території виявляє тенденцію, яку З. Штібер називає: *sklonność do przesuwania artykulacji t', d' ku tylowi*; себто йдеться про вимову типу **кісто**, **огіж** замість **тісто**, **одіж**¹⁶⁹. Ця риса характерна взагалі для південноукраїнських говірок, як про це пише Ф. Жилко: *Пом'якшені приголосні в південно-західних говорах до певної міри малостійкі у вимові, тобто вони переходят в інші приголосні*. Це виявляється, наприклад, у тому, що **д'**, **т'** у позиції перед **і** змінюють свою природу й іноді переходят **д' в і**, а **т' в к'**¹⁷⁰. Як стверджує цей же дослідник, ця риса може також зрідка в окремих словах бути виявлена і в інших говорах української мови; наприклад, у південно-східних часом зустрічається **кісно** ‘тісно’, **кісто** ‘тісто’¹⁷¹.

Ствердіння кінцевих м'яких приголосних **т'**, **д'**, **н'**, **и'** появляється на більшості лемківської мовної території. Як пише З. Штібер, *pojrowszechniejsza jest ta dyspalatalizacja w powiatach nowosądeckim, gorlickim, jasielskim i krośnieńskim, gdzie tylko wyjątkowo spotyka się formy z t'*, **które można wytlumaczyć wpływem cerkwi etc.**¹⁷² Це ствердіння давніх м'яких приголосних в кінці слова виявляється особливістю лемківських говірок на відміну від інших карпатських говірок української мови¹⁷³.

На місці праслов'янського звукосполучення **ді** в українській мові, загалом, появляється **ж**, наприклад, **одіж**, **межа**, **пряжа**, **іржа** та **ржа**, **рижик**, **сажа**, **чужий** тощо, у лемківських говірках натомість появляється у таких ситуаціях африката **дж**, як в багатьох інших українських карпатських говірках¹⁷⁴.

З. Штібер детально розглянув поодинокі слова, де можливий вияв цього приголосного, який у лемківських говорах звучить звичайно як **дж** тверде або м'яке, напр., **одеджа**, **меджа**, **пряджа**, **рджа** або **ржджа**, **рыдзыны**, **саджа**, **чуджий** тощо¹⁷⁵. Історики мови вважають це **дж** за звук старший від **ж** у цьому положенні¹⁷⁶. Отже, це була б ще одна архаїчна риса лемківських говірок.

Трапляються при цьому в окремих селах поодинокі вияви західнослов'янського, загалом польського відповідника цієї фонеми, а саме **дз**, напр., **рдза**, **рыдзікы**, **садза**, що звичайно можна пояснювати запозиченням таких слів з польської мови.

¹⁶³ Там же, с. 60-61.

¹⁶⁴ Там же, с. 61-62.

¹⁶⁵ Там же, с. 63.

¹⁶⁶ M. Łesiów, op. cit., s. 77.

¹⁶⁷ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, 1958, с. 134.

¹⁶⁸ Z. Stieber, op. cit., s. 66-67.

¹⁶⁹ Z. Stieber, op. cit., s. 68-69.

¹⁷⁰ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, 1958, с. 54.

¹⁷¹ Там же, с. 54.

¹⁷² Z. Stieber, op. cit., s. 72, 75-77, 92-93.

¹⁷³ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, с. 134.

¹⁷⁴ Там же, с. 120.

¹⁷⁵ Про деталі у книжці: Z. Stieber, op. cit., s. 79-80.

¹⁷⁶ Пор.: Курс сучасної української літературної мови, т. I, Київ, 1951, с. 285.

На усій території лемківських говірок появляється зміна **ш** на **ч** перед початковим **к** у словах **чкода** ‘шкода’ і **чкола** ‘школа’¹⁷⁷. Ця прикметна характерна також для бойківських говірок¹⁷⁸.

Загально відомо, що в лемківських говірках приголосний **л** перед голосними заднього ряду **а**, **о**, у вимовляється, як нескладотворче **у** (як у польській звичайній вимові) або як **в**¹⁷⁹. Однаке, як детально й докладно розглянув цю справу З. Штібер, не всюди на Лемківщині така вимова виявленена. У загальному досліднику стверджив, що таку вимову **л** (**ў** або **в**) має територія від сіл Барвінок, Тилява, Трищцяна на сході до сіл Конечна, Устє Руське і Фльоринка на західній межі лемківського діалекту. Далі на захід дослідник віднотовує деякі коливання в цьому відношенні, напр., у с. Нова Весь, Поворозник, Лелюхів, Дубне переважає нескладотворче **у**, натомість у селах Мушинка, Висова, Ганчова уже рішуче переважає вимова **л**. У селі Верхомля загально вимовляється передньоязичне **л**, а нескладотворче **у** вимовляють лише деякі мешканці¹⁸⁰.

Ця риса вважається за один із виявів впливу польської мови на лемківську фонетику, вона характерна для більшості лемківських говірок з деякими винятками. На північному сході лемківської мовної території панує вимова передньоязичного твердого **л**. Звідси виникло обурення В. Вадяка під час відомої у 1965 році дискусії на тему правопису *Лемківської сторінки Нашого слова*. В. Вадяк писав тоді: ...*позвалюю собі запримітити, що мене, як родовитого лемка, дивує, як то сталося, що в «Нашім слові» дуже часто пишеться в закінченні дієслів -во, -ва (ходива, робива, мусіва) і т. д. Стверджую, що в Сяніччині ніхто і нігде не уживає таких слів, як «мовоко», «мовива» і т. п., а говориться: я пряла, молоко і т. д. Я припускаю, що то тільки в декотрих селах Горлицчини, як, приміром, Фльоринка, уживано такої говірки, котра непотрібно увійшла до «Лемківської сторінки» і, правду*

¹⁷⁷ Z. Stieber, op. cit., s. 84.

¹⁷⁸ М. Пшеп'юрська-Овчаренко, *На пограничях надсянського говору*, «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка», т. CLXII, Збірник філологічної секції, т. 25, 1954, с. 84.

¹⁷⁹ M. Łesiów, op. cit., s. 77.

¹⁸⁰ Stieber, op. cit., s. 84-85.

сказати, разить слух, яко незгідна з загальноукраїнським говором¹⁸¹. Я представив це місце з дискусії, щоб доказати, як важливою справою інколи є одна звукова риса і як чутливими до звуку мови бувають мешканці поодиноких місцевостей.

Інший дискутант у цій самій справі писав, що *українське л по-лемківски здебільшого вимовляється, а тому й пишеться, як в*¹⁸². Дискусія на цю й інші мовні теми була пожвавлена і досить гостра. Тоді і мені прийшлося опублікувати статтю на цю тему, як відповідь на сумніви деяких дописувачів, чи є оце в з л у лемківських говірках, чи його немає і чи треба це у правописі *Лемківської сторінки Нашого слова* відзначати¹⁸³.

При нагоді треба сказати, що на Лемківщині, а точніше в околиці Команчі і в кількох місцях на південь від польсько-слов'язького державного кордону виступає т.зв. середній або полтавський різновид **л**, який пригадує щось посереднє між твердим зубним **л** і м'яким **ль**¹⁸⁴.

У системі приголосних лемківських говірок панує **глоткове** або **фарингальне г**, як у загальноукраїнській вимові. При тому появляється інколи задньоязичне **г** (**g**), про що З. Штібер виразно писав:

*Są to oczywiste zapożyczenia z polskiego, jak gacok, gacko, gadati, gardło, driga, ogin, wilgot, gamba, garpec, gargo, rogal*¹⁸⁵.

Серед слів, які вміщають в собі задньоязичне **г**, є також запозичення з німецької (**грулі, ғанкы, ғвавты, ғратя, ғрагарі, моры, ғміна**), з угорської (**газда, ғаргуля**) чи румунської мови (**груник, струнга, ғелета, румегаті**). Іноді оце чуже **г** змінювалося у деяких словах в **г**, напр., **груник, ғрунок**¹⁸⁶.

Можливо, що слів з **г** в лемківських говірках дещо більше, ніж в інших західноукраїнських говірках. Це пояснюється інтенсивнішим впливом польської та інших мов на лемківські говірки.

¹⁸¹ В. Вадяк, *Во-ва чи ло-ла?* «Наше слово» № 35 (472) від 29 серпня 1965 р.

¹⁸² І. Желем, *Про правопис «Лемківської сторінки»*, «Наше слово» № 41 (478) від 10 жовтня 1965 р.

¹⁸³ М. Лесів, *Про вимову «л» у лемківських говірках*, «Наше слово» № 42 (479) від 17 жовтня 1965.

¹⁸⁴ Там же, с. 5.

¹⁸⁵ Z. Stieber, op. cit., s. 94.

¹⁸⁶ Там же, с. 94-95.

Підсумовуючи свій детальний перегляд системи приголосних лемківських говірок, З. Штібер стверджує, що ця система, коли говорити про кількість приголосних фонем, майже покривається з системою західноукраїнських діалектів, яка складається з 30 приголосних фонем, представлених К. Дейною¹⁸⁷. Різниці бачить З. Штібер у деяких деталях, які можуть бути важливими для загальної фонетики й фонології, але важко їх пояснювати у популярно-науковому нарисі¹⁸⁸.

2. Зі словозміни у лемківських говірках

Коли говоримо про словозміну, себто, передусім, про розрізнення закінчень у лемківських говірках, можна сказати, що немає великої кількості особливостей суттєво морфологічного характеру у закінченнях, коли не брати до уваги звукових явищ у цих же граматичних закінченнях, про які я вже говорив. Одним словом, словозміна у лемківських говірках мало відрізняється своїми граматичними формами від інших українських говірок та загальнouкраїнської літературної мови. Це таке загальне враження. Треба ще додати, що проблеми словозміни лемківських говірок, можливо, дослідженні менш глибоко й системно, ніж звукова система чи сама лексика (слівництво).

На цьому місці я хочу звернути увагу на те, що досі відоме діалектологам про морфологічні особливості лемківських говірок.

У загальному стверджує Ф. Жилко, що карпатські говірки, в тому числі лемківські, зберігають найбільш виразні з-посеред усіх наших говорів української мови архаїчні риси відмінювання і дієвідмінювання¹⁸⁹.

З особливостей, які можуть нам впасти у вухо при відмінюванні іменників, назведемо такі:

1. Поява старих форм називного відмінка множини чоловічих іменників, таких як **парібци, птаци, вояци, воўци** з переходом к в ц, а також з закінченням **-ове: братове, сынove, сусідове, пташкове,**

¹⁸⁷ K. Dajna, *Fonologiczny system języka ukraińskiego*. «Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego», X, 1950, s. 149-153.

¹⁸⁸ Хто хотів би пізнати в деталях оці системи розрізнення та їх територіальний обсяг, повинен переглянути *Systemy konsonantyczne gwar lemkowskich* у монографії: Z. Stieber, op. cit., s. 96-102.

¹⁸⁹ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, 1958, с. 118.

плугове, дымове тощо¹⁹⁰. Ці архаїчні форми затрималися в лемківських говірках, можливо, під частковим впливом відповідних польських форм.

2. Зрідка появляється у карпатських говірках української мови, в тому числі й на Лемківщині, давнє закінчення **-ы, -и** в орудному відмінку множини, наприклад, **з волы, четырма быky, із дубы**¹⁹¹.

3. Іменники жіночого роду всіх основ, а також узгоджені з ними прикметники і займенники в орудному відмінку однини мають закінчення **-ом**, напр., **рыбом, водом, мойом руком**¹⁹², **меджи собом**¹⁹³. При формі **зо мною** в оповіданні Ф. Коковського п.з. *Людська вдячність*, стилізованому на лемківський говір, Я. Рудницький написав у примітці: *правдиве лемківське: зо мном*¹⁹⁴. М. Пшеп'юрська-Овчаренко ствердила, що ця риса спільна для лемківських та надсянських говірок української мови¹⁹⁵.

4. У родовому множини появляється закінчення **-ох**, напр., **прішов до тих хлопох, для тих быкох**; таке саме закінчення виступає у формах місцевого множини: **на ярмаркох, по родичнох**. Воно якби спільне з відповідним закінченням у словацьких говірках, а появляється переважно на південних схилах Карпат¹⁹⁶.

З відмінні прикметників у лемківських говірках можна звернути увагу на такі явища:

1. Закінчення прикметників і займенників у називному відмінку множини **-ы** замість **-і: добры, тверды, білы тощо**¹⁹⁷.

2. Закінчення **-ой** замість **-ої** у родовому відмінку однини жіночого роду, це якби стягнення повної форми закінчення, напр., **доброї, мойой, той**¹⁹⁸.

3. Закінчення **-ая** замість **-а** в називному однині жіночого роду може появлятися і появляється у західній частині лемківської

¹⁹⁰ Там же, с. 121, 134; М. Лесів, опр. цит., с. 77.

¹⁹¹ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, 1958, с. 121.

¹⁹² Там же, с. 135.

¹⁹³ Я. Рудницький, *Українська мова та її говори*, 1965, с. 38.

¹⁹⁴ Там же, с. 102.

¹⁹⁵ М. Пшеп'юрська-Овчаренко, цит. праця, с. 84.

¹⁹⁶ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, с. 121; М. Лесів, цит. праця, с. 77.

¹⁹⁷ Ф. Т. Жилко, цит. праця, с. 135.

¹⁹⁸ Там же, с. 135.

мовної території, як на це вказує карта № 82 *Мовного атласу давньої Лемківщини* З. Штібера¹⁹⁹.

4. Замість закінчення **-ый** трапляються у називному відмінку однини чоловічого роду прикметників закінчення *стягнені-ы* або **-и** у багатьох місцевостях, як свідчить карта, що представляє назви безрогого (*шутого*) барана (*шуты* у 5 населених пунктах, *шути* у 5 селах, а форми з **-ый**, **-ий** або **-ей** у понад 25 місцевостях)²⁰⁰, а також карта, яка вказує на поширення прикметника **тлустий** (*тлусты* або *пасены* зафіковано з **-ы** тільки в одній місцевості)²⁰¹. Усе це вказує на те, що прикметникове чоловіче закінчення **-ы**, **-и** (без **-й**) типу *шуты*, *тлусты* появляється де-не-де на Лемківщині, мабуть, під впливом польських відповідних форм прикметників.

Коли говорити про займенники, звертає на себе увагу питальний займенник у його архаїчній формі **что**, який появляється на усій майже лемківській мовній території, як на це вказує карта № 316 Штіберового лемківського атласу²⁰², так само пов'язані зі **что** неозначені займенники *дашто і штосі*²⁰³. Таке звучання займенників уважає М. Пшеп'юрська-Овчаренко за типово лемківську рису²⁰⁴.

Цікаво їй оригінально звучати деякі форми числівників у лемківських говірках. Звертаємо увагу на форму **четыресяят**, яка щойно на самій східній частині Лемківщини переходить у **сорок**²⁰⁵, а також – на дещо змінені фонетично числівники типу **осем**, **вісем**, **єденацет**, **дванацет** і т.п.²⁰⁶

З особливостей дієвідміни лемківських говірок зверну увагу на стягнення форми дієслів на **-ати** з тематичним **е** в теперішньому часі: **збираш**, **збираг**, **збираме**, **збирайте**. На думку Ф. Жилка, це од-

¹⁹⁹ Z. Stieber, *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, zeszyt II, Łódź 1957, mapa nr 82.

²⁰⁰ Там же, карта № 96.

²⁰¹ Там же, зошит VII, Лодзь, 1963, карта № 312.

²⁰² Z. Stieber, *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, t. VII, Łódź 1963, mapa nr 316: у самій східній частині Лемківщини фіксується ще форми: **что**, **шо**.

²⁰³ Там же, карта № 317, 318.

²⁰⁴ М. Пшеп'юрська-Овчаренко, цит. праця, с. 83.

²⁰⁵ Z. Stieber, *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, zeszyt VII, mapa nr 333.

²⁰⁶ Там же, карта № 329, 331, 332.

на з рис, запозичених від західнослов'янських мов, тобто з польської або словацької мови²⁰⁷. З другого боку, М. Пшеп'юрська-Овчаренко пише, що *контраговані форми типу гадамо* це риса спільна для бойківських та лемківських говірок²⁰⁸.

Форми діеслова з архаїчним його звучанням **быти** або **бити** у значенні ‘бути’, **бив**, **было**, **были**, напр., «**бив** царь а мав коня», «замок, котрий **быв** проклятий», «мав таку яблін, што **была** бльщача, як золото»²⁰⁹, зачислює М. Пшеп'юрська-Овчаренко до спільніх рис надсянського та лемківського діалектів²¹⁰.

У поодиноких лемківських говірках трапляються детальні різниці в дієвідміні поодиноких дієслів; можемо при тому сказати, що дієвідміна лемківських говірок у переважаючій більшості така сама, як в українській літературній мові та в інших українських говірках.

Серед прислівників, що вживаються лемківськими говірками, маємо такі, про які можна сказати, що вони типові для цих говірок. Оце деякі з них: **лем** ‘тільки’ (шойно на схід від сіл Беско, Сенкова Воля, Щавне появляється замість **лем – тілько**)²¹¹; **дакус** ‘трохи’²¹², **дуже** ‘багато’²¹³, **вече** ‘більше’²¹⁴, **гев** ‘сюди, тут’²¹⁵, **юж**, **уж** ‘вже’²¹⁶, **гей** ‘так’, **отталь** ‘звідси’ (*AJDŁ*, V, 238), **оттамаль** ‘звідти, звідтам’ (*AJDŁ*, V, 239), **откаль** ‘звідки’, (*AJDŁ*, V, 240), **даколі** ‘колись, давніше’ (*AJDŁ*, VI, 299), **хоцколи** ‘коли-небудь’ (*AJDŁ*, VI, 300) тощо.

Названі тут прислівники надають лемківській вимові якоєві своєрідності цієї мовної території.

Так само можна було б згадати про деякі особливості вживання прийменників у лемківських говірках. Вживається тут прийменник **к**, **ік**, який перед наступними дзвінкими приголосними й голосними переходить у **г** (*ir*), наприклад, підуть **г житу**,

²⁰⁷ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, Київ, 1958, с. 123.

²⁰⁸ М. Пшеп'юрська-Овчаренко, цит. праця, с. 84.

²⁰⁹ Я. Рудницький, цит. праця, с. 38-39.

²¹⁰ М. Пшеп'юрська-Овчаренко, цит. праця, с. 84.

²¹¹ Z. Stieber, *Atlas językowy*, zeszyt VII, mapa nr 333.

²¹² Там же, карта № 319.

²¹³ Там же, карта № 321.

²¹⁴ Там же, карта № 322.

²¹⁵ Там же, зошит V, карта № 236.

²¹⁶ Там же, зошит VII, карта № 304.

і зимі, і лісові; спостерігається також цей прийменник у формі **ку** (**у**), **ку** нам, **ту** ми. Такі форми прийменника відомі також закарпатським та іншим південно-західноукраїнським говіркам²¹⁷.

Ф. Жилко згадує також про конструкцію орудного відмінка зі значенням знаряддя з прийменником **з** (пише з пером), що характерне для лемківських та закарпатських говірок, про конструкцію місцевого відмінка з прийменником **о** замість **про**, напр., **о** нім не знала; місцевого відмінка з прийменником **о** для вираження ознаки (пес **о** кривих лапах), знахідного з прийменником **о** зі значенням часу (**о** два дні)²¹⁸.

Цей же діалектолог пише в іншому місці, що під впливом польської мови в лемківських (також і надсянських) говірках поширилися прийменники **пред**, **през** (у значенні ‘через’, ‘без’), а також префікс **пре-**, напр., **пред тым била**, **перешов през хотар, прежити, прескочити, пресолити та ін.**²¹⁹.

4. Характеристика словникової системи лемківських говірок

Лексика (слівництво) лемківських говірок досліджена досить добре, найбільш характерні слова для цих говірок вміщає, передовсім *Мовний атлас давньої Лемківщини* З. Штібера, на основі цього ж матеріалу можна було б сказати дещо про характер цієї лексики.

Загально про карпатські говори, до яких належать також лемківські, Ф. Жилко писав у 1958 році: *Карпатські говірки мають свої особливості у лексичному складі. Це виявляється в збереженні деяких давніх (архаїчних) слів, у наявності місцевих слів, що зустрічаються у вівчарстві, скотарстві, різних ремеслах, назвах рослин та ін. Зокрема в цих говірках помітні лексичні за позичення з румунської, угорської, турецької, словацької та польської мов*²²⁰.

²¹⁷ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, Київ, 1958, с. 136.

²¹⁸ Там же, с. 137.

²¹⁹ Ф. Т. Жилко, *Нариси з діалектології української мови*, Київ, 1966, с. 222.

²²⁰ Ф. Т. Жилко, *Говори української мови*, Київ, 1958, с. 125.

На основі *Мовного атласу давньої Лемківщини* З. Штібера представлено деякі групи слів з точки зору їх походження, бо, як пише Я. Рігер, цей атлас *stanowi cenne źródło do badań nad leksyką lemkońską, zwłaszcza, że dokładnie określa zasięgi geograficzne wyrazów i ich znaczenie*²²¹.

Коли подивитися на слова, вживані у лемківських говірках з точки зору їх близькості чи відмінності від загальноукраїнських літературних слів, а також – від слів, уживаних іншими українськими говірками, можна було б їх поділити на кілька груп, а саме:

I. Слови, що звучать у лемківських говірках так само, як в загальноукраїнській літературній мові і тому вони загальнозрозумілі кожному, хто знає українську літературну мову, напр., **баран, берег, берест, береза, бідний, бік, борода, бик, гарний, горох, гуска, жовток, звідтам, знати, місто, мішок, парубок, передній, узяти, ядро** тощо у матеріалі проаналізованому мною на основі Штіберового *Мовного атласу давньої Лемківщини*²²² ця група слів у лемківських говірках становить абсолютну більшість. Ко-жен може це зауважити, коли перегляне хоч би тільки перелік слів з цього атласу. Немає, як мені здається, потреби називати ці слова. Їх багато, за моїм підрахунком вони становлять більше, ніж половину словникового складу лемківських говірок.

II. Слови, що відрізняються від загальноукраїнських деякими звуковими рисами, про які ми вже говорили в попередньому розділі цієї праці, що торкається звукової системи лемківських говірок. Ці звукові відмінності, назагал, не перешкоджають розуміті слова цієї групи для того, хто знає українську літературну мову чи інші українські говірки. Перелік слів цієї групи був би довгий. Тут покажу лише деякі звукові відмінності:

1. Деякі слова цієї групи відрізняються від загальноукраїнських тільки однією фонемою. Подаючи пари слів, на першому місці наводжу лемківське слово, а на другому – загальноукраїнське літературне: **блиха** – **блоха**, **блищиця** – **блощиця**, **бриви** – **бриви**, **дрива** – **дрова**, **лижка** – **ложка**, **слизи** – **слози**, **гиртань** – **гортань**, **сирока** – **сорока**, **быти** – **бути**, **быв** – **був**, **полідне** – **полуднє**,

²²¹ J. Rieger, *Indeks wyrazów do «Atlasu językowego dawnej Lemkowszczyzny» Z. Stiebera*, Łódź 1966, s. 1.

²²² Див. J. Rieger, *Indeks wyrazów do «Atlasu językowego dawnej Lemkowszczyzny Z. Stiebera*, Łódź 1966.

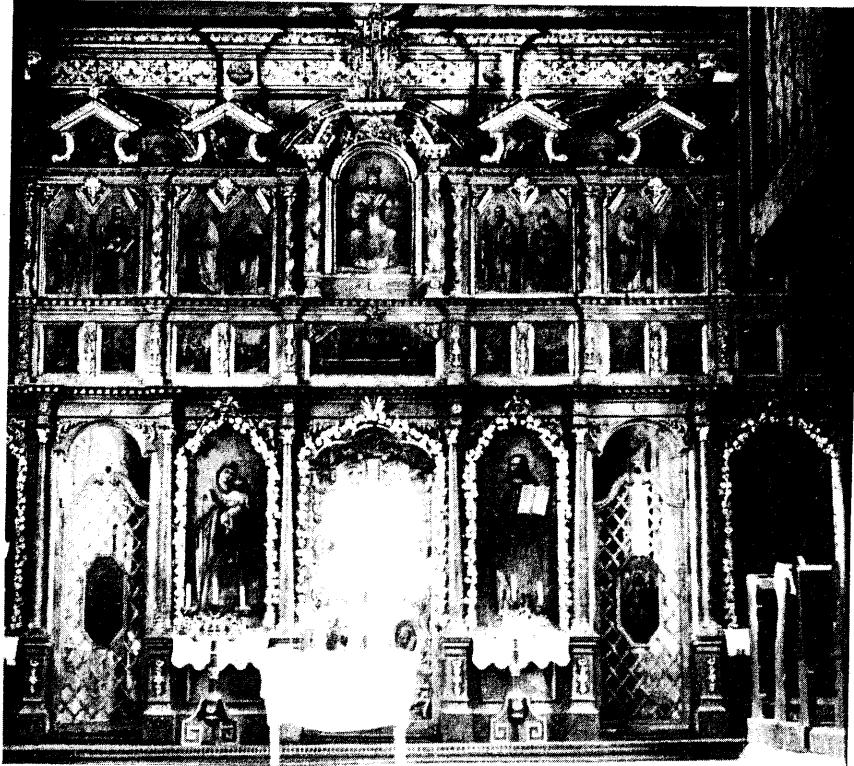

Фрагмент церкви Покрову Пречистої Богородиці в Гирському, побудованої у 1870 році. Фото Богдана Мартинюка, 1980 р.

вогінь – вогонь, **вугір** – вугор, **жмикати** – жмакати (*ЕСУМ*, II, 201)²²³, **дітина** – дитина, **червений** – чорвоний, **чело** – чоло, **зелізо** – залізо, **жена** – жона, **вісем** – вісім, **дера** – діра, **тетка** – тітка, **вечер** – вечір, **сіця** – яйця, **єлиця** – ялиця, **ящурка** – ящірка, **тютка** – тітка, **паробок** – парубок, **кожівка** – кужівка (*СУМ*, III, 386)²²⁴, **полудновати** – полуднувати, **скілько** – скільки, **тілько** – тільки, **дашо** – дешо, **перепівка** – перепілка, **дільниця** – дійниця, **свальба** – свадьба, **мясо** – м'ясо, **бodenka** – боденька, **дебря** – дебра, **срібро** – срібло, **звізди** – звізди, **ходзаки** – ходаки, **ірджа** – іржа, **меджи**

²²³ Етимологічний словник української мови, т. II, Київ, 1985, с. 201 (далі стосуємо скорочення *ЕСУМ*).

²²⁴ Словник української мови, т. III, Київ, 1972 (далі стосуємо скорочення *СУМ*).

Іконостас у церкві св. Богородиці в Рінках, побудованої у 1759 році. Фото Петра Шафрана.

– між, **одеджа** – одежда, **пряджа** – пряжа, **хоц** – хоч, **заяць** – заяць, **бodenъча** – боденька, **павучина** – павутинна, **чкода** – шкода, **што** – що, **штось** – щось, **змеркатися** – смеркатися, **скіна** – стіна, **гдова** – вдова та багато інших.

2. Можуть лемківські слова відрізнятися від загальноукраїнських тим, що в лемківських говірках ці слова мають на одну фонему більше, наприклад: **ільняний** – льняний, **вомитися** – вми-ти-ся, **білток** – білок, **кістка** – кіска ‘warkocz’, **добитча** – добича (*ЕСУМ*, I, 187-188), **згорівка** – горілка, **пralьник** – праник, **білчок** – білок тощо. Тут можуть бути різні причини таких різниць, також морфологічні. Результат – звукові кількісні відмінності.

3. Різницю між діалектним лемківським словом та його загальноукраїнським відповідником може становити те, що в укра-

їнському літературному слові виступає одна фонема більше, наприклад: **уж** – уже, **штири** – чотири, **ябко** – яблуко, **дебрь** – дебра, **посяти** – посіяти, **учар** – вівчар, **увца** – вівця і т.п.

4. Деколи форми слів у діалектному та літературному мовленні відрізняються двома (а навіть більшою кількістю) фонем, наприклад: **коничина** – конюшина, **косіско** – косисько, **дашто** – дещо, **єйцо** – яйце, **сний** – іній²²⁵, **ярджа** – іржа, **откаль** – відкіль (*ЕСУМ*, I, 393), **отталь** – відтіль (*ЕСУМ*, I, 394-5), **пчола** – бджола, **посціль** – постіль, **вудиво** – вудила (*ЕСУМ*, I, 437) і т.п.

5. Слова можуть також відрізнятися іншим порядком тих самих або подібних звуків, наприклад: **гирміт** – громить, **керница** – криниця, **керт** – крот, **силзи** – слези, **білко** – білок тощо.

6. Слова відрізняються інколи дещо іншими наростками (суфіксами) або префіксами, наприклад, **дійник** – дійниця, **гиртанка** – гортань (*ЕСУМ*, I, 573), **штосік** – щось, **сріберний** – срібний, **кілько** – скільки і т.п.

Усі ці відмінності основані на звуковій та іноді морфологічній системах лемківських говірок, які деякими прикметами відрізняються від українського літературного мовлення, про що ми писали у попередньому розділі.

ІІІ. Слова, які ведуть свій родовід від праслов'янської та староукраїнської мови, але в сучасній літературній мові не появляються або вважаються архаїзмами. Деякі з таких слів, присутніх у лемківських говірках, можна представити, коротко обговорюючи їх. До таких архаїчних слів, що пов'язують лемківські говірки з найдавнішою традицією староукраїнської доби, належать, між іншим:

Багра ‘косяк, частина складеного обода колеса’, слово пов’язане з праслов’янським ***bagъrъ** (*ЕСУМ*, I, 110), у *Словникові української мови* (*СУМ*, I, 85): **багра** ‘густо-червоний’ пурпурний колір.

Бойско, боїще ‘тік’, в основі слова старе **бой** та суфікс **-іско, -іще** (*ЕСУМ*, I, 187), в *СУМ*, I, 212, **боїще** ‘місце, де відбувається бій’.

²²⁵ В *ЕСУМ*, т. II, с. 304, слово вважається за праслов’янське, літературні форми **іній** та **іней**, інші – діалектні.

Святі
Косма
і Дам'ян.
Ікона
з XV ст.
з церкви
у Тиличі.

Бридь ‘гидота, погань’, від праслов’янського **бридъ** ‘гострий, кислий, огидний’, потім ‘негарний, бридкий, поганий’) (*ЕСУМ*, I, 255).

Ватра ‘вогнище, багаття’, походження цього слова не зовсім ясне, можливо спільнотслов’янське, споріднене з авестійським **atar** ‘вогонь’ (*ЕСУМ*, I, 339-340). Я. Рігер помістив це слово се-

ред румунізмів, йдучи за думкою А. Брюкнера²²⁶. В СУМ, I, 297, слово наводиться з позначкою «діалектне».

Вельо ‘багато’, пов’язане з праслов’янським **вельй** (ЕСУМ, I, 346), не можна тут виключити впливу церковнослов’янського **велій** або польського **wiele** ‘багато’.

Веретельниця і веретельник ‘риба: щипавка звичайна’. Ця назва пов’язана з дієсловом **вертітися** за властивістю цієї риби звиватися на одному місці, що нагадує веретельницю, себто веретено (ЕСУМ, I, 354); в СУМ, I, 329, **веретельниця** означає ‘безногу схожу на змію ящірку’.

Вигляд ‘вікно’, основа слова давня, пор. церковнослов’янське **глядати** (ЕСУМ, I, 532); в СУМ, I, 373, **вигляд** означає ‘місцевість, яку видно’.

Вирниця ‘обліг’, слово має в собі праслов’янське **виръ** або староруське **виръное** ‘подать’ (ЕСУМ, I, 379).

Гев ‘тут, сюди’, в основі цього слова праслов’янське **(г)ево**, перший член якого є вказівною часткою **ге** іndoєвропейського походження, другий член **-во**, **-в**, пов’язаний з українським діалектним **аво**. Існує припущення про зв’язок цього слова з давніми підсилюальними частками займенникового походження. Хоч слово старе, дослідники допускають, що може це бути запозичення з польської чи словацької мов, є ж бо польське діалектне **hew**, **hewo**, **haw**, а також словацьке діалектне **hev** (ЕСУМ, I, 488). Можна ствердити, що це архаїзм, підтриманий впливом сусідніх слов’янських говірок.

Голя ‘гола верховина’, слово пов’язане з **голий**, праслов’янське **golja** ‘голе місце’ (ЕСУМ, I, 548). Пор. назву села Голя на Підляшші.

Горі ‘у гору’ – це архаїчна форма місцевого відмінка, який давніше міг уживатися без прийменника (ЕСУМ, I, 562); в СУМ, II, 130, **горі** ‘у гору’ віднотовано як діалектну форму. Пор. також церковне з Літургії **горі імім серця**.

Їл ‘глина, мул’ з праслов’янського *ilъ (ЕСУМ, 294).

²²⁶ J. Rieger, *Ze słownictwa pogranicza bojkowsko-lemkowskiego (rumunizmy)*, «*Studia Slavica in Honorem Viri Doctissimi Olexa Horbatsch*», Teil 2, München 1983, s. 136.

Кліпайки ‘повіки’, слово з'явилось на основі старого дієслова **клінати** (ЕСУМ, II, 462).

Команиця ‘конюшина’, слово походить від давнього **комонь**, ‘кінь’, назва зумовлена тим, що рослина є цінним кормом для коней (ЕСУМ, II, 528-529).

Квасниця ‘щавель’, в основі давнє слово **кvas**, **квасний** (ЕСУМ, II, 415).

Киртиця і киртина ‘кріт’.

Міхерина і міхирік ‘торбинка на тютюн’, в основі старе слово **міх**.

Мишпергач і пергач ‘кажан’, стара основа слова, пор. українське **перга** ‘зібраний бджолами квітковий пилок рослин’ (СУМ, VI, 120), можна також порівнювати з церковнослов’янським **іспригнути** ‘вискочити’²²⁷.

Ногавиці, ногавки ‘суконні штаны’, в СУМ, V, 439-440, виступає як діалектне слово.

Няньо ‘тато’, в СУМ, V, 459, фіксується як діалектне слово.

Ніт ‘нема’, в СУМ, V, 427, фіксується як застаріле.

Осердак, сердак ‘рід верхнього теплого короткого сукняного одягу’, в СУМ, IX, занотоване як застаріле і діалектне.

Палінка і палюнка ‘горілка’, в основі **палити**.

Пелевник, пелевен ‘комірчина, де переховують полову або збіжжя’, з праслов’янського **пели**, **пельве** (Фасмер, II, 227).

Полетиця ‘повитиця, витка без коренів, паразитична однорічна трав’яниста рослина’.

Повічайки, павучайки ‘повіки’, тут корінь **віко** і старинний префікс **па-** (ЕСУМ, I, 398).

Пут ‘дорога в поле’, в СУМ, VIII, 405, слово **путь** ‘дорога, шлях’ віднотоване як застаріле.

Скорух, скорушина, шкоруха ‘горобина’, в СУМ, IX, 305, слова ці фіксуються як діалектні.

Стиранка ‘затірка’, в СУМ, IX, 700, віднотовано як діалектне слово.

Студник, студинка ‘джерело’, в основі праслов’янське **студ** (пор. **студити**).

²²⁷ М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, т. III, Москва, 1971, с. 235 (далі у скороченні: *Фасмер*).

Сипанець ‘комора’, в СУМ, IX, 192, нотується як діалектне з цитатою *Сипанець – гуцульська господарська будівля у вигляді комори*. Я. Rieper вважає це за словакізм²²⁸.

Убіч ‘бік, бокове місце’ (див. *Штібер*, V, 227)²²⁹, в основі праслов’янське **бокъ** (ЕСУМ, I, 194).

Худобний ‘бідний’ (див. *Штібер*, VII, карта № 310), в СУМ, XI, 168, **худобний** ‘бідний’ фіксується як діалектне з цитатою зі Словника Б. Грінченка. Я. Rieper вважає це слово за словакізм²³⁰.

Хижка ‘хата’, в СУМ, XI, 52, виступає як розмовне.

Чатина, четина, чатинник ‘глиция, хвоя’, в СУМ **чатина** появляється як діалектне. У *Праслов’янському словнику* пояснюється це слово так, що воно виникло внаслідок скорочення слова **щетина**²³¹.

Челенки, челінка ‘кісткові частини пальців’, з праслов. *čelnykъ²³².

Чотирдесят ‘сорок’, див. *Штібер*, VII, карта № 333.

Яр ‘весна’ (*Штібер*, VI, карта № 293) в СУМ, XI, 647, зафіковано яр ‘весна’ як поетичне слово.

Ярець ‘ячмінь’ (*Штібер*, IV, карта № 195). Я. Rieper вважає це слово за архаїзм, підтриманий впливом польських говірок²³³.

Таких слів можна було знайти у лемківських говірках чимало, свідчать вони про найдавніший зв’язок цих говірок з українсько-слов’янською давниною.

IV. Слова, запозичені з польської мови, становлять у проаналізованому мною матеріалі, за моїм підрахунком, десь коло 18 процентів. Це, отже, порівняно велика група слів.

Полонізми пізнаємо, передусім, за певними звуковими, характерними для польської мовної системи, рисами. Треба при цьому сказати, що полонізми до українських говірок приходили безпосередньо з польської мови або через українську літературну мову, яка вміщає в собі деяку кількість польських запо-

²²⁸ J. Rieger, *Jeszcze o wpływach polskich i słowackich na gwary lemkowski* (Z problematyki słownictwa), «*Studia linguistica memoriae Zdislai Stieber dedicata*», Wrocław 1983, s. 153.

²²⁹ Z. Stieber, *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, t. I-VIII, Łódź, t. V, mapa 227 (далі у скороченні: *Штібер*, V, 227).

²³⁰ J. Rieger, *Jeszcze o wpływach...*, s. 153.

²³¹ *Słownik Prasłowiański*, t. II, Wrocław 1976, s. 179.

²³² Там же, с. 126-127.

²³³ J. Rieger, *Jeszcze o wpływach...*, s. 156.

Никифор Дровняк, Святий. Колючий олівець, 58x67 мм.

зичень, що появлялися протягом століть у старо- та середньоукраїнській добі²³⁴.

Лемківські говірки, як пише Я. Rieper, *wciśnięte pomiędzy gwary polskie i słowackie*, мають польські елементи частіше у своїй північній частині (галицькі лемки), а словацькі частіше появляються у північних закарпатських лемківських говірках. *Zgodnie z oczekiwaniami*, – пише Я. Rieper, – *wpływ gwar polskich najsilniejszy jest od północy, zaś słowackich od południa; wpływy obu tych gwar maleją, im dalej przesuwamy się na wschód*. Warto dodać, że словacyzmy przekraczają główny grzbiet Karpat znacznie częściej niż polonizmy²³⁵.

Серед запозичених слів є такі, які в якійсь мірі затримали системні риси польської мови, напр., **злато**, **ковадло**, **хцу**, в деяких запозиченнях польські чи словацькі звукові відмінності заступлено українськими, напр., заголовок ‘подушка’ з польського **zagłówek**, **воробель** з польського **wróbel**, **соловік** з польського **slowik**, **гадати** з польського **gadać**, **рогач** ‘сернік’ з польського

²³⁴ Пор. O. Horbatsch, *Polnische Lehnwörter in den ukrainischen Mundarten*, «*Slavistische Studien zum VI Internationalen Slawisten-Kongress in Prag 1968*», München 1968, s. 3-34.

²³⁵ J. Rieger, *Jeszcze o wpływach...*, s. 152.

*rogacz*²³⁶. Як стверджує Я. Pirep, іноді *bardzo trudno byłoby od-dzielić wpływy obce od wspólnego rozwoju*²³⁷.

Коли, однак, візьмемо до уваги затримані незмінені типово польські фонетичні риси, можемо майже певно говорити про полонізми. Ось найголовніші з них:

1. Слова, що мають в собі носові голосні польського типу:

ванси ‘вуса’ записано в кільканадцяти лемківських селах (див. *Штібер*, VI, карта № 269);

Венгри, на Венграх;

вентка, винтка, вонтка ‘вудка’ (див. *Штібер*, V, карта № 151);

ксондз (?) (*Штібер*, VII, карта № 334);

майонток ‘маєток’;

монджин ‘модрина’ (записано в селі Крампна, б. повіт Ясло);

монджий ‘модрина’ (записано в селі Гочев, б. повіт Лісько);

пайоник ‘павук’, **пайончина** ‘павутиння’ (зафіксовано в кількох

місцевостях на Лемківщині, *Штібер*, III, карта № 148);

хрионц ‘хруш’ віднотовано лише в с. Явірках (*Штібер*, IV, карта № 159) тощо.

2. Слова, що мають польські відповідники українського повноголосся:

дріга, дрига ‘дорога’ – на самому заході Лемківщини (*Штібер*, V, карта № 211);

жрудло, жрыцво, жрідло ‘джерело’ (*Штібер*, V, карта № 231);

золото ‘золото’;

млода, пані млода, млодуха ‘молодиця’ (*Штібер*, VI, карта № 254);

словік ‘соловій’ (там же, 143);

пловая ‘корова’ (там же, II, 82);

през ‘через’ записано у кількох селах (там же, V, 225);

тлок, твік, тлоки ‘толока’ (там же, V, 219);

чловек ‘чоловік, людина’ (там же, V, 243) та інші.

3. Слова, що мають а на місці загальноукраїнського i, яке походить з праслов’янського Ь (ять):

дробяск ‘свійська птиця’ зафіксовано у кількох селах (*Штібер*, III, карта № 122); **ошад, ошада, ошадина** ‘іній, приморозь’ (*Штібер*, VI, 289), походження цього слова див., *М. Фасмер*, III, 590.

²³⁶ Там же, с. 155.

²³⁷ Там же, с. 156.

4. Слова з -ар- замість українського -ор- (з праслов’янського сонантичного p): **барз** ‘дуже’; **качмар** ‘корчмар, шинкар’; **підгарля** ‘підгорля (корові)’ (зафіксовано поряд з **підгорля** у деяких місцевостях (*Штібер*, II, карта № 83)).

5. Слова з групою приголосних дl, що відповідає українському л: **быдля** ‘худобина’; **ядковец, ядловец** ‘ялівець, Juniperus L’ (див. *Штібер*, IV, 184); **жрідло, жрудло** ‘джерело’; **їдво, їдло** ‘їжа’ (*Штібер*, II, карта № 72); **мидло** ‘мило’ (*Штібер*, II, карта № 55).

6. Слова з ц на місці українського т’ та дз’ на місці українського д, д’, наприклад:

косыцільник, косьцельни ‘церковник’ (*Штібер*, VII, карта № 337);

коцірба, коцербина, коциорубка ‘черемха’ (*Штібер*, IV, карта № 178), походження слова подає А. Брюкнер у своєму *Етимологічному словникові польської мови*²³⁸,

гадзіна ‘свійська птиця’ зафіксовано у деяких селах, див. *Штібер*, III, карта № 122;

дзецко ‘дитина’ (*Штібер*, VI, карта № 251);

дзюб, дзъоб, дзъобак – ‘дятел’ (пор. *ЕСУМ*, II, 63);

дзюра ‘діра’ (*ЕСУМ*, II, 62);

цима, цма ‘нічний метелик’ (*Штібер*, IV, 156).

7. Слова з ц замість українського ч (з праслов’янського tj, kt’) та дз замість українського ж (з праслов’янського dj), напр.:

гацик, гацик, гацко ‘каждан’ записано в кількох селах (*Штібер*, IV, карта № 152) з польського *gacek* (*ЕСУМ*, I 483; *Брюкнер*, 131);

веце ‘більше’ (*Штібер*, VII, карта № 322), пор. польське *więcej*.

пец ‘піч’ (*Штібер*, I, 5);

припецок ‘припічок’ (*Штібер*, I, 6);

плаца ‘платня’ (*Штібер*, VII, 345);

хощколи, хощколі ‘хоч-коли, коли-небудь’ (*Штібер*, VI, 300);

рдза ‘іржа’ записано в кількох селах (*Штібер*, I, 31).

8. Слова з початковим е- замість о-, наприклад:

еденаццет, еденайцет ‘одинадцять’ (*Штібер*, VII, карта № 331);

заєдно ‘завжди’ у кількох селах (*Штібер*, VII, 305);

слен, слень ‘олень’ (*Штібер*, III, карти № 131-134).

²³⁸ A. Brückner, *Slownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970, s. 242 (далі у скороченні: *Брюкнер*, 242).

9. Слова з задньоязиковим і замість загальноукраїнського гортанного г:

гацок, гацко ‘кажан’;

грібы ‘гриби’ у західній частині Лемківщини (*Штібер*, V, карта № 206);

стомосець ‘священик’ (*Штібер*, VII, 335);

огін ‘хвіст’ у частині лемківських сіл (див.: *Штібер*, III, карта № 18) тощо.

10. Слова з польським розвитком праслов’янського сонантичного л:

вільгній ‘вологий’ (*ЕСУМ*, I, 339);

слонко ‘сонце’ записано тільки у Жегестові та Верхомлі, деінде **сонце, сонце** (див.: *Штібер*, VI, карта № 295);

тлустий ‘товстий’ (*Штібер*, VII, 313).

Крім цього, є слова запозичені з польської мови безпосередньо з діалектів, а навіть почерез українську літературну мову, часом не мають вони типово польських рис, але історія слів вказує на їхні походження. Наведемо кілька прикладів таких слів:

велький, векший ‘великий, більший’ появляється у західній частині Лемківщини (*Штібер*, VII, 314-315) з польського *wielki, wiekszy*;

дуже ‘багато’ (*Штібер*, VII, 321) з польського *dużo*;

жак ‘дяк’ у західній частині Лемківщини (див. *Штібер*, VII, 336) з польського *żak* – студент університету в середньовіччі;

капота ‘верхній одяг’ (чоловічий і жіночий) (*Штібер*, I, 50) з французького почерез польське *kapota* (*ЕСУМ*, II, 375);

пані, панна (?) (*Штібер*, VI, 254);

пінязі ‘гроши’ (*Штібер*, I, 34) з польського *pieniądze* з відповідними звуковими субституціями;

шцола ‘бджола’ з польського *pszczola* (*Штібер*, IV, 158);

плебанія ‘дім парафіяльного священика’ (*Штібер*, VII, карта № 338) з латинського почерез польське *plebania*;

сіра, сяра ‘молозиво’ у кількох селах північно-східної частини Лемківщини (*Штібер*, III, карта № 114) з польського *siara*;

студенка ‘криничка’ (*Штібер*, V, 230) з польського *studzienka*;

терас ‘тепер’ в західній окраїні Лемківщини (*Штібер*, VII, 303);

халупа (?) у селах навколо Сянока, деінде **хыжа** (*Штібер*, I, 1);

юж ‘вже’ (*Штібер*, VII, 304) хіба з польського *już*.

Український театральний гурток в Боську біля Риманова (довоєнний період). Знімок з фондів Українського архіву.

куртак, куртка ‘короткий верхній одяг’ записано у кількох місцевостях (*Штібер*, I, 50) з польської мови, а до польської з латинського *curtus* ‘короткий’ (*Брюкнер*, 284) та багато інших.

Як би не дивитися на справу, полонізми у північноlemkівських говірках становлять найбільшу групу серед запозичених слів.

V. **Словакізми** становлять меншу групу запозичених слів у галицьких лемків. Словакізмів набагато більше у лемківських говірках на південь від Карпат, які мали безпосередній стик зі словаками, їх говірками та літературною мовою. Про словацькі запозичення в лемківських говірках писали, з-поміж польських діалектологів, З. Штібер²³⁹ та Я. Рігер²⁴⁰.

Словакська мова, як західнослов’янська, має багато спільних елементів і рис з польською і не раз важко відділити те, що зі сло-

²³⁹ Z. Stieber, *Wpływ polski i słowacki na gwary Lemków*. «Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU», t. 41, Kraków 1936.

²⁴⁰ J. Rieger, *Wpływ polski i słowacki na gwary Lemków w zakresie leksyki*, «Sbornik Filozoficzej Fakultaty Univerzity Komenskeho, Philologica», XXX, 1979, s. 201-209 i *Jeszcze o wpływach polskich i słowackich na gwary lemkowski* (Z problematyki słownictwa), «*Studia linguistica memoriae Zdislai Stieber dedicata*», Wrocław 1983, s. 151-187.

вацької, від того, що з польської мови. Звертає на це увагу Я. Rieger у своїй найновішій на цю тему статті: *Sytuacja znacznie się komplikuje, gdy zapożyczany wyraz brzmi jednakowo lub podobnie w gwarach polskich i słowackich, a takich wypadków jest wiele.*

До таких відносить дослідник, між іншим, такі слова з лемківських говірок, як **плаца**, **ковадло**, **пец**, **лахи** ‘вбрання’, **карк**, **варкоч**, **ябко**, **буяк** (в *ECUM*, I, 154, зазначено, що **буяк** – запозичення зі словацької мови!), **слень**, **мидло**, **велький**, **векший**, **вільготний**, **тлустий**, **фшеліякий**, **фшилко**, **терас**, **барз**, **єден**, **чекати**, **хцу** і ще деякі інші²⁴¹.

Далі Я. Rieger стверджує, що *szereg słowaczytmów obejmuje całą lub prawie całą Łemkowszczyznę*. До таких словакізмів зачислює, між іншим, слова **дашто** ‘щось’, **гача** ‘жереб’я’, **пулька** ‘індичка’, **мачка** ‘кіт’, **кланиці** ‘люпні’. Тому-то, як пише Я. Rieger, *twierdzenie o wspólnym czy jednoczesnym wpływie języka polskiego i słowackiego, oparte na istnieniu odpowiednich wyrazów w obu językach, jest tylko bardzo prawdopodobną hipotezą lub – jak kto woli – określeniem utownym*¹⁴².

Серед слів, запозичених зі словацької мови, є такі, що вміщають в собі деякі словацькі звукові риси, наприклад, слова зі словацькими відповідниками українського повноголосся тощо:

гардій ‘хороший, відважний’ (*Штібер*, VII, 308);

драга ‘дорога’ записано у селах Лелюхів і Дубне б. Новосанчівського повіту та у селах на південь від Карпат (*Штібер*, V, карта № 211);

здрав’я, **здравля** ‘здравов’я’. Широке розповсюдження таких форм на Лемківщині відмічують Штібер, VI, карта № 274;

кланиці ‘бічні стояки у воза’ було записано у селах Верхомля, Висова, Бліхнярка та в багатьох інших місцевостях середини та південної частини лемківської мовної території (*Штібер*, I, карта № 23; *ECUM*, II, 465);

облак, **обвак** ‘вікно’ записано у селах Лелюхів, Дубне, б. Новосанчівського повіту та на південь (*Штібер*, I, карта № 3);

плавайка ‘корова світlorудого кольору, полов’ записано у селах Гирова, пов. Сянік, Тилява, пов. Коросно (*Штібер*, II, 82);

планний ‘поганий, лихий’;

страна ‘сторона’ на самому заході та півдні Лемківщини (*Штібер*, V, карта № 233) тощо.

Деякі словацькі запозичення виступають у лемківських говірках без таких звукових ознак, що вказували б на їх родовід, наприклад:

бача ‘старший вівчар’ зі словацької мови (*ECUM*, I, 54);

гача ‘лоша’ і **гачур** ‘жеребець’ (див. *Штібер*, II, 102), про історію слів та походження зі слов’янської мови пише *ECUM*, I, 483;

лем ‘тільки’;

мачка ‘кітка’ (*Штібер*, III, 120) тощо.

Інколи важко було б виділити те, що прийшло з впливу спорідненої слов’янської мови, від того, що належить до спільногорозвитку. У зв’язку з цим Я. Rieger дає дискусійну і цінну методологічну пораду: *Wydaje się, że w wypadku wyrazów znanych tylko na Łemkowszczyźnie lub niewiele dalej trzeba mówić raczej o wpływach, niż o wspólnym rozwoju; takie rozumowanie znajduje potwierdzenie w zasięgach szeregu wyrazów zapożyczonych z języka słowackiego*²⁴³.

Проблема словацьких впливів на українські карпатські говірки вимагає дальших серйозних та копіткіх досліджень і підсумків²⁴⁴.

VI. Запозичення з угорської мови, т.зв. мадяризми, в лемківських говірках були темою спеціальної статті ужгородського діалектолога П. Лизанця²⁴⁵. Цей дослідник на основі багатьох описів та збірок матеріалів лемківських говірок, що появлялися від половини XIX ст. до нині, виділив біля ста лексичних засвоєнь з угорської мови²⁴⁶, серед яких найбільш уживані у цих говірках такі слова:

²⁴³ Там же, с. 156.

²⁴⁴ Там же, с. 157.

²⁴⁵ П. М. Лизанець, *Do питання про мадяризми в лемківському говорі*, «Тези доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету. Серія мовознавча», Ужгород, 1965, с. 45-50.

²⁴⁶ Там же, с. 47.

²⁴¹ J. Rieger, *Jeszcze o wpływach...*, s. 153.

²⁴² Там же, с. 153.

Іменники:

анталак ‘бочка для вина’ з угорської *antalag*;
баюси ‘вуса’ поширене на всій території Лемківщини (див. Штібер, VI, карта № 269) з угорської *bajusz*;
барна ‘віл темнокоричневої масті’ з угорської *barna*;
бетанг ‘волоцюга’ з угорської *bitang*;
басамоніка ‘обшивка’ з угорської *poszomany*;
боганчі ‘важкі черевики’, з угорської *bakancs*;
босорканя ‘відьма’ з угорської *boszorkany*;
боцькори ‘постоли’; **гайтів** ‘лісник, погонич’; **газда** ‘господар’;
дуган ‘тютюн’; **коргель** ‘лівак, ненадійна людина’; **кромплі** ‘картопля’; легінь ‘парубок’; **одомаш** ‘могорич’; **пайташ** ‘приятель’;
рянда ‘ганчірка, лахміття’; **тендериця** ‘кукурудза’; **теметів** ‘кладовище’; **фалат** ‘шматок’; **хотар** ‘межа’; **югас** ‘вівчар’, поширене на всій Лемківщині (Штібер, III, карта № 116) тощо.

Дієслова:

бантувати ‘ображати’ з угорської *bant* (пор. ECUM, I, 135);
банувати ‘сумувати’ з угорської *ban*;
бізувати ‘довіряти’ з угорської *biz*;
біровати ‘могти’ з угорської *bir*;
рунтовати ‘псувати’;
фелелувати ‘відповідати за що-небудь’ та інші²⁴⁷.

Дослідник мадяризмів у лемківських говірках зробив у кінці своєї статті такі висновки: Угорські слова проникали в лемківський говір як шляхом безпосередніх контактів галицьких лемків з угорцями (в першу чергу шляхом торговельних стосунків), так і за посередництвом говорів східнословакьких, польських та українських говорів Закарпаття.

Значна частина мадяризмів потрапляла в ці українські говори за посередництвом інших мов (у першу чергу через східнословакькі говори), а в цих мовах-посередниках угорські запозичення вже зазнали значних фонетичних та морфологічних змін, які, напевно, дали про себе знати при запозичуванні цих слів українськими говорами галицьких лемків²⁴⁸.

²⁴⁷ Повніший список цих мадяризмів подає П. М. Лизанець, цит. праця, с. 47-49.

²⁴⁸ Там же, с. 50.

VII. Румунські запозичення в лемківських говірках досліджував автор Атласу бойківських говірок Я. Rieper і представив висліди своїх пошуків у статті, опублікованій у 1983 році.²⁴⁹ Виходить він з тієї думки, що дослідження румунських (волоських) елементів в українських карпатських говірках *może dać ważne wskazówki odnośnie ustalenia zasięgu migracji rumuńskojęzycznych pasterek Wołochów. Konieczne jest dalsze ustalenie rozpoznanienia szeregu zapożyczeń rumuńskich na Łemkowszczyźnie (...)*²⁵⁰.

У цій статті дослідник показав коло 50 слів, які можуть бути румунського (волоського) походження. Затримаємося на тих, що вживаються лемківськими говірками на північ від Карпат:

бринза ‘овечий сир’, в ECUM: запозичення зі східнороманських мов; молд. **бринз**, рум. **brinza**;

вакалія ‘губка до кресива’;

вотуля ‘молода коза’, яка ще не родила, зафіксовано у гірській частині Лемківщини;

урда 1. ‘сир, вироблений з сироватки’, 2. ‘кисле недобре молоко’, ECUM, I, 440, інформує, що слово запозичене зі східнороманських мов, рум. **urda** ‘солодкий овечий сир’, молд. **урд** – те саме;

грун ‘пагорбок’ та його здріблілі форми **грунік**, **грунок** (див. Штібер, V, 226) з рум. **gruin** ‘пагорб’ (ECUM, I, 606);

²⁴⁹ J. Rieper, *Ze słownictwa pogranicza...*, s. 131-138.

²⁵⁰ Там же, с. 131.

Молода й молодий у весільному одязі, с. Воля Мигова (Сяніччина). Початок ХХ ст.

гелетка ‘посудина для сиру, солі, капусти, борщу з хліба’, *ЕСУМ*, I, 492: запозичене з румунської мови, рум. *găleată* ‘відро, дійниця’;

жентиця ‘сироватка з овечого молока’, запозичене з рум. або молд. мови (*ЕСУМ*, II, 193);

кляк ‘частина шлунка жуйної тварини’, вживана для сквашування молока, з рум. *clag* (*ЕСУМ*, I, 531);

копыля ‘позашлюбна дитина’;

колиба ‘пастуший курінь, примітивна будова для лісорубів, вуглярів тощо’, про це слово в *ЕСУМ*, II, 510, написано: *мандрівне паступше слово; для української і західнослов'янських мов імовірно румунське посередництво*;

крачун ‘хліб з пшеничної муки, печений на Різдво’;

курастра ‘молозиво’ (див. *Штібер*, III, 114, де різні форми цього слова);

мериндя ‘їжа, яку дають пастухові в поле’;

плскати ‘кормити груддю’;

румегати ‘ремигати, тобто відригувати проковтнути їжу (прівівцю, корову) і знову її пережовувати’;

риндзя, ринцка ‘телячий, козлячий або ягнячий жолудок, з якого робиться «кляк»’ (*Штібер*, III, 113);

струнга ‘ворота, якими впускають овець до доїння в кошару’ (*Штібер*, III, 106) з рум. *strunga* (*Брюкнер*, 518);

чири ‘страва з муки і тертої картоплі, що кидають на киплячу воду, з додатком молока’;

яфыры ‘чорниці’ (*Штібер*, IV, 188) тощо.

Серед румунізмів у лемківських говірках знаходимо також такі загальновживані українські слова, як **цап**, **цирина**, **кошара** та ін.

Підсумовуючи перегляд румунізмів у карпатських українських говірках, в тому числі й у лемківських, Я. Rieger стверджує, що наведені мовні факти показують *duży wpływ języka rumuńskiego na słownictwo badanych gwar nie tylko z zakresu gospodarki pasterskiej, lecz również z innych dziedzin życia*²⁵¹.

VIII. Серед слів, вживаних лемківськими говірками, можна знайти також деякі **запозичення з інших мов**, а особливо з **німецької та турецької**.

²⁵¹ J. Rieger, *Ze słownictwa pogranicza...*, s. 137.

Німецькі запозичення могли входити до обговорюваних говірок безпосередньо від урядників, з війська; північна Лемківщина ж разом з Галичиною належала порівняно довгий час до Австрійської Монархії, а також почесні посередництво польської і словацької мови.

Още декілька прикладів запозичень з німецької мови:

друшляк (?) (див. *Штібер*, I, 50), запозичено через посередництво польської мови з нім. *Durchschlag* (*ЕСУМ*, II, 136);

лейбик, лейбік ‘короткий верхній одяг’ (див. *Штібер*, I, 50), слово імовірно має в основі нім. *Leib* ‘тіло’ або *Leibchen* ‘каптанник’ (*Фасмер*, II, 477);

пачка (?) (*Штібер*, II, 70), про походження слова див.: *Брюкнер*, 391;

шпік ‘середина дерева’ записано у с. Нова Весь б. повіту Новий Санч (*Штібер*, IV, 166), це з нім. *Speck* (*Брюкнер*, 553);

шпіхлір, шпіклір ‘комора’ (*Штібер*, I, 21) у СУМ, XI, 523, слово **шпіхлір** зафіксовано як діалектне; це з німецької *Speicher* (*Брюкнер*, 533);

шпільки ‘голки, колочки хвойних рослин’, з нім. *Spiel* (*Брюкнер*, 553-554);

шинкар ‘корчмар’ (*Штібер*, VII, 344), з нім. *Schenk* (*Брюкнер*, 561) і ще деякі.

Деякі слова, вживані лемківськими говірками, мають свою турецьку етимологію, себто родовід, наприклад:

У 1947 році лемкам забрали край, а хотіли ще й тотожність. На землі вигнання вони боронилися матірною мовою, Церквою, звичаєм. На знімку: лемкінка з Фльоринки на заході Польщі. 1950-ти роки. Фото Григорія Майчака.

капюх ‘торбинка на тютюн’ (*Штібер*, II, 78) з тур. **kar-**
czuk, що є здрібнілою формою слова **kap** ‘мішок’ (*Брюкнер*, 382);

кахтан ‘коротка верхня одяг’ записано у с. Строже к. Сянока (*Штібер*, I, 50). В *ЕСУМ*, II, 377, загальноукраїнське **каптан** оцінюється як запозичення з турецької мови;

тютюн та інші його звукові форми (див. *Штібер*, II, 70) з тур. **tütün** (*Брюкнер*, 590);

чуга, чуганя ‘рід верхнього одягу’. В *ЕСУМ* зафіксовані ці слова, як діалектні, а їх поширення на Лемківщині подає Штібер, I, 42. А. Брюкнер (81) пояснює походження цих слів з турецької через угорську мову, Фасмер допускає можливість їх приходу до східнослов'янських мов безпосередньо з турецької. І деякі інші слова можна було б запідозрити, що вони з орієнタルних мов.

Це, звичайно, тільки спроба загального огляду словникової системи лемківських говірок, головним чином, з точки зору походження слів. У словах віддзеркалюється виразно історія цієї групи людей, яка вживає ці слова. Слова вказують на спорідненість з іншими племінними та мовними групами, а також – на контакти населення Лемківщини з близькими сусідами (поляками та словаками) і державними мовами на цій території (німецька, угорська, польська, словацька, чеська), а романські елементи в словникові свідчать про якийсь вклад у культуру лемків також т.зв. *волоської* міграції.

Ми здаємо собі справу з того, що, щоби охопити весь лексичний (словниковий) склад лемківських говірок, треба було б написати і скласти, по можливості, повний лемківський словник хоч би на основі того багатого матеріалу, який назбирався в друкованій та рукописній формах протягом двох століть, але не тут місце такий словник публікувати²⁵².

²⁵² Найбільший досі список лемківських слів подано у праці: J. Rieger, *Słownictwo i nazewnictwo lemkowski*, Warszawa 1995.

II. БОЙКІВСЬКІ ГОВІРКИ

1. Назва і територія бойків та їх говірок

Бойківські говірки поширені частинно на території сучасної Польської Держави, а саме на схід від ріки Ослави, де кінчається територія поширення супто лемківських говірок і починається смуга перехідних лемківсько-бойківських мовних рис¹. Це південно-східний кут нинішнього Короснянського воєвідства, смуга поширення бойківських говірок, на яких 40 км до польсько-українського кордону, а також понад 40 км на північ від польсько-словацької границі, більш-менш територія Західних Бесідів, та на північ від цього гірського масиву між р. Ославою на заході та р. Стрвяжем на півночі. Про межі бойківських говірок говоритимемо детальніше в наступній частині цього розділу, а поки що хочемо зазначити, що тільки менша західна частина бойківської мовної території знаходиться у Польщі.

Сама назва «бойко» має кілька цікавих етимологічних пояснень². Найдавнішу наукову спробу пояснити цю назву подав відомий чеський філолог, діяч чеського відродження Павел Шафарик (1795-1861), якому Тарас Шевченко присвятив поему *Єретик*, у статті п.з. *O zemi gmenowane Bojků*³. П. Шафарик, спираючись на згадці візантійського імператора Константина Порфирогенета (Багрянородного) (905-959) про плем'я і землю **Боікої**, ставить гіпотезу, що наші **бойки** від оцих **Боікої** походять. Цю гіпотезу прийняли і розвивали такі вчені і письменники, як І. Вагилевич, Г. Бідерман, Й. Целевич, О. Партицький, а навіть І. Франко⁴. Усі вони ототожнювали бойків зі стародавнім мандруючим кельт-

¹ Див.: R. Reinfuss, *Lemkowie jako grupa etnograficzna*, Lublin 1948, s. 102.

² Пор., між іншим: М. Скорик, *Про назву Бойки*, «Літопис Бойківщини», I, 1931, с. 6-23.

³ *Casopis Českého Muzeum*, h. 1837, s. 23-26.

⁴ Див.: J. Rudnicki, *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*, Kraków 1939, s. 3.

2. У родовому відмінку однини прикметників жіночого роду виступає тут здебільшого закінчення **-еї** (**добреї**, **молодеї**), а в орудному однини **-єю** (**добрею**, **молодею**), напр., *За дурнею головою ногам бида*.

3. Закінчення 1-ої особи множини дієслів минулого часу **-хмо** зустрічається лише на невеликій території підляських говірок (між Володавою і Парчевом): **ходиліхмо**, **буліхмо**, **приносиліхмо**. У зв'язку з цією прикметою, яка сильно вражає вухо, цю частину підляських говірок народ сам назвав **хмацькою мовою**, а її носіїв – **хмаками**.

4. Характерна для частини підляських говірок форма майбутнього часу **му робити**, **меш робити**, **ме робити** замість **робитиму** чи **буду робити**.

5. Звертає на себе увагу займенник **вієте** замість ‘ви’, **тон**, **тамтон** замість ‘той, тамтой’.

в) Специфіка словникового складу підляських говірок

Словниковий склад підляських говірок має в собі також деяку специфіку, інколи знаходимо слова, які в інших говірках не зустрічаються. Лексику підляських говірок можна буде показати повністю лише тоді, коли буде створений словник підляської лексики, про що мені мріється. Поки що можемо ствердити, що найбільшу частину підляської лексики становлять загальноукраїнські слова, часто архаїчні, зрідка – винятково місцеві такі, як **вельми**, **одкуль** ‘звідки’, **міти** ‘мати’, **кульо** ‘скільки’, **тульо** ‘стільки’, **димник** ‘комін’, **зганути** ‘пригадати собі’, **прочкнутися** ‘проснутися’, **шугати** ‘колисати’, **живіти** ‘жити’ та багато інших. У словниковий фонд підляських говірок входять деякі запозичення з польської мови, трохи менше з російської та церковнослов'янської. Кожне слово має свій територіальний обсяг і тому найкраще його специфіку видно на карті, потрібні, отже атласи, які показують поширення поодиноких слів. Донедавна такі атласи займалися, передусім, системними, головним чином, звуковими явищами, а загальнопідляського атласу поки що немає.

До справи підляської лексики ми ще повернемося, але вже на іншому місці.

Поки що все, що я встиг представити читачам з історії зацікавлення цими говірками, з конкретних досліджень та висновків, що відносяться до загальних та детальних проблем живої мови народу.

Zamiast résumé

Książka prof. Michała Łesiowa jest pierwszą w slawistyce językoznawczej monografią poświęconą „obcym” gwarom języków pokrewnych (w tym wypadku – ukraińskich) na terenie dialektów innosłowiańskich (w tym wypadku polskich). Praca jest obszerna i obejmuje wszystkie gwary języka ukraińskiego na terytorium współczesnej Polski – łemkowską, bojkowską, gwary nadolskie, naddniestrzańskie, wołyńsko-chełmskie i podlaskie.

W ramach każdej z tych grup dialektycznych przedstawiono szczegółowo zagadnienie fonetyki, fleksji (imiona i verba), słowotwórstwa, składni, leksyki oraz wpływ wzajemnych. Wszystko przedstawione zostało na szerokim tle historycznym wraz z opisem osadnictwa oraz danymi geograficznymi. Autor przytoczył także pełną bibliografię związaną z opisem gwar ukraińskich na terenie Polski.

Dodać należy, że gwary te (podobnie jak i dialekty polskie) mają tendencję zanikową, tym bardziej więc należy cenić także samą materiałową (poza historyczno-klasyfikacyjną) stronę publikacji. Ocala ona od zapomnienia bezcenne skarby żywej, już niestety ginącej, mowy ludu słowiańskiego.

Bardzo skrupulatnie i wszechstronnie zebrany materiał faktograficzny własnych badań terenowych Autora i ze źródeł publikowanych, został również starannie przez niego opisany i poklasyfikowany z zastosowaniem najnowszej aparatury naukowej, bez nadużywania terminologii zbędnej. Praca napisana jest językiem jasnym i zrozumiałym także dla niefilologa. Jako pierwsza w slawistyce tego typu monografia, książka prof. Michała Łesiowa zasługuje wysoce na uwagę.

Prof. dr hab. Marian Jurkowski

Словник діалектизмів

До словника увійшли форми слів з говорів передусім з території Польщі, що цитуються в праці як діалектизми. В основу гасла покладено фонетичний варіант слова. Словник містить тільки ті вирази, які мають в книжці лексичне значення. До кожного слова подано регіональний кваліфікатор згідно з пропозицією автора.

Умовні скорочення: **бойк.** – бойківські говірки; **волин.** – волинські говірки; **лемк.** – лемківські говірки; **наддністр.** – наддністрянські говірки; **надсян.** – надсянські говірки; **підл.** – підляські говірки.

Словник і граматичний показник опрацювали Фелікс Чижевський і Любомир Пушак.

абашча підл. ‘так’ 301
антал’ак бойк. ‘бочка на 25 л’ 147
анталок лемк. ‘бочка для вина’ 78
анцук бойк. ‘костюм’ 144
арханітель бойк. ‘архангел; ангел хоронитель’ 141
асентерунок бойк. ‘призов’ 143

баба бойк. 1. ‘ягідки’, 2. ‘порічки’ 146
бабка волин. ‘кожушок на молоці’ 275

багабуїда надсян. ‘парубок зі злою славою’ 222

багор надсян. ‘довга дерев’яна ти чина з металевим вістрям’ 215

багра надсян. ‘дерев’яний обвід в колесі воза’ 215

багра лемк. ‘косяк, частина складеного обода колеса’ 66

бага бойк. ‘залишки недокуреного тютюну в люльці’ 147

банітувати бойк. 1. ‘тужити’, 2. ‘плакати’ 147

бановати бойк. ‘тужити’ 135

бантувати лемк. ‘ображати’ 78
бардзу надсян. ‘дуже’ 218
барна бойк. 1. ‘чорної масті корова’, 2. ‘віл’ 147, 3. лемк. ‘віл темно-коричневої масті’ 78
барц 1. лемк. ‘дуже’ 73, 2. надсян. ‘дуже’ 218
басамонка лемк. ‘обшивка’ 78
баталів бойк. 1. ‘копистка, якою мішають сир’, 2. ‘ручка з колом, якою збирають масло’ 146
батюг надсян. ‘батіг’ 214
батяр бойк. ‘гультай, розпусник’ 147
бача лемк. ‘старший вівчар’ 77
баюси (баюси) лемк. ‘вуса’ 38, 78
бебухі надсян. ‘бебехі’ 214
безовни бойк. ‘справді’ 149
безувати бойк. 1. ‘могти, бути в силі’, 2. ‘ручитися’ 146
бербениця бойк. ‘дерев’яний посуд для молока’ 146
беруля бойк. ‘вівця’ 133
бетанг лемк. ‘волоцюга’ 78
бетеги бойк. ‘нелад’ 149

быдля лемк. ‘худобина’ 73
бинда бойк. ‘стрічка’ 144
быти лемк. ‘бути’ 63
бігме бойк. ‘їй-богу’ 137
бізувати лемк. ‘довіряти’ 78
біровати лемк. ‘могти’ 78
біти надсян. ‘чоботи’ 220
біяк надсян. ‘бияк’ 214
бі’їдний надсян. ‘бідний’ 214
блиха лемк. ‘блока’ 63
блицини лемк. ‘блощиця’ 63
блят бойк. ‘верхня дошка стола’ 144
боганчі лемк. ‘важкі черевики’ 78
боденка лемк. ‘бoden’ka’ 64
боденьча лемк. ‘boden’ka’ 65
божа рука бойк. ‘алтей’ 137
божиця бойк. ‘богиня’ 137
боїско лемк. ‘tіk’ 66
боїще лемк. ‘tіk’ 66
боїще (бойще) бойк. 1. ‘tіk’ 2. ‘клуня з током під одним дахом’ 135
бокшій бойк. ‘віл з білою латкою на череві’ 146
бонгош бойк. ‘наріст на дереві’ 147
бориць бойк. ‘південний або північний вітер’ 146
босорканя лемк. ‘відьма’ 78
боцькори лемк. ‘постоли’ 38, 78
боцян надсян. ‘бузько’ 218
брагрура бойк. ‘духівка’ 144
братувіха надсян. ‘брата, дружина брата’ 215
братура бойк. ‘духівка’ 144
бриви лемк. ‘бриви’ 63
бридь лемк. ‘гидата, погань’ 66
бриндза лемк. ‘овечий сир’ 79
броцак бойк. ‘сумка’ 144
бугіні надсян. ‘богиня’ 214
Бужани ‘Bużanie’ 286
букарт бойк. ‘байстрюк’ 144
буката бойк. ‘трудка (снігу, сиру, масла та ін.)’ 146
букса бойк. ‘частина колеса у возі’ 144
бульва надсян. ‘бараболя’ 219
бумбарь бойк. ‘бринячий жук’ 137
бунда бойк. 1. ‘кожух без рукавів’, 2. ‘верхній чоловічий одяг’ 148
буриугати бойк. ‘розкидати’ 137

бутея бойк. ‘велика череда овець’ 146
буторити бойк. ‘будити’ 146
бучитисі надсян. ‘корова сі бучит, як хце кулоті’ 222
вадас бойк. 1. ‘мисливець’, 2. ‘бра-конье’ 147
вадасити бойк. ‘полювати’ 147
вадъ бойк. ‘або’ 147
вакалія лемк. ‘тубка’ 79
вакалея бойк. ‘тубка на буці’ 146
валінкі надсян. ‘солом’яні ходаки, що їх вбирають зимою поверх чобіт’ 216
ванси лемк. ‘вуса’ 72
варатену (виртену) надсян. ‘верете-но’ 214
вараха надсян. ‘вареха, ополонок’ 214
варга бойк. ‘туба’ 138
варгі надсян. ‘туби’ 218
варіш бойк. ‘якесь місто’ 149
варош лемк. ‘місто’ 38
варта бойк. ‘сторожа’ 144
варцаби надсян. ‘підвіконня, футри-ни вікна’ 220
ватра лемк. ‘вогнище, багаття’ 67
ватраль бойк. ‘дерев’яна палиця, якою загортаютъ вогонь у печі’ 146
вгонник бойк. ‘угодник’ 141
вдирати бойк. ‘тікати’ 141
векший лемк. ‘великий, більший’ 74
вельгій надсян. ‘великий’ 218
велький лемк. ‘великий, більший’ 74
вельо лемк. ‘багато’ 68
вентка лемк. ‘вудка’ 72
верета наддністр. ‘рядно, плахта’ 237
веретельник лемк. ‘риба: щипавка звичайна’ 68
веретельниця лемк. ‘риба: щипавка звичайна’ 68
весь лемк. ‘більше’ 73
веречи бойк. ‘кинути’ 137
версник бойк. ‘одноліток, ровесник’ 137
верста волин. ‘міра довжини’ 275

веселки підл. ‘журавлі’ 301
 вечер лемк. ‘вечір’ 64
 вигляд лемк. ‘вікно’ 68
 видіти наддністр. ‘бачити’ 237
 видно волин. ‘видко’ 276
 винтика лемк. ‘вудка’ 72
 випташити бойк. ‘викохати, виголубити’ 133
 вирискати бойк. ‘роздобути, знайти’ 141
 вирнича лемк. ‘обліг’ 68
 виртільник надсян. ‘веретільниця, рід вужа’ 215
 віблій бойк. ‘круглий, стрункий’ 133
 віблиця бойк. ‘довга жердина, лата’ 133
 вівсяння надсян. ‘вівсище, поле по вівсі’ 215
 вівсяні горіх лемк. ‘горіх першого збору, найраніший горіх’ 135
 відати підл. ‘знати’ 301
 відм’як бойк. ‘відлита’ 133
 візіраті надсян. ‘визирати, виглядати’ 214
 вільгний лемк. ‘вологий’ 74
 вінец надсян. 1. ‘обжинки’, 2. ‘дівичечір’ 214
 вінок волин. ‘мітла’ 276
 вінчувати бойк. ‘бажати’ 144
 віргаті надсян. ‘копати ногами’ 218
 вірнина бойк. ‘довга кругла жердина в огорожі’ 137
 вісем лемк. ‘вісім’ 64
 вісцяйду надсян. ‘кишенькове дзеркальце’ 218
 віт бойк. ‘війт’ 136
 віте підл. ‘ви’ 365
 вітчина бойк. ‘шинка’ 141
 віхтувал бойк. ‘харч’ 139
 vogінь лемк. ‘вогонь’ 64
 vogін надсян. ‘хвіст’ 218
 волийкарь бойк. 1. ‘ремісник, що виробляє «щети» для чесання вовни’, 2. ‘ножиці для стриження овець’ 147
 волокіт наддністр. ‘вимолочений сніг’ 237

волочити бойк. ‘боронувати перед або після сівби’ 136
 вонтка лемк. ‘вудка’ 72
 вонцій надсян. ‘чужий’ 218
 вордуля бойк. ‘грудка’ 146
 ворина бойк. ‘довга кругла жердина в огорожі’ 137
 ворчів бойк. ‘дерев’яна палиця, якою загортують вогонь у печі’ 146
 вотуля лемк. ‘молода коза’ 79
 врачати наддністр. ‘вомитувати’ 238
 всьо рамно волин. ‘все одно’ 276
 вугір лемк. ‘вугор’ 64
 вудінс надсян. ‘одежа’ 219
 вулош, уйош, гуюш бойк. ‘рід чоловічої, а також жіночої куртки’ 147
 вулуциога надсян. ‘дерев’яний прилад, на якому везуть плуг, щоб не орав дороги’ 216
 вурда лемк. 1. ‘кисле недобре молоко’, 2. ‘сир, вироблений з сироватки’ 79
 вурдінник надсян. ‘пиріг із сім’яної маکухи’ 222
 вусевка надсян. ‘камінь до гострення коси’ 218
 вядро надсян. ‘відро’ 217
 гагівкі надсян. ‘гаївки’ 214
 гадатися бойк. ‘журитися’ 133
 гадокат надсян. ‘адвокат’ 220
 гайдамаш бойк. 1. ‘весільний звичай, під час якого молодий цілує своїх родичів, ідучи по молоду’ 2. ‘гостина для робітників після закінченої роботи’ 148
 гайтаж бойк. ‘запор лісосплаву на ріці’ 147
 гайтів лемк. ‘лісник, погонич’ 78
 гальмат бойк. ‘шмат’ 147
 галыштук надсян. ‘стілець воза’ 221
 гандригатися бойк. ‘гратися, лоскататися’ 146
 гантак бойк. ‘струнко’ 143
 гарбата бойк. ‘чай’ 139
 гардій лемк. ‘хороший, відважний’ 76

гартика надсян. ‘казка’ 218
 гацко лемк. ‘каждан’ 73
 гача лемк. ‘жереб’я’ 76, ‘лоша’ 77
 гачуга бойк. ‘колода, стовбур’ 146
 гачур лемк. ‘жеребець’ 77
 гдова лемк. ‘вдова’ 65
 гев лемк. ‘сюди, тут’ 61, 68
 гей лемк. ‘так’ 61
 гижки наддністр. ‘холодець’ 237
 гиндиль бойк. ‘торгівля’ 144
 гиртань лемк. ‘торгтань’ 63
 гирь бойк. ‘слід, чутка; рід’ 148
 гліва надсян. ‘глива’ 214
 глота бойк. ‘тиск’ 137
 гляба бойк. ‘важко, трудно’ 147
 гнеткі надсян. ‘скоро’ 219, 220
 говща бойк. ‘брала’ 137
 головник бойк. ‘злочинець, розбійник, палай’ 134
 голя лемк. ‘гола верховина’ 68
 гонгол підл. ‘ангел’ 301
 голапка волин. ‘сітчана торба для годівлі коней’ 274
 горбач волин. ‘комар’ 277
 горі лемк. ‘у гору’ 68
 гористко наддністр. ‘торніято’ 237
 горніст бойк. ‘ трубач’ 143
 городник волин. ‘лопата, що нею копають у городі’ 274, 276
 горесь надсян. ‘горстка’ 215
 грабки бойк. ‘частина коси, достосованої до кошення збіжжя’ 135
 грабкувати бойк. ‘косити грабками, див. грабки’ 136
 грешкати бойк. ‘гратися, розважатися’ 133
 грузава надсян. ‘підмокла лука’ 215
 грун лемк. ‘пагорбок’ 79
 грунник здріб. грун лемк. 79
 грунок здріб. грун лемк. 79
 гунцвот бойк. ‘негідник’ 144
 гурак надсян. ‘горець, гірняк’ 215
 гурма бойк. ‘купа’ 146
 гурнец надсян. ‘горщик’ 215
 гурнок надсян. ‘горнець з глини’ 218
 гурчеля бойк. ‘посуд, виточений з верби’ 146
 густец надсян. ‘ревматизм’ 218
 гуша бойк. ‘гуля, наріст на тілі’ 137

гавра бойк. ‘лігво’ 146
 гадзіна лемк. ‘свійська птиця’ 73
 газда лемк. ‘господар’ 78
 гарнечь бойк. ‘міра: 4 літри’ 136
 гаті бойк. ‘підштанки’ 148
 гатка надсян. ‘казка’ 218
 гацик лемк. ‘каждан’ 73
 гацок лемк. ‘каждан’ 73, 74
 гвалт бойк. ‘насильство’ 144
 гвер бойк. 1. ‘гвинтівка, кріс’ 143,
 2. ‘рушниця’ 144
 гданка надсян. ‘гортанка’ 218
 геба бойк. ‘стара худа корова’ 146
 гелетка лемк. ‘посудина для сиру, солі, капусти, борщу з хліба’ 80
 гемба надсян. ‘лице, уста’ 217
 генгоритися бойк. ‘бундючитися’ 146
 гж’єст надсян. ‘хребет’ 218
 гинячинний бойк. 1. ‘вередливий’, 2. ‘делікатний, ніжний’ 146
 гілітка бойк. ‘четвертка (25 кг)’ 136
 гілітє надсян. ‘дерев’яний посуд для зберігання сиру, огірків’ 221
 гіліт надсян. ‘ряд’ 221
 гогодзи бойк. ‘брусниці’ 146
 гомби бойк. ‘локони’ 147
 грайцар надсян. ‘дрібний гріш’ 221
 граца бойк. ‘знаряддя, яким пропolloють картоплю’ 144
 грибі лемк. ‘триби’ 74
 грудза надсян. ‘рід гриба’ 218

даколі лемк. ‘колося, давніше’ 61
 дакус лемк. ‘трояхи’ 61
 Даниля бойк. ‘день св. Данила’ 142
 дашто лемк. ‘щось’ 76
 дашо лемк. ‘дещо’ 64
 дебря лемк. ‘добра’ 64
 дера лемк. ‘діра’ 64
 деспіт, рубіт на деспіт надсян. ‘робити на злість’ 219
 дзвізди лемк. ‘звізди’ 64
 дзецко лемк., дзецку надсян. ‘дитина’ 73
 дзіржава надсян. ‘посесія’ 218

дзіські надсян. ‘сьогодні’ 218
 дзіся надсян. ‘сьогодні’ 218
дзъобак лемк. ‘дятел’ 73
дзюб лемк. ‘дзъоб’ 73
дзяд надсян. ‘дід, жебрак’ 217
дзядзо наддністр. ‘дідо’ 238
дзядзю надсян. ‘дідо, дідуньо’ 217
дзятко надсян. ‘дідо, дідуньо’ 217
димник підл. ‘комин’ 412
дів’їр надсян. ‘дівер, брат чоловіка’ 214
діду надсян. ‘дідо, дід’ 214
дільниця лемк. ‘дійниця’ 64
дінікі надсян. ‘двійники, спарені предмети, два спосні разом горшки’ 214
діржек надсян. ‘держак’ 214
дітіна лемк. ‘дитина’ 64
Дмитря бойк. ‘день св. Дмитра’ 142
добиччя бойк. ‘худоба’ 134
дов’язки бойк. ‘обжинки’ 134
доловати бойк. ‘шукати здобичі, роздобувати’ 148
домарити бойк. ‘займатися працею біля хати, працювати вдома’ 134
дорщ надсян. ‘дощ’ 214
дравітінь надсян. ‘дровітня’ 215
драга лемк. ‘дорога’ 76
драпак бойк. ‘кіл з коротко обрізаними гілками для сушення сіна або конюшини’ 135
драпачка бойк. ‘кіл з коротко обрізаними гілками для сушення сіна або конюшини’ 135
дрива лемк. ‘дрова’ 63
дрига лемк. ‘дорога’ 72
дрисен надсян. ‘назва рослини бур’яну’ 215
дріга лемк. ‘дорога’ 72
дробяск лемк. ‘свійська птиця’ 72
дружбіни надсян. ‘один з весільних обрядів’ 215
дуган лемк. ‘тютюн’ 38, 78
дуже лемк. ‘багато’ 74
дупліти бойк. ‘тихо, спокійно сидіти’ 134

дуплю бойк. ‘приміщення в будинку’ 134
дучейка надсян. ‘дучка, ополонка в льоді’ 215
єгомостик бойк. здріб. *єгомость* 217
єгомостунью бойк. здріб. *єгомость* 217
єгомосць лемк., бойк. ‘священик, парох’ 74, 139
єденайцет лемк. ‘одинадцять’ 73
єденацицет лемк. ‘одинадцять’ 73
ейця лемк. ‘яйця’ 64
слен лемк. ‘олень’ 73
слень лемк. ‘олень’ 73
єлиця лемк. ‘ялиця’ 64

жак лемк. ‘дяк’ 74
жалива волин. ‘кропива’ 274
жаморити бойк. ‘таласувати’ 137
жежкий підл. ‘тарячий’ 365
жежко підл. ‘таряче’ 365
жентиця лемк. ‘сироватка з овечого молока’ 80
жесткий бойк. ‘твердий, колючий’ 141
живіти підл. ‘жити’ 412
живний бойк. ‘страсний четвер’ 143
живник бойк. ‘страсний четвер’ 143
жигаті надсян. ‘штовхати’ 218
жижька бойк. ‘вогонь’ 137
житниця надсян. ‘поле по житі’ 216
житні воріхи бойк. ‘горіхи першого збору, найраніші горіхи’ 135
жмикати лемк. ‘жмакати’ 64
жрыдво лемк. ‘джерело’ 72
жрідло лемк. ‘джерело’ 72, 73
журідлу надсян. ‘джерело’ 218

завіванці надсян. ‘голубці’ 219
заєдно лемк. ‘завжди’ 73
зальоти бойк. ‘заручини, сватання, на яких батьки жениха і молодої домовляються про придане’ 140
заперти наддністр. ‘зачинити’ 327
зап’єцук надсян. ‘припічок’ 218

засторонок волин. ‘бокове місце, відділення у клуні, хліві, амбарі для складання чого-небудь’ 276
захарина надсян. ‘сахарина’ 221
за шором бойк. ‘рядом’ 144
заяць лемк. ‘засець’ 65
звір бойк. 1. ‘провалля’, 2. великий неперехідний ліс з яругами й вертепами’ 137
зганути підл. ‘пригадати собі’ 412
здравля лемк. ‘здоров’я’ 76
здрав’я лемк. ‘здоров’я’ 76
зелізо лемк. ‘залізо’ 64
зерку надсян. ‘зернятко’ 219
зицирка бойк. ‘військові вправи’ 143
зицирувати бойк. ‘знущатися’ 143
злото лемк. ‘золото’ 72
змеркатися лемк. ‘смеркатися’ 65
знебути волин. 1. ‘позбутися’, 2. ‘втратити’ 274
зола волин. ‘холодний вологий вітер восени чи навесні’ 275
золовато волин. ‘хмарно, холодно й вітряно’ 275
золотник бойк. ‘вид вівса з червоним зерном’ 134
золя бойк. ‘підметка’ 144
зърідлу надсян. ‘джерело’ 147

Иля бойк. ‘день св. Іллі’ 142
илен бойк. 1. ‘саме’, 2. ‘правда, щира правда’, 3. ‘дійсно’ 147

іберзоклі бойк. ‘верхні колоди на т.зв. кордонах’ 144
Іваня бойк. ‘день св. Івана’ 142
Іля бойк. ‘день св. Іллі’ 142
ірджа лемк. ‘іржа’ 64

їгомость бойк. ‘священик, парох’ 139
їдво лемк. ‘їжа’ 73
їдло лемк. ‘їжа’ 73
їл лемк. ‘глина, мул’ 68

кабат надсян. ‘верхня одіж’ 222
кавалір надсян. ‘нежонатий’ 220

каст надсян. ‘зошит’ 220
казальніці надсян. ‘проповідальниця’ 219
казаня бойк. ‘проповідь’ 141
казета надсян. ‘часопис’ 221
каландити бойк. ‘бідувати’ 147
калап бойк. ‘суконний капелюх з ясно-синьою стрічкою’ 148
калатаюка надсян. ‘калатаюка’ 214
каліті надсян. ‘ліпити глиною’ 216
калобань надсян. ‘калабаня’ 215
камфотер бойк. 1. ‘денщик’, 2. ‘гичель’ 143
кантичка надсян. ‘книжечка з колядами’ 220
канчук надсян. ‘нагайка, батіг’ 222
капота лемк. ‘верхній одяг’ 74
капусніску надсян. ‘капусник’ 215
капюю лемк. ‘торбина на тютюн’ 82
капчук надсян. ‘мішок зі свинячого міхура на тютюн’ 222
катанки (у множині) бойк. ‘приталена кофта, а від талії широка’ 148
кахтан лемк. ‘коротка верхня одяж’ 82
кахтан з колами бойк. ‘плащ приталений у поясі, нижче розширеній клинами, які називаються колами’ 136
качелу надсян. ‘кружок, колесо без стріх’ 215
качмар лемк. ‘корчмар, шинкар’ 73
квар бойк. ‘грижа’ 137
квасниця лемк. ‘щавель’ 69
кедвешний бойк. ‘дуже моторний’ 148
керта лемк. ‘город’ 38
кеди надсян. ‘коли’ 218
кібавка бойк. ‘солом’яний обруч під чепцем’ 136
киртина лемк. ‘кріт’ 69
киртиця лемк. ‘кріт’ 69
кіба надсян. ‘кібець, хижий, корисний птах з родини соколових’ 215
кіждин надсян. ‘кожен, кожний’ 214

кірат наддністр. ‘кінний привод’ 238
кісє надсян. ‘кісся, держак коси’ 214
кієниця бойк. ‘сіножать’ 134
кланиці лемк. ‘бічні стояки у возі’ 76
кланіці лемк. ‘люшні’ 76
клебанія бойк. ‘господарство, дім пароха, приходство’ 141
клешня піdl. ‘штаница, ногавиця’ 366
клібанія надсян. ‘приходство’ 220
кліпка бойк. ‘повіка, вія’ 137
клішайки лемк. ‘повіки’ 69
клуня волин. ‘стодола’ 276
кляк лемк. ‘частина шлунка жуїної тварини, вживана для сквашування молока’ 80
клямбірта надсян. ‘поперечна пластина в стіні’ 221
книшка надсян. ‘книжка’ 217
кобіга бойк. ‘жінка’ 139
когут наддністр. ‘півень’ 237
кожівка лемк. ‘кожівка’ 64
колиба лемк. ‘пастуший курінь, примітивна будова для лісорубів, вугллярів’ 80
команиця лемк. ‘конюшина’ 69
комар волин. ‘мурашка’ 276
копыл надсян. ‘нешлюбна дитина’ 222
копыля лемк. ‘позашлюбна дитина’ 80
коргель лемк. ‘лівак, ненадійна людина’ 78
кориц надсян. ‘міра поля: 1/3 морга’ 216
косач бойк. ‘овес з колоссям у формі коси’ 135
косинь надсян. ‘червень (місяць)’ 215
косцельни лемк. ‘церковник’ 73
косцільник лемк. ‘церковник’ 73
коцербина лемк. ‘черемха, *Padus*’ 73
коцірба лемк. ‘черемха, *Padus*’ 73
кощорубка лемк. ‘черемха, *Padus*’ 73
крачун лемк. ‘хліб з пшеничної муки, печений на Різдво’ 78
кремпнувати бойк. 1. ‘бентежити’, 2. ‘заважати’ 139
криж надсян. ‘хрест’ 220

криж бойк. 1. ‘хрест’, 2. ‘спина’ 139
крижик надсян. ‘хрестик’ 220
кримсак надсян. ‘кропив’яній мішок’ 221
криша волин. ‘стріха’ 276
кріква надсян. ‘кроква’ 214
кромплі лемк. ‘картопля’ 38, 78
кругом волин. ‘довкола’ 276
кружка волин. ‘торнятко’ 276
кессиц надсян. ‘неофіційна назва священника’ 217
кестини надсян. ‘хрестини’ 218
ксьондз лемк. ‘священик’ 72
ксьоніжка надсян. ‘книжка’ 217
кулія надсян. ‘залізниця’ 219
кулодіз надсян. ‘колодязь’ 214
куль волин. ‘обмолочений і обтрашений від уламків сніп жита або пшениці, що використовується для покрівлі’ 276
кульо піdl. ‘скільки’ 412
купаніці надсян. ‘копаниця, долішня частина саней’ 214
курастра лемк. ‘молозиво’ 78
куртак лемк. ‘короткий верхній одяг’ 75
куртка лемк. ‘короткий верхній одяг’ 75
кусі' надсян. ‘кусень, кусок’ 215
кучі надсян. ‘приміщення для тварин’ 214

лавка волин. ‘крамниця’ 276
ладнати волин. ‘виготовляти’ 276
ляпино надсян. ‘вапно’ 214
латустівінс піdl. ‘ластовиння’ 365
латате піdl. ‘водяна рослина з великим листям і жовтими або білими квітами’ 366
легінь лемк. ‘парубок’ 38, 78
ледівка волин. ‘кам’яна сіль’ 275
лейбік лемк. ‘короткий верхній одяг’ 81
лем лемк. ‘тільки’ 77
лепеха піdl. ‘рослина: лопух’ 366
лібати бойк. 1. ‘погано пастися’, 2. ‘глітати’ 137
лижка лемк. ‘ложка’ 63

лилик наддністр. ‘каждан’ 237
лівар бойк. ‘ладан’ 141
локоть бойк. 1. ‘міра довжини: аршин’ 136, надсян. 2. ‘лікоть’ 214
локші надсян. ‘локшина, краяні клюски’ 215
луговики ‘назва мешканців частини південного Підляшшя’ 286
ляя надсян. ‘груба палка’ 218
ляйбик лемк. ‘короткий верхній одяг’ 81

маєш рихт наддністр. ‘маєш рацію’ 238
майва волин. ‘прапор’ 275
майдачка надсян. ‘дерев’янє знаряддя до гострення коси’ 219
майонток лемк. ‘маєток’ 72
маковіець бойк. ‘піст перед Успінням Богородиці’ 143
мальованка бойк. 1. ‘спідниця з фарбованого полотна’, 2. ‘фарбоване полотно домашнього виробу для спідниці’ 136
мандель бойк. ‘в’язка вибраного льону, вибраних конопель’ 144
мацоха надсян. ‘мачуха’ 218
мацьок наддністр. ‘жолудок’ 238
маяць бойк. 1. ‘міра рідини: біля 64 л’, 2. ‘міра чогось сипкого’ 136
мачиха надсян. ‘мачанка, мучна страва’ 215
мачка лемк. ‘кіт’ 76, ‘кітка’ 77, бойк. ‘кітка’ 134
мебі піdl. ‘щоби, якби’ 301
меджа лемк. ‘межа’ 64-65
мериня лемк. ‘їжа, яку дають пастухові в поле’ 78
мидло лемк. ‘мило’ 73
мичвид волин. ‘каждан’ 275
мізельний паліц надсян. ‘мізинний палець’ 214
мікілевіні надсян. ‘лупки з проса’ 215
мінтртика надсян. ‘метрика’ 220
мітаті надсян. ‘метати, кидати’ 214

Міхайлія бойк. ‘день св. Михаїла’ 142
міхерина лемк. ‘торбинка на тютюн’ 69
міхирік лемк. ‘торбинка на тютюн’ 69
міцну надсян. ‘дуже’ 218
міюда лемк. ‘молодиця’ 72
мілодка надсян. 1. ‘молода на весіллі’, ‘молоденька курка’ 217
мілодуха лемк. ‘молодиця’ 72
мнігіо піdl. ‘много’ 365
мнілдліті лен надсян. ‘терти лен’ 218
мнясо лемк. ‘м’ясо’ 64
молозиво волин. ‘перше молоко після пологів’ 277
монджий лемк. ‘мондріна’ 72
монджин лемк. ‘мондріна’ 72
мулудга надсян. ‘молоденька курка’ 217
мулудуха надсян. ‘молода на весіллі’ 216

навучиціль надсян. ‘учитель’ 218
на жидівське пущінє бойк. ‘ніколи’ 134
наїліпа надсян. ‘припічок’ 219
Ніківка бойк. ‘день св. Миколи’ 143
нині наддністр. ‘сьогодні’ 237
ничвид волин. ‘каждан’ 275
нігды надсян. ‘ніколи’ 218
Ніки бойк. ‘день св. Миколи’ 142
нійт лемк. ‘нема’ 69
ногавиці лемк. ‘суконні штани’ 69
ногавки лемк. ‘суконні штани’ 69
ніяньо лемк. ‘тато’ 69

обвак лемк. ‘вікно’ 76
облак лемк. ‘вікно’ 76
обрітінія бойк. ‘обритець’ 141
огін лемк. ‘хвіст’ 74
ограб піdl. ‘рябина’ 366
одеджа лемк. ‘одежда’ 65
одкуль піdl. ‘звідки’ 412
одомаш лемк. ‘могорич’ 78
оно піdl. ‘тільки’ 300
опасність бойк. ‘небезпека’ 141

опліча бойк. ‘сорочка’ 134
опроче підл. ‘осібно’ 365–366
осердак лемк. ‘рід верхнього теплого короткого сукняного одягу’ 69
откаль лемк. ‘звідки’ 61
отталь лемк. ‘звідси’ 61
оттамаль лемк. ‘звідти, звідтам’ 61
ошад лемк. ‘іній, приморозь’ 72
ошада лемк. ‘іній, приморозь’ 72
ошадина лемк. ‘іній, приморозь’ 72
ошадъ надсян. ‘наморозь’ 217

павус надсян. ‘довгий дрюк, що його прив’язують на возі поверх снопів або сіна’ 217

павучайка лемк. ‘повіки’ 69
павучина лемк. ‘павутини’ 65
пазюнкі надсян. ‘сунці’ 219
пайонк лемк. ‘павук’ 72
пайончина лемк. ‘павутиння’ 72
пайташ лемк. ‘приятель’ 38, 78; бойк. ‘друг, товариш’ 148
пак бойк. ‘потім’ 135
палімар, панімар надсян. ‘паламар’ 214
палінка лемк. ‘горілка’ 269
паль надсян. ‘дрова’ 216
палионка лемк. ‘горілка’ 69
памроха підл. ‘туман, імла’ 366
пані млада лемк. ‘молодиця’ 72
паніст надсян. ‘ніготь’ 214
панцизна надсян. ‘панцина’ 219
парура підл. ‘шкіряний ремінь’ 365
парапічка надсян. ‘перепічка, гірший пшеничний хліб’ 214
парипа бойк. (зневажливо про жінок) ‘шкапа’ 148
паробок лемк. ‘парубок’ 64
пасло бойк. ‘пасовище’ 134
нацир надсян. ‘молитва’ 218
нашек підл. ‘рот’ 301
пелевен лемк. ‘комірчина, де переховують половину або збіжжя’ 69
пелевник лемк. ‘комірчина, де переховують половину або збіжжя’ 69
перепівка лемк. ‘перепілка’ 64
перечередити бойк. ‘зробити перекличку, порахувати’ 134

Петри бойк. ‘день св. Петра’ 142
пец лемк. ‘піч’ 73
п’єц бойк. ‘піч’, ‘верх печі, на якому сплять та вигріваються взимку’ 139; наддністр. ‘піч’ 238
п’єцок бойк. ‘пічка’ 139
п’єщук бойк. ‘хлопчина, що взимку сидить на печі’ 139
Пилиповець бойк. ‘піст у пилипівку’ 143
пилипово пущіня бойк. ‘пилипівка’ 134
принецок лемк. ‘принічик’ 73
підгарля лемк. ‘підгорля’ 73
підпалук надсян. ‘підпалок, паляниця’ 214
підприн’їк надсян. ‘отвір під припічком’ 215
пінізі надсян. ‘троши’ 217
пініязі лемк. ‘троши’ 74
пішка бойк. ‘стежка (в горах)’ 134
плавайка лемк. ‘корова світло-рудого кольору, полов’ 76
планіти надсян. ‘нечисті хмари’ 216
планний лемк. ‘поганий, лихий’ 77
плебанія лемк. ‘дім парафіяльного священика’ 74
плекати лемк. ‘кормити груддю’ 78
пловая лемк. ‘корова’ 72
плятру надсян. ‘стрих’ 217
повічайка лемк. ‘повіки’ 69
полазник бойк. 1. ‘людини або тварини, яка на Введення, Різдво або на Великдень входить у хату (щоб у хаті було добро, достаток)’, 2. ‘другий день Різдва й Новий рік’ 140
полетиця лемк. ‘повитиця, вітка без коренів, паразитична однорічна трав’янista рослина’ 69
полідне лемк. ‘получне’ 63
поліхи ‘назва мешканців частини південного Підляшшя’ 286
полудновати бойк. ‘полуднувати’ 64
пострішане бойк. ‘найближчі сусіди’ 134
пострішь бойк. ‘група хат, вулиця в селі, частина села’ 134
праща бойк. ‘правнук, праправнук’ 134

пращата бойк. ‘рід, покоління, предки’ 134
през лемк. ‘через’ 72
прижигнаті надсян. ‘перехрестити’ 221
призірадлу надсян. ‘дзеркало’ 218
пристів бойк. ‘престол’ 141
пристіралу надсян. ‘покривало на ліжко’ 218
присьців бойк. ‘престол’ 141
присюлук надсян. ‘присілок’ 215
проріб надсян. ‘проруб, ополонка’ 215
простух бойк. ‘звичайний овес’ 135
простюх бойк. ‘звичайний овес’ 135
прочкнутися підл. ‘проснуться’ 412
пряджа лемк. ‘пряжа’ 65
пувала надсян. ‘стеля’ 219
пулька лемк. ‘індичка’ 76
пут лемк. ‘дорога в поле’ 69
пуття наддністр. ‘відро’ 237
пущиня бойк. ‘піст’ 134
пшеничні воріхи бойк. ‘крацій гатунок горіхів, який дозріває, коли жнуть пшеницю’ 135
пшола лемк. ‘бджола’ 74
радця бойк. ‘суддя’ 136
рдза лемк. ‘іржа’ 73
риндзя, ринцка лемк. ‘тельячий, козячий жолудок, з якого робиться «кляк»’ 80
рискаль наддністр. ‘лопата’ 237
рихт наддністр. ‘право, правда’ 238
розказовати бойк. ‘наказувати’ 139
розмайті надсян. ‘по-різному’ 219
рудавіна надсян. ‘іржа’ 215
румегати лемк. ‘ремигати, відригувати проковтнути їжу (про вівцю, корову) і знову її пережовувати’ 78
рунговатьи лемк. ‘псувати’ 78
рянда лемк. ‘ганчірка, лахміття’ 38, 78
саділі надсян. ‘садільниця, робітница до садження картоплі’ 215
сакрамент бойк. ‘причастя’ 142

салаш бойк. 1. ‘отара овець’, 2. ‘загорода в лісі для худоби’ 148
свальба лемк. ‘свадьба’ 64
сепета бойк. ‘скриня’ 134
сеньдзя бойк. ‘суддя’ 139
сеньдзя надсян. 217, наддністр. ‘суддя’ 238
сердак лемк. ‘рід верхнього теплого короткого одягу’ 69
сетні надсян. ‘дуже’ 218
синяче надсян. ‘баняк з синьої глини на молоко’ 215
сипанець лемк. ‘комора’ 70
сіде підл. ‘сиді’ 300
сіра лемк. ‘молозиво’ 74 ,
сіредук надсян. ‘середина’ 217
сікірація надсян. ‘асекурація’ 220
сікістрація надсян. ‘секвестрація’ 220
скавронук надсян. ‘жайворонок’ 217
скіль підл. ‘звідки’ 301
скілько лемк. ‘скільки’ 64
скіна лемк. ‘стіна’ 65
скіпщина бойк. ‘овес, який священик одержував від поміщика’ 135
сконт надсян. ‘звідки’ 217
скопок надсян. ‘скопець на молоко’ 221
скорух лемк. ‘городина’ 69
скорушина лемк. ‘городина’ 69
скрінтуркі надсян. ‘зощити’ 220
скурудіна надсян. ‘заскороджене поль’ 215
скут надсян. ‘звідки’ 217
слизи лемк. ‘слізози’ 63
словік лемк. 1. ‘оловей’ 53, 2. ‘соло-вій’ 72
слоніко лемк. ‘сонце’ 74
слоніку надсян. ‘сонце’ 218
смук надсян. ‘мучна страва’ 215
спіданіті надсян. ‘снідати’ 215
сночи бойк. ‘вчора ввечері’ 138
снувадлу надсян. ‘ткацький прилад, на якому снується пряжу з ців’ 218
срібро лемк. ‘срібло’ 64
станжка бойк. ‘стрічка’ 139
ствол бойк. ‘стовбур’ 141

стиранка лемк. ‘затірка’ 69
 стичинь надсян. ‘січень’ 219
 стокмити волин. ‘домовитись’ 275
 стоньчка бойк. ‘стрічка’ 139
 студенка лемк. ‘криничка’ 74
 студинка лемк. ‘джерело’ 69
 студник лемк. ‘джерело’ 69
 стужка надсян. ‘стяжка’ 217
 страна лемк. ‘сторона’ 77
 стріпкі надсян. ‘вишарпані торочки одежі’ 217
 стричаник бойк. ‘син батькового брата’ 135
 струнка лемк. ‘ворота, якими впускають овець для доїння в кошару’ 80
 стяжка бойк. ‘стрічка’ 139
 сукмана надсян. ‘верхня одіж з вовни’ 222
 суржиця надсян. ‘сиржик, мішанина пшениці й жита’ 215
 сяночний бойк. ‘всеношній’ 141
 сяра лемк. ‘молозиво’ 74
 сярка лемк. ‘сірники’ 217
 талабати надсян. ‘тоptати’ 215
 тарафелі надсян. ‘тороки обдертої одежі’ 221
 твік лемк. ‘толока’ 72
 теліжки бойк. (частина у плузі) 135
 теметів лемк. ‘кладовище’ 78
 тенгій бойк. 1. ‘великий, міцний, сильний, дужий’, 2. ‘розумний’ 139
 тендериця лемк. ‘кукурудза’ 78
 терас лемк. ‘тепер’ 74.
 тетка лемк. ‘тітка’ 64
 тэмка надсян. ‘пам’ять, тямка’ 215
 тибель бойк. ‘буд.: вставний круглий шип’ 144
 тіжба надсян. ‘натовп’ 219
 тілько лемк. ‘тільки’ 64
 тісний (чоловік) бойк. ‘бідний’ 134
 тітчаник бойк. ‘син тітки’ 134
 тлюк лемк. ‘толока’ 72
 тлюки лемк. ‘толока’ 72
 тлустий лемк. ‘товстий’ 74

токма волин. ‘рішення, умова, згада’ 275
 трагати бойк. ‘носити’ 144
 трафити бойк. ‘попасті’ 144
 триманці надсян. ‘хресні родичі’ 215
 тріськом літіти надсян. ‘скоро бігти’ 217
 трунок бойк. ‘живіт, шлунок під грудьми’ 134
 тулууб піdl. ‘дупло’ 366
 тульо піdl. ‘стільки’ 412
 тшевік надсян. ‘черевик’ 217
 тютка лемк. ‘тітка’ 64
 убіч лемк. ‘бік, бокове місце’ 70
 убраня бойк. ‘одяг’ 139
 уж лемк. ‘вже’ 61
 урльон наддністр. ‘відпук’ 238
 урльон бойк. ‘відпукста’ 144
 файний бойк. 144, наддністр. ‘добрий, гарний’ 238
 фалат лемк. ‘шматок’ 78, бойк. ‘шматок, клапоть’ 148
 фана бойк. ‘прапор’ 144
 фасунок бойк. ‘солдатський пайок’ 144
 фелелувати лемк. ‘відповідати за що-небудь’ 78
 фест бойк., наддністр. ‘сильно’ 144, 238
 фестінг бойк. ‘свято’ 144
 фіра бойк. ‘віз, підвoda’ 144
 фреїр бойк. 1. ‘людина легкої поведінки’, 2. ‘жених’ 144
 фуга надсян. ‘завірюха’ 221
 фузія надсян. ‘рушниця’ 220
 фуренгі надсян. ‘хоругви’ 216
 фционж надсян. ‘все’ 216
 ютенчаскі надсян. ‘тоді’ 218
 халупа лемк. 74, бойк. 139, надсян. ‘хата’ 219
 хижка лемк. ‘хата’ 70
 хыжа лемк. ‘хата’ 74

хмаки ‘назва мешканців частини південного Підляшшя’ 286
 ходзяки лемк. ‘ходяки’ 64
 хотар лемк. ‘межа’ 38, 78
 хоц лемк. ‘хоч’ 65
 хоцколи лемк. ‘коли-небудь’ 61, 73
 хріонці лемк. ‘хрущ’ 72
 худобний лемк. ‘бідний’ 70
 цавкум надсян. ‘зовсім’ 217
 цалі надсян. ‘зовсім’ 217
 царок надсян. ‘відгороджене місце в сінях на молоко’ 222
 цвіліх волин. ‘кольорова плахта’ 277
 ці піdl. ‘чи’ 301
 ціртити бойк. ‘шкірити зуби’ 137
 цма лемк. ‘нічний метелик’ 73
 цофа бойк. ‘(до коня) назад!’ 140
 цупштанля бойк. ‘рід дишля, яким тягнути колоди по землі’ 144
 цьма лемк. ‘нічний метелик’ 73
 цьота надсян. ‘тітка’ 218
 цьотка надсян. ‘тітка’ 218
 чаниць бойк. ‘очіпок’ 136
 чатина лемк. ‘глиця, хвоя’ 70
 чатинник лемк. ‘глиця, хвоя’ 70
 чвертка бойк. ‘міра землі: на день орати’ 136
 чвиртъ бойк. ‘міра землі: на день орати’ 136
 челінка, члененки лемк. ‘członki u psów’ 70
 чело лемк. ‘чоло’ 64
 червений лемк. ‘червоний’ 64
 черінь волин. ‘дно печі’ 277
 четина лемк. ‘глиця, хвоя’ 70
 чикирлей бойк. ‘жайворонок’ 134
 чир лемк. ‘страва з муки і тертої картоплі, що кидають на кип’ячу воду, з додатком молока’ 80
 читвири бойк. ‘strasnij четвер’ 143
 чіпець бойк. ‘очіпок’ 136
 чітавий бойк. 1. ‘жававий, моторний’, 2. ‘порядний’ 138
 чкола лемк. ‘школа’ 65
 чловек лемк. ‘чоловік, людина’ 72
 чотирдесят лемк. ‘сорок’ 70
 чохла волин. ‘манжета’ 277
 чуга лемк. ‘рід верхнього одягу’ 82
 чуганя лемк. ‘рід верхнього одягу’ 82
 чукордій бойк. ‘жайворонок’ 134
 чула бойк. ‘вівця без рогів і без вух’ 140
 чустрий піdl. ‘жававий’ 365
 шаблі піdl. ‘фасоля’ 366
 шадь надсян. ‘наморозь’ 217
 шаргаті надсян. ‘лакомо їсти’ 218
 шваля волин. ‘кравчиха, швачка’ 271
 шинкар лемк. ‘корчмар’ 81
 шкоруха лемк. ‘горобина’ 69
 шкрум бойк. ‘тріски, що летять під час рубання дров’ 134
 шмиріль надсян. ‘камінь до гострення коси’ 221
 шор бойк. ‘шеренга’ 144
 шпік лемк. ‘середина дерева’ 81
 шпіклір лемк. ‘комора’ 81
 шпілки лемк. ‘голки, колючки хвойних рослин’ 81
 шпіхлір лемк. ‘комора’ 81
 штильвага надсян. 221
 штильвага надсян. 221
 штильонок бойк. ‘окопи, траншея’ 143
 штрихувати бойк. ‘чистити’ 144
 што лемк. ‘що’ 65
 шуль волин. ‘яструб’ 277
 шугати піdl. ‘колисати’ 412
 югас лемк. ‘вівчар’ 38, 78
 юж лемк. ‘вже’ 61, 74
 ядловець лемк. ‘ялівець’ 73
 якуратні надсян. ‘якраз’ 220
 ямар бойк. ‘могильник, копальняний робітник’ 134
 яр лемк. ‘весна’ 70
 ярець лемк. ‘ячмінь’ 70
 яркий волин. ‘пристрасний’ 275
 ястамінт надсян. ‘заповіт, тестамент’ 220
 яфыры лемк. ‘чорниці’ 80
 ящурка лемк. ‘ящірка’ 64

Граматичний показник

Показник містить найважливіші фонетичні, морфологічні та лексичні риси, що розглядаються в книжці. Опрацювали його Фелікс Чижевський та Любомир Пушак.

Умовні скорочення:

- \sim – походить з ...
- \sim – відповідає загальноукраїнській формі
- V – перед голосним
- C – перед кожним приголосним
- T – перед приголосним
- * – форма реконструйована

a) Фонетика

асиміляція 205

- $a \sim$ з давн. 'а після м'яких і шиплячих 51
- $a \sim$ (загальноукр. e) в сусідстві *r* під наголосом в типі 'біраза 'бerez'a' 203, в сусідстві *m, n, r, l, ч, ж, ш* і після губних 268

бойківські системи фонетичні див. фонетичні

вокалізм 49-54, 121-123, 200-203, 268-269, 409

волинсько-холмські системи фонетичні див. фонетичні

групи приголосних 125, 205, 206

губні перед етимологічним *e* в типі 'весна' 394

- $g \sim$ псл. **g* 57
- $g \sim v$ в типі 'гмер' 'вмер' 204
- $ge \sim gi$ 233
- $gy \sim gi$ 233
- $gC \sim vC$ 54
- gV в типі 'госінь' 205, 269

- r м'яке в групі *re* 233
- $r \sim k$ в групі приголосних типу 'сліз'у 'слизько' 205
- r в запозиченнях 57
- $r' \sim d'$ 54-55, 123, 234

- дж** (псл. **dj*) 'ходжу' 398
- $dj \sim *dj$ 55, 124
- дзвінкі приголосні у кінці слова 395, 411
- дифтонги (= псл. **ē*) 'ліес' 395, 401
- дифтонги (= давн. *o, e* в закритому складі) 'куðнь' 395, 401, 409, 'шиєсть' 411

- дорсально-палатальна вимова приголосних *c', z', ȳ', ðz'* 234

- $e \sim 'a \sim$ псл. **e* в типі 'деветь, колодезь' 411
- $e \sim 'a$ в іменниках типу 'листє, щастє' 402
- e* на місці загальноукраїнського *я* ('паметку') 401

- e* ненаголошений і його перехід в *i* 399
- $'e \sim 'a$ під наголосом 401
- $'e \sim 'a$ після м'яких, а також *ж, ш, ч* 202-203
- ê* (напружене) $\sim e$ 201-202, перед м'яким приголосним 122
- $ж \sim$ псл. **dj* 55, 124
- $ж (\sim$ псл. **dj*) 'хожу' 398
- ж, 'ш, 'ч' (м'які)* в типі 'чяс, шяпка, жяба' 124
- жедж в кужеджий, жеджати 125
- и* $\sim i$ в ненаголошених складах 'си-ви' 402
- u* \sim псл. **ē* у ненаголошенній позиції в словах типу 'біда' 395
- u* $\sim i$ 49
- u ~ e* в позиції ненаголошений 233
- u* (в частці *ни*) \sim загальноукр. *i* (в частці *ni*) 123
- u* \sim з давн. 'a під наголосом 122
- u* \sim з давн. *o, e* в новозакритих складах 51, 268
- i* \sim псл. **ē* у ненаголошенній позиції у словах типу 'біда' 395
- i* \sim з давн. *o* в новозакритому складі під наголосом 50, 200, 268
- i* \sim псл. **i* в типі 'ходіти' 50, 200, 410
- i* \sim з давн. 'a під наголосом, після м'яких 233
- i* ненаголошено в типі 'дитина' 'дитина' 123
- i ~ e* в позиції ненаголошений 202, 233
- kv-* перед псл. **ē* 398
- ki ~ ki* 233
- ki, gi, xi ~ ki, gi, xi* 398, 401
- ki, gi, xi ~ ki, gi, xi* 201, 268
- консонантизм** 54-58, 123-125, 203-206, 269-270, 410
- ky* \sim псл. **ky* 121
- k' = m'* 54-55, 123, 234
- l ~ ī* в типі 'Лілько' 205
- л епентетичне в формах типу 'пламту' 204
- л епентетичного відсутність в типі 'сп'ю' 203
- лемківські системи фонетичні див. фонетичні
- л м'яке перед *e* ('ле') 409
- л (середнє) 57
- mn ~ mb* 'дамно' 'давно' 234
- mn' ~* загальноукр. *мй* в типі 'мнессу' 'м'ясо' 203
- м'які приголосні: губні 203; шиплячі м'які 124, 269; м'яке *p* 124; м'які приголосні перед давнім *i* в типі 'дітіна' 202; м'які приголосні перед новим *i* в типі 'тік' 124
- м'які приголосні перед *i* з давн. *o* в закритому складі 124
- наддністриянські системи фонетичні див. фонетичні
- надсянські системи фонетичні див. фонетичні
- наголос: рухомий наголос – інший, ніж у загальноукраїнській мові 206
- наголошенні голосні 268, 269
- наголошенні голосні 269
- н задньоязикове в типі 'тенгій' 204
- nn ~ dn* в типі 'вигінно' 'вигідно' 125
- o* \sim псл. **u* 122
- o* – втрата в префіксі 'об-' 123
- o* ненаголошений і його перехід в *u* 399
- o* $\sim e$ в формах типу 'березонька, польом' 402
- o* $\sim e$ після шиплячих та *й* ('шостий') 398
- ov[oj] ~ av[aj]* в типі 'проїда' 122, 233
- передньоязикові перед *e* (= псл. **e*) у словах 'деветь, десять' 395

передньоязикові тверді перед *e* ти-
пу *сестра, неділя* 395

п'ї (*пї, бї, вї*) в типі *бїлій* 203
подвоєння приголосних: відсут-
ність подвоєння в типі *волудсє,*
збїдже 410

повноголосся 52-53

походження і географія деяких при-
голосних: *г* 57, *дж* 55, 124, *ձ* 55

підляські системи фонетичні див.
фонетичні

приголосні *м'які* *т'*, *ð'*, *л'*, *н'*, *ч'* пе-
ред голосними *e* та *i* *коневі, хо-*

дїті 411

приголосні пом'якшені перед *e* та
давнім *i* 398

протези: *в-*, 205, 269, *г-* 269, 402

протетичні приголосні: *յV* в типі
յоку 'око' 205, 233; *вV* (перед *a,*
o, у) 205, 233

приголосні *м'які* див. *м'які* приго-
лосні

приголосні тверді див. тверді при-
голосні

приголосні ствердлі див. ствер-
діння приголосних

р в типі *бура* ствердіння *м'якого*
р' 398

р тверде в типі *вдару, радками, ку-*
чераві 402, 410, 411

р тверде з давнього *р* *м'якого* 269
р' в суфіксі *-ар'* 124

-ск- = *-ськ-* 206

с в суфіксах *-ский-, -ско-* 234

сү'- ~ *ст'-* в типі *сїна* 204

ствердіння приголосних в різних
позиціях 55, 205, 269-270

с' в типі *руські, кўонські* 124, 270,
395

съ, зъ, цъ, дзъ [с', з', ц', дз'] серед-
ньоязикові ~ загальноукр. *съ,*
зъ, цъ, дзъ [с', з', ц', дз'] перед-
ньоязикові 234, 270

тverdі приголосні перед новим *i*
в типі *ніс* 200

тverdі приголосні перед *i* (= псл.
**i*) в типі *худіти* 200

тverdі приголосні перед *i* (з давн.
о в закритому складі) 200

ТырT = *TrbT 52, 123

ТрыT = *TorT 52

TriT = *TorT 52

ТриT = *TrbT 123

ТирT = *TrbT 52

-m = *-ть* в типі *ходіт, носит* 205

у ненаголошених складах *пувто-*
ра, гурчиця 409

у = з давн. *о, е* в новозакритих
складах 50, 51, 268

у ~ o в ненаголошенні позиції 123,
202, 233, 268

укання 233, 269

'y (= псл. **e*) в новозакритих
складах 200-201

յ (нескладотворчий) в типі *дај* 205
յ (нескладотворчий) перед *a, o, у*
~ загальноукр. *л* (перед *a, o, у*)

в типі *мовоко* 56

фонетичні системи говірок 48-58,
121-125, 200-206, 268-270: бойків-
ських 121-125, волинсько-холм-
ських 268-270, лемківських 48-58,
наддністрянських 233-235, над-
сянських 200-208, підляських
409-411

x = *ɸ* (губно-губне) в типі *хлав* 204

хe = *xi* 233

хы = псл. **xy* 121

xC ~ *vC* 54

чв- перед псл. **ě* 398

-цк- = *-цьк-* 206

ч тверде в суфіксах *-ец*, *-цкий* 234

-ч в типі *хлоніц* 205

ч' в суфіксах *-цьк-, -ець* 270

ч' м'який в типі *горчиця, конець*
394, 411

-цьк- ~ загальноукр. *-ськ-* в типі
Міцька 124

ч, ш, ж м'яке 269
-чк- ~ загальноукр. *-иш-* 56, 125

ы = псл. **y* 49, 122, 201
ы = з давн. *о, е* в новозакритих
складах 50

6) Морфологічні явища: сintаксис

відмінювання 58-59, 125-126, 128-
130, 207-209, 211, 270-274, 411-
412;

відмінювання займенників 59,
129-130, 209, 271-272, 412;

відмінювання іменників 58-59,
125-126, 128-129, 207-209, 270-
271, 402;

відмінювання прикметників 59-
60, 125-126, 128-129, 207-209,
270-272, 411-412;

відмінювання числівників 60,
130, 209

дієвідмінювання 60-61, 130-131,
209-211, 272-273, 361, 412

дієприкметники 211, 273-274

інфінітив 61, 272-273, із закінчен-
ням *-fe* (*imfe* 'йти') 349

майбутній час 131, 210-211, 236,
273, 412

минулий час 61, 130, 210-211, 236
-хмо: 1 ос. мн. 361, 412

наказовий спосіб 210

теперішній час 61, 130-131, 210, 272

іменник

іменник – чоловічий рід: *-e:* *дне, ка-*

мене Р.одн. 127-128; *-еві:* *коневі*
Д.одн. 207, 270; *-ові:* *братові* Ор.мн.
208; *-амі:* *сынамі, госцимі* Ор.
мн. 208; *-емі:* *днемі* Ор.мн. 208;
-и: *парібчи, птачи* Н.мн. 58, 128;
-ы, и: *[сивенькими] волы, [перед]*
жниви, з дубы Ор.мн. 59, 129;
-ів: Р.мн. 208; *-ім:* *волім, конім*
Д.мн. 128; *-іма:* *пальціма* Ор.
мн. 208; *-імі:* *людьми* Ор.мн. 208;
-ове: *братове, сусідове* Н.мн.
58-59, 111, 129; *-ом:* *волом* Д.мн.
128; *-ох:* *на ярмаркох, в череви-*
кох М.мн. 59, 129; *-ох:* *хлопох,*
бикох Р.мн. 59; *-ома:* *дньома,*
пальцома Ор.двоїни 128

іменник – жіночий рід: *-ев:* *землев,*
душев Ор.одн. 128, 207, 271; *-ю:*
землею Ор.одн. 271; *-i* (м'яка
основа): *на рулі, на зимлі* Д., М.
одн. 271; *-ов:* *водов, дорожов* Ор.
одн. 128, 207, 235, 271; *-ов:* *чес-*
ков, хоругов Н.одн. 111, 126; *-ом:*
рываем, бабом Ор.одн. 59, 207;
-ую: *ногою* Ор.одн. 271; *-ів:* *ба-*
бів, сестрів Р.мн. 208; *-ів:* *смер-*
тів Ор. одн. 207; *-i:* *дvi гусці, дvi*
риці Н. двоїни 208

іменник – середній рід: *-e:* *подвіре,*
ключе Н.одн. 235; *-ом:* *збіжом,*
зільом Ор.одн. 402; *-у:* *на тиле-*
тю 'на теляті' М.одн. 208; *-ів:*
пулів, селів Р.мн. 208; *-и:* *за во-*
роти Ор.мн. 129

збірні іменники 126: *-a:* *вугля, ду-*

рача Н. 126; *-a:* *(назви свят): да-*

ниля, іля, михайлля 126

прикметникове відмінювання імен-
ника *вдова* (*вдвої*, *вдовій*) 209

прикметник

прикметник – чоловічий рід: *-i:* *шу-*

129; -ы: добры, тверды Н.мн. 59; -ы: шуты Н.одн. 60
прикметники з м'якою основою Н.одн. -ий, -а, -е 129
прикметник – жіночий рід: -ая: добрая Н.одн. 59-60; -єю: доброю Ор.одн. 412; -її: добреї Р.одн. 412; -і: добрі (жіночі), на високі (груші) Д., М.одн. 236; -ой: малої (дівче) Н.одн. 209; -ом: добром Ор.одн. 207; -ої: молодої Ор.одн. 235
м'яка основа: житня солома, літня піс 271
нестягнені форми 209, 402, 411
присвійні прикметники мамино [убрання], жонино [поле] 129
стягнені форми 411

числівник (особливі форми числівників у говірках)

двайці 209; двайцять без одного 130; дванайці 209; двацет 60; еденацет 60; єдин 209; іднайці 209; пітнайці 209; три двайцять '23' 130; трийцять і три 130; трийцять без двох 130; трыйці 209; тринайці 209; чотирдесят 60; шізьдесят і два 130; штири двайцять '24' 130; штыри 209; штырнайці 209

займенник (особливі форми займенників)

я: дай ми 130, 209, 236; мя 130
ти: принесути 160, 236; ти [шос ти пувім] 209; тя 130
він: іму Д.одн. 236; до його [йде] 272; від негу Р.одн. 236; з негу З.одн. 236; в нім Ор.одн. 236; нон 130
вона: при ні М.одн. 236; нона 130; з ньом 207; за ню, ю М.одн. 236
воно: нено 130

вони: ним [дай ним їсти] Д.мн. 130
їхній: них (учитель) Р.мн. 130
ся 130; постии си 236; си 130; си (вось си сам) 209
моя: меї 'моєї' Р.одн. 272; -єю: моєю Ор.одн. 272; -ї: мої [машині] Д., М.одн. 236; -ої: мойої Р.одн.ж.р. 59; -ом: мойом Ор.одн. 59; -ої: мойої Ор.одн. 235
своя: свєї 'своєї' Р.одн. 272
твоя: твєї 'твоєї' Р.одн. 272
та: теї 'тієї' Р.одн. 272; -ої: той Р.одн.ж.р. 59; тома 130
ці: ти 'ці' Н.мн. 209; туты 'ці' Н.мн. 209
цей: той 'цей' 209
той: том 130
те: томе 130; томо 130
ця: ту'та 'ця' 209
це: ту'то 'це' 209
що: што 60; штосі 60
котрий: кутрон 'котрий' 209
весь: фсьон 'весь' 209
дешо: дашто 60

дієслово

бер 'бери' 2 ос.одн. наказовий спосіб 210
быти 'бути' 61
бігам 1 ос.одн. теп. часу 61, 131, 210
біхчи || бічи || біщи 'бігти' 272-273
буду робити 1 ос.одн. майб. часу 412
гадам 1 ос.одн. теп. час 61, 131, 210
гадамо 1 ос.мн. теп. час 61, 131, 210
гадат 3 ос.одн. теп. час 61, 131, 210
гадате 2 ос.мн. теп. час 61, 131, 210
дасии 'даси' 272
дем быв 'де я був' 1 ос.одн. мин. час 210

добри-сти заспівали 2 ос.мн. мин. час 236
довгу-с там перебував 2 ос.одн. мин. час 236
ест 3 ос.одн. теп. час 131
буду знаў 1 ос.одн. майб. час 131
їди наказовий спосіб 210
їсши 'їси' 272
купуут 3 ос.мн. теп. час 131
ляхчи || ляци 'лягти', лечи 'лягти' 272-273
му робити 1 ос.одн. майб. час 412
пліт'їм там перескочив 1 ос.одн. мин. час 236
співам 1 ос.одн. теп. час 61, 131, 210
сусіди сі щось посварили зворотні дієслова 237
сут 3 ос.мн. теп. час 131
ходилихмо 1 ос.мн. мин. час 361, 412
ходьму 'ходімо' 1 ос.мн. наказовий спосіб 210
хоть 'ходи' 2 ос.одн. наказовий спосіб 210
хрін-ісму вже повикупували 1 ос.мн. мин. час 236
худі 2 ос.одн. наказовий спосіб 210
худів'їм 1 ос.одн. мин. час 131, 210, 236
худів'їс 2 ос.одн. мин. час 131, 210, 236
худілам 1 ос.одн. мин. час 131, 210, 236
худілізму 1 ос.мн. мин. час 131, 210, 236
худілісті 2 ос.мн. мин. час 131, 210, 236
що гадала 'що ти говорила' 2 ос.одн. мин. час 210
я буду робив 1 ос.одн. майб. час 210-211, 236
я буду робити 1 ос.одн. 131, 210-211, 273, 412

дієприкметник
-ан: біляний 273
-ан: зробляний 273
-ан: паляний 273
-т: забратий 211
-т: загнатий 211
-т: руспуротий 211

синтаксис 62

конструкція орудного відмінка зі значенням знаряддя з прийменником типу пише з пером 62

словотворення 212-213:

суфікс -'е- (= '-а-) 212; суфікс -і- (= '-а-) 212; суфікс -йк- = ньк 212; суфікс -ка 212; суфікс -кі 212

в) Незмінні частини мови

прислівник (спеціфічні прислівники в говірках)

барду 'дуже' 211; барз 'дуже' 211; борзо 'швидко' 132; вельми 'дуже' 412; веце 'більше' 61; гев 'сюди, тут' 61, 211; гей 'так' 61; гори 'догори' 132
даколі 'колись, давніше' 61
дакус 'трохи' 61
дниська 'сьогодні' 132
докіль 132
долів, долі 'вниз, внизу' 131
домів 'додому' 131
доста 'досить' 132
дуже 'багато' 61
куля 'коло, близько' 211
лем 'тільки' 61
літіс 'минулого року' 132
міцну 'дуже' 211
откаль 'звідки' 61

отталь ‘звідси’ 61
оттамаль ‘звідти, звідтам’ 61
покіль 132
спору ‘скоро’ 211
трісъком (*літімі*) ‘(бігти) скоро’
211
уяс ‘вже’ 61
хоцколи ‘коли-небудь’ 61
юж ‘вже’ 61
яло ‘до лиця’ 132

Службові частини мови

прийменник

без ‘без, через’ 212; бриз, брис ‘чез-рез’ 212; ік (*it*) 61; к, г (*підуть* [*к*] *ї житу*) 61; корос ‘крізь’ 132; ку (*ту*): ку нам 62; меджи ‘між’ 132; піс ‘через’ 212; пред, през ‘чез-рез’, ‘без’ 62; строно ‘відносно’ 132

частка

ая ‘так’ 132; наї, наї ‘хай’ 132; та-жи ‘адже’ 132; ци ‘чи’ 132; чей ‘може’ 132; чей нияк ‘так, а не інакше’ 132

вигук

ади ‘вигук на вираження здивування’ 132; адіт, адітво, айдиво 132; ба та ну ‘де там! куди!’ 132; овва 132; пек ‘цур’ 132

г) Лексика

лексичні системи 62-82, 133-150, 213-222, 237-238, 274-277
лексичні запозичення 70-82, 139-

-142, 146-150, 213, 217-222, 238, 276-277
германізми 81-82, 143-144, 221, 238, 277
лексика бойківська 133-150
лексика волинсько-холмська 274-277
лексика лемківська 62-82
лексика наддністриянська 237-238
лексика надсянська 213- 222
литовська лексика 276
мадяризми 146-149, 222
полонізми 70-75, 139-140, 142, 213, 217-221, 238
румунізми 79-80, 145-146, 221-222
русизми 276
словакізми 75-78, 140-141
церковна лексика 141-142
діалектизми в літературі 149-150

д) Загальні теми

атласи говірок 26, 28, 32, 35, 40, 115, 116
словники говірок 35, 109
етнічні групи (поняття і обсяг назви):
батюки 156, 225
бойки 83-98, 159
венгрини або венгринці 20
гуцули 159
доли-долиняни 153-159
замішанці 20
куртаки 13
лемки 9-20, 159
русини шляхтівські 20
чуганці 13

Іменний показник

- Аванесов Р. 394
Адамович Р. 388
Андреєвський І. 89
Андрієвський П. 297, 301
Анучин Д. 329, 332
Астряб М. 24

Багровська А. 383, 384, 387, 388, 390, 391
Бали (рід) 149
Балінський М. 279
Бандрівський Дмитро 35, 36, 39, 105, 108-110, 122-124, 126, 128-132, 145, 229, 230
Бартмінський Ю. 117, 259, 260, 382
Бартніцька Б. 382
Баторій Стефан 323
Батюшков П. 242, 324
Бачинський Й. 249
Бачинський П. 334
Баш Я. 274
Беренда Гриць 171
Беринда Памва 170
Бесараба І. 281, 284, 285, 336, 338, 341, 342
Бідерман Г. 83
Білоус 16
Бірила М. 389
Бобровський П. 333
Бова (Ковалчук) Л. 263, 264
Богдан Ф. 12, 87
Богун І. 256
Бодник А. 113
Бодуен-де-Куртене Я. 324
Бойко Семен 87

Бойко Фед'ко 87
Бойковъ Кириль 87
Бона 179
Бондарук Устим 364
Бонк С. 22, 35
Борисюк Софія 338
Борисяк Б. 380
Боровець 186
Борцюх Мирослава 162, 174
Браєрський Т. 254
Бренкевич Ф. 334
Бренч А. 44
Брикович О. 355
Брокгауз Ф. 13, 14, 89, 243, 244
Брюкнер А. 10, 68, 73, 75, 80, 81, 82, 85, 87, 217, 219, 220, 221, 222, 276, 277, 281
Булаховський Леонід 161
Буляк Василько 29
Бурчак Василь 29
Буряк М. 43, 44
Бучинський М. 381
Бялокозович Б. 328, 329, 374, 401

Вавренюк Е. 376
Вагилевич Іван 22, 23, 83, 100, 102, 104,
Вадяк В. 43, 44, 56, 57
Ваксенбург В. 249, 250
Вальтер фон дер Фогельвайде 176
Вархол С. 40, 260, 360, 366, 368-370, 380, 381
Василій 178
Василюк Н. 378, 379, 389
Васильченко С. 274

Вахович Михайло 333
Вахтель М. 90
Вац В. 249
Великанович Д. 102
Величко В. 249
Верхратський Іван 19, 21, 22, 24, 25, 31, 33, 51, 84, 93, 94, 102, 104, 153, 154, 155, 156, 160, 170, 171, 172, 174, 175, 177-184, 201, 216, 225, 229, 230
Верцинський Г. 241
Винокур Г. 343, 371
Вирган І. 275
Вишенський Іван 229
Вільконъ Александер 366
Вірх І. 44
Вісіневський Я. 384
Вітковський Веслав 170, 171, 371
Віщенко Леонід 363
Вовчок М. 277
Возний Т. 112
Войтюк В. 249
Волинець Олександр 262
Володимир Великий 290
Вольніч-Павловська Е. 117, 193
Воробицький Шт. 43, 44
Вроня Й. 140, 149
Врублевська О. 376
Врублевський М. 383, 384, 388
Вуйціковський В. 167

Гаватович Я. 228
Гаврилюк Юрій 290, 293, 351, 363, 404, 405, 406, 409
Гаєвський С. 248
Гайдук М. 372
Гаклаки (рід) 164
Галай Ю. 113
Галан Р. 46
Ганцов Всеволод 184, 226, 227, 241, 242, 343, 346
Гарасим Мартин 249
Географ Баварський 290
Геродот 290
Гільтебрандт П. 293
Гладкий П. 257

Гнатківські (рід) 171
Гнаткович Фецею 29
Гнатюк Володимир 33, 102
Говорушко Р. 373
Голишова Павліна 260
Головацький Яків 19, 23, 24, 91, 101, 246, 332
Голубчук І. 380
Гольденберг Л. 120, 230
Горбач Олекса 41, 68, 71, 138, 156, 192, 196, 202, 204, 206-208, 216, 217, 230, 263, 277, 278
Горобець Г. 369
Городиська-Гондковська Г. 382
Гороховська Анна 321
Горський О. 249
Грабець Стефан 114-116, 161, 162, 165, 174, 193
Григорчук 198
Григор'єв А. 241, 342
Грицак Є. 104, 105
Грицеляк П. 186
Грінченко Борис 11, 70, 84, 275
Грушевський Михайло 16, 84, 242
Грушевський Сергій 242
Гук Б. 409
Гук К. 187
Гуміняк С. 187
Гуркович І. 388
Гуркони 171

Гжицький В. 274
Гліва І. 378, 386
Глінка С. 371, 384, 385, 386, 387, 390, 391, 392, 393
Голембійовський Л. 84, 102
Гонсеніца Юзек 32
Гоцький І. 104
Гурний В. 354
Гурновіч Губерт 366
Гурняк Пйотр 39
Гуттенберг 243

Данило 126, 142
Данило Галицький 100, 172, 244, 245, 290

Дам'ян 67
Дацевич Л. 396
Дворник 140
Дейна Кароль 27, 28, 58, 227, 229, 233-238, 268, 270-275, 277, 369
Дзвінка Михайло 34
Дзендерівський Йосип 26, 27, 30, 37, 40, 112, 339, 340, 399
Дзіндзьо Михайло 194
Дикий А. 120
Дідуник І. 249
Дмитерко Л. 274
Дмитрій 126, 142, 171, 180
Дмитріюк Василь 355
Добровольський К. 31
Добрянський Іван 166
Дорошевський В. 349, 352
Древко Ксеня 212
Дуб М. 186
Дурново Н. 338, 342, 343

Еверт 15, 90, 243
Епік Г. 276
Ефрон І. 13, 89, 243, 244

Євлогій 244
Євсеєв І. 257, 357
Єфрем Сирійський 267

Жабинська Женя 408
Жбіковська Б. 373
Желем І. 43, 44, 57
Желехівський Є. 11, 84-87, 154, 277
Желеховський С. 241, 283, 322-324, 326

Жилко Ф. 17, 40, 41, 49, 50-52, 54, 55, 58-62, 97, 98, 118, 121-126, 128, 129, 131, 133-136, 150, 157, 158, 199, 201, 203-205, 207-211, 213, 223, 228, 229, 233, 234, 236-238, 240, 268-274

Житецький П. 19, 91, 280, 281, 283, 289-291, 321, 322

Жовтобрюх Михайло 207

Заброварний А. 406
Зависький Іван 29

Закревська Ярослава 198, 199
Залеський А. 112, 118, 198
Замойські (рід) 167
Занько М. 249
Зарічний Я. 232
Зарудний М. 274
Зарчук А. 262
Заусінський К. 324, 326
Захарків О. 113
Захарчук Г. 259
Збанацький Ю. 276
Зволінський Пшемислав 50
Земовит 225
Зілинський Іван 19, 22, 29-32, 37, 93-95, 101, 106, 151, 184-188, 226, 230, 241, 242, 247, 248, 253, 256, 257, 340, 345, 346, 354, 355
Зубрицький М. 102, 103

Іван 126, 142
Іванек Євгенія 262
Іванюк А. 386
Іващкевич Ярослав 45, 176
Ігнатюк Іван 261, 287, 291, 322, 323, 366, 396, 397, 399
Іжицький О. 107
Іконяк Андрій 29
Ілля 126, 142
Ілля Волох 175
Іскан 173

Кавецький І. 386
Казимир Великий 152, 235
Калужняцький 19
Камінський В. 248
Капіца К. 382
Карачук Степан 355
Качмарек Леон 360, 382
Карась М. 33, 107, 186, 230
Карчмарчик Теофіль 39
Кенчковська Христина 231, 232
Керницький Іван 22, 35, 36, 37, 120
Керстен Кристина 189, 190
Кирай П. 36
Киризюк Іван 403, 404, 406
Кисілевський Кость 37, 97, 155, 156, 203, 206, 230

Кицей М. 43, 44
Кімак С. 255, 278
Кіндзюк В. 379
Кіндзюк М. 352, 388, 392
Клочко Б. 377
Кміт Ю. 102, 105, 108
Кміти (рід) 149
Княжинський А. 19, 93, 94, 96, 125
Кобилянський Б. 334
Кобильник В. 102, 105
Ковалів П. 122, 124, 150
Ковальська А. 382
Ковальський Гамфрі 354
Ковальський Михайло 44
Козак А. 104
Козловський Дм. 249
Коковський Франц 42, 59,
Колесник П. 276
Колодинська Тетяна 162, 177
Кольберг О. 252
Кондратюк Міхал 294, 350, 352, 367,
383-392, 396
Кондрацюк Н. 375
Кондрацький Т. 249
Кондя М. 298
Константин Порфирогенет (Багря-
нородний) 83, 84
Контролевич Н. 120
Коперницький Ісидор 10, 19, 92, 93,
102, 104
Копистинський 178
Копчинський С. 353
Корнилович М. 257
Королевич Н. 230
Косиль Чеслав 366, 367
Косинка Г. 276
Косма 67
Костомаров М. 298
Костючук Т. 374, 386
Котович Іван 294
Коцан Г. 187
Кошмалюк В. 377
Кранчук Петро 375
Крапіва К. 394
Красицькі (рід) 174
Красовський Т. 383

Крея Богуслав 370
Кривоносюк П. 44
Кримський Агатангел 161, 275, 339
Крицінський Станіслав 92, 93, 127
Крупняк Василь 32
Круп'як Василь 29
Круп'як Ксения 29
Крушевська О. 373
Кузеля Зенон 97, 155
Кузів І. 102
Кузьма 174
Кукавська Леся 321
Кулик Б. 207
Кулявець У. 372
Кунець І. 118
Кундеус Люба 324
Купала Янка 400
Купріянович Г. 407
Купчинський О. 36
Курашкевич Владислав 34, 121, 122,
123, 129-131, 149, 167, 193, 227,
228, 239, 252, 253-256, 258, 278,
343-349, 359, 367, 371, 386, 387,
389, 391, 392
Курило О. 346
Кусіба Marek 45, 46
Куцила М. 187
Кучер В. 276
Кучера А. 102
Кюрі-Склодовська Марія 193, 231,
232, 258, 359-361, 367-370, 372, 375-
378, 380, 381, 390

Лапіч Ч. 396
Латта В. 27, 40
Лев 172
Левинський І. 102
Левицький Осип 9
Левчук С. 334
Лесів Михайло 22, 28, 36, 40, 43-46,
50, 52, 54, 56, 57, 59, 101, 105, 108,
115, 117, 120, 121, 124, 125, 128,
138, 149, 156, 163, 167, 169, 170,
193-196, 200-202, 207, 210, 213,
221, 222, 225, 230, 231, 233-236,
242, 259, 260, 262, 263, 368, 369,

271-273, 281, 284, 287, 334, 350,
360-362, 364-372, 379-382, 388, 390,
392, 401-403
Лер-Сплавінський Тадеуш 382
Лещинський Зенон 382
Лизанець П. 37, 38, 77, 78, 148
Ліндерт Б. 382
Ліпінський Ю. 279
Лісковацький Дм. 249
Лобач М. 388
Лобузінський Я. 373, 374, 386
Лонський П. 334
Лопатюк Данило 355
Лотоцька О. 107, 186, 256
Лотоцький М. 249
Лукашевич Г. 91, 98, 159
Лукіянюк Г. 374
Лунь В. 230
Луцевич Лука 191
Лущинська Е. 39
Любарський Й. 249
Любарський К. 249
Любіч-Червінський І. 84, 102

Мадей Іван 169
Мадзелян Василь 39
Мадзелян Семан 39
Мазановський Микола 334
Маєр Й. 10
Мазур Ян 168, 169, 259, 260, 382
Майчак Григорій 81
Макарський Владислав 96, 117, 162,
164-166, 170, 172, 173, 177, 181
Маківка Степан 355
Маковей 143
Максимов А. 296
Максимович М. 246
Максимчук І. 102, 105
Малецький М. 28, 29, 32
Маринович О. 186
Маринякова Я. 367, 396
Марків М. 102
Марковський Адам 298
Марр Н. 257
Мартинюк Богдан 64, 245
Мартиш В. 249

Мархева І. 249
Масловська Марія 322
Матвійчук М. 44
Машкевич Й. 394
Мачуга Анна 162
Медвідь І. 298
Межеєвська Д. 40, 117
Миколай 142
Миколай з Конецьполя 175
Мирний П. 276, 277
Мироньчук І. 380
Мисевич Остап 102
Мисик В. 187
Мисина В. 249
Михайло 126, 142, 175, 178
Михайло Архангел 127
Михайловський Ф. 249
Михалевич А. 249
Михальчук Кость 24, 242, 247, 248,
280, 281, 295, 299, 300, 339
Миць Анна 322
Місіло Євген 159
Міхаловський В. 46
Міхальський 15, 90, 243
Міцкевич Адам 45
Могильницький 150
Могильницький Д. 249
Москаленко А. 23, 24, 100, 101, 106,
198, 246-248, 257, 264, 265
Москаль Б. 259
Мошинський Л. 370, 382
Мошков В. 333

Нагнібіда М. 276
Назаревич Марта 321
Назарова Тетяна 42, 198
Назарович Анна 262
Наполеон 291
Наумович І. 84
Недільський С. 277
Нестор 24, 290, 299
Нечуй-Левицький І. 276, 320, 321
Никифор Дровняк 71
Ніконов В. 152
Нітіш Казімеж 28, 29, 32
Новицький Іван 296

Обрембська-Яблонська А. 383-384, 388
Овчаренко М. 153, 161, 162, 185, 191, 202
Огоповський О. 19, 25, 33
Одзієвич Г. 375
Ожеховські гербу Окша (рід) 177
Олесюк Т. 286
Олещук А. 385, 389
Онишкевич Михайло 86, 87, 100, 102, 104, 105, 108, 109, 119, 125, 126, 130-133, 137-143, 145, 147, 149, 196, 197, 222
Оноп'юк П. 388
Онуфрій 178, 179
Охримович О. 102
Ошер-Подгорська С. 384, 389, 390, 392, 393
Ошипко І. 112, 128

Павлюк Павло 355
Павлюх С. 104
Патрія І. 112
Паздерко С. 186
Пайташ Володимир 44
Паламарчук В. 334
Палюхович В. 376, 377
Памва Беринда 170
Панч П. 277
Панькевич Іван 36, 37, 38, 40, 340
Параксевія 231
Париляк П. 119
Парипа М. 105
Партицький О. 83
Пасічинський С. 102, 104, 187
Пастернак Є. 258, 355, 357
Пастернак Іван 355
Пастушин В. 113
Пачинський Л. 167
Пашницький Б. 19, 94
Пельц Г. 259
Пельцова Г. 382
Перетятко М. 265, 266
Пероньчак Михал 29
Перфецький Євген 339, 340
Петерс С. 357

Петро 142
Петрович І. 16,
Петрус С. 356
Петручик І. 367
Петрушевич А. 84
Пителль Василь 29
Підлужний М. 44
Пій XI 356
Пійотровський С. 14,
Плюскота Т. 40, 117
Познанська М. 376
Покальчук В. 264, 275
Поль Вінценти 9, 18, 35, 84, 89, 91, 102
Полянський Ярослав 262
Понятовські (рід) 332
Попель Ю. 249
Потебня Олександр 19, 24, 91, 101, 227, 247, 295
Приймак М. 34
Приступа П. 229
Прокоф'єв А. 334
Пуйо Й. 113
Пура Я. 105-108, 110, 111, 122-126, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 138, 144, 150, 183, 185, 197, 203, 207, 208, 266
Пухалик П. 187
Пішездзецький 356
Пішеп'юрська Марія 30, 151, 153-155, 157, 160, 168, 170-181, 183-188, 191, 200-211, 213-218, 221, 222
Пішеп'юрська-Овчаренко М. 41, 56, 59-61, 96, 97, 119, 121, 122, 124, 125, 131, 135, 153, 154, 160-167, 170-172, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 190, 191, 201
Пішеп'юрський Всеволод 99

Рабій С. (також Рабій-Карпинська С., Rabiejówna Z.) 85, 93, 94, 96, 97, 106, 107, 125
Радловська Я. 375
Райнфусс Роман 9-11, 16-17, 19-21, 26, 47, 83, 92, 94-95, 102, 153-154
Рак Л. 257

Раковський Іван 12, 13, 90, 152, 244, 245
Расторгуев П. 340, 341
Ратті Axil 356
Рибак Н. 277
Ригельський Януш 46
Рижик Євген 406
Ритерська І. 232
Риттих А. 320
Рігер Януш 22, 26, 35, 39, 40, 46, 63, 67, 68, 70-72, 75-77, 79, 80, 82, 114-117, 161-166, 171, 175, 176, 181, 193, 344
Рогоц В. 44
Роман 245
Романюк В. 249
Романюк Е. 378
Роспінд С. 374
Ростислав Михайлович 100
Рочняк Дм. 249
Рошкевич О. 102
Рошенко Валентина 374
Рошенко Микола 45, 260, 262, 268, 377, 390
Рудницький Євген 338, 339
Рудницький Ярослав 42, 59, 61, 83-85, 94, 106-108, 156, 188, 228, 229, 355
Русенко Іван 17

Савицька І. 383-385, 387-392
Садовський В. 355
Сасевич Mіхал 370, 379
Сакевич І. 380
Самойлович 343
Самойлюк М. 379
Самохваленко Євген 261
Сапіги (Сопіги) 187
Сафаревічова Галіна 367
Свенціцький І. 102, 104
Сверчевський К. 159
Семенюк Т. 373
Сидорук Степан 401-403
Синьчакович Василь 29
Синьчакович Марія 29
Синьчакович Фе́цько 29
Сич П. 230

Скальський П. 334
Скиба О. 187
Скорик М. 83
Славський Ф. 115
Смаль-Стоцький Роман 352
Смаль-Стоцький Степан 346
Смик Г. 377
Смоленський О. 25,
Смочинський Павел 167, 230, 258, 359, 360, 380
Смулкова Е. 367, 385-388, 390, 391, 396
Соболевський 241
Сокальський Б. 251
Соколов Н. 342, 343
Солтикович 187
Сталін Й. 113
Станчак Іван 168
Старак Теодозій 119
Сташко Т. 230
Степан Андрій 224-228, 231
Стжетельська-Гринбарг З. 102
Стинавська В. 102
Страшкевич Н. 324-326
Стрижак О. 84, 87
Стрільбицький Л. 249
Суботко Е. 374
Субботін А. 334
Сумцов Микола 328
Сятковський Я. 384

Тайлор 103
Талько-Гринцевич М. 102
Тарбай Йосиф 47
Тарнацький Юзеф 350, 352, 353
Тацит 290
Терешко Л. 24
Тимошенко Петро 21,
Тишкевич Я. 374, 375
Тишко Павло 365
Токарська З. 353
Токарський Я. 349, 350, 359
Томашевська М. 183
Торонський А. І. 10, 18, 38
Транцигер З. 370
Трачук Ю. 372
Трофимович М. 105, 108

Географічний показник

Тулуб З. 277
Турянська М. 102
Тусевич М. 249
Тшаска 15, 90, 243
Українка Леся 264, 265, 274
Урбаньчик С. 18
Устиянович 149
Усцький М. 44
Ушаков Д. 342, 343
Фалінська Б. 382
Фальковський Й. 19, 94, 95, 102
Фасмер М. 10, 69, 72, 81, 82, 85, 220,
222, 281
Федорович О. 294, 388, 392
Фішер Адам 86, 87
Фоссувна Г. 39
Франк Ганс 14
Франко Іван 11, 25, 83-85, 102-104,
109, 110, 150, 229, 324, 340
Франко-Хоружинська Ольга 103
Фридрих М. 249
Фронцкевич Т. 375
Харламович Й. 249
Хмара-Олійник Н. 242
Хмельницький Богдан 87
Хомінська З. 388
Хомінський О. 25
Хом'як М. 34
Чайковський 249
Чамбаль С. 33
Червінська Л. 120
Чередниченко І. 296
Чернявська Параскевія 322
Черняк В. 108, 112, 119
Чижевський Фелікс 368-370, 381
Чичула А. 102
Чорторийський Вітолд 187
Чубинський П. 280, 295-300, 325, 333
Чупкевич Л. 45
Чурак 384, 389
Чучка П. 11
Целевич Й. 83
Циран В. 382

Шафран Петро 65
Шафарик Павел 9, 83, 290
Шахматов А. 140
Шашкевич М. 229
Шевельов Юрій 28, 38, 118, 191, 266,
268, 344, 369, 397, 398
Шевченко Тарас 9, 21, 25, 41, 56, 83,
93, 96, 97, 101, 104, 119, 121, 122,
135, 153, 155, 182, 184, 190, 230,
248, 253, 320, 324, 340, 345
Шейн 333
Шемлей Й. 19, 22, 33, 37, 93, 94
Шерех Ю. 209
Шикула Й. 249, 250
Шило Г. 118, 197, 229, 265
Шимановський В. 241, 248-251, 281,
283, 284, 333, 335, 336
Шклярук В. 377, 378, 390
Шляхов О. 113, 119
Шмаус А. 41
Шобер Станіслав 352
Штібер Здзіслав 17-19, 22, 26-28, 34,
35, 37-39, 41, 48-58, 60-63, 70,
72-82, 93-97, 115, 116, 124, 145, 152,
155
Шумовська Ірина 321, 325, 330, 335
Шух С. 107

Юрій 166
Юрковський Мар'ян 22, 24, 25, 35,
368, 370

Яворський А. 104
Янішевський М. 98
Ян-Казімеж 119
Янук 229
Янчук Микола 283, 327-329, 331, 335,
340, 341, 343, 374, 400, 401
Яняк Б. 371, 384, 389, 393
Ярослав Мудрий 290
Яроцький К. 250
Ярошевич Йоан 249
Ярошевич Пйотр 46
Ярошук Михайло 324
Ярошук Степан 338
Ярчак Данута 262, 263
Яскевич К. 118

Августівка 318
Августовська губернія 320
Австрійська Монархія 81, 290
Австро-Угорщина 6, 25, 101, 143,
221, 223, 251
Авульс 315
Александровка 315
Америка 161, 205
Андреїв 304
Андрушівський район 257
Антополь 307
Архангельська губернія 296

Бабичі 167
Баб'янка 307
Багновата 107
Балигород 93, 98, 114, 149
Баличі 155, 182
Балкани 137
Бані 100
Бані-Мазурські 39, 262
Барвінок 56
Барич 170, 183, 186, 201
Баричка (ріка) 160, 162, 183
Бариш (р.) 223
Батичі 170, 183, 201
Бахів 170
Бацьки Середні 391
Беднаржівка 303
Безволя 318, 319, 323, 324
Безек (також Бозек) 249
Белград 347
Белжець 224
Белзчина 249, 268, 278
Белчонц 315

Береги Горішні 114
Береза 316
Березів 153, 187
Березівка 308
Березівський повіт 178
Березка 170
Березовий Кут 316
Берендьовичі 170
Берест (село) 50, 53
Берестейське воєвідство 290, 291
Берестейський повіт 294
Берестя 256, 368
Берестъ (с.) 254
Бескид 11,
Бескиди 12, 13, 14,
Бескид Низький 9, 11, 14, 15
Бескид Східний 10, 90, 98
Бескиди Східні 11, 12
Беско 52, 61
Бещади 45, 46, 83, 98, 127, 140, 149
Биків 182, 204
Биличі 182
Биндюга 313
Бистре 372
Битань 304
Бігалі 171, 195
Біла 330, 331, 365
Біла Вода 20, 30, 32
Біла-Підляська 286-288, 297, 301,
308-311, 314, 315, 317, 320, 336,
354, 355, 357, 362, 380, 381, 397
Біла Хорватія 137, 140
Білгорай 167-169, 184, 186, 193, 216,
240
Білгорайський повіт 151, 160, 167,

169, 184, 193, 201-203, 209, 242, 249, 257, 258
Білгорайщина 194, 198
Білка 304, 311
Біловежа 352
Біловезька Пуща 349, 370, 394, 404
Біло-Підляське воєвідство (також повіт) 279, 288, 297, 304, 306, 349, 350, 354, 355, 372-376
Білополе 239
Білорусь 87, 296, 320, 333, 367, 382
Білосток 349, 362, 367, 372-377, 379, 383
Білосточчина 339, 340, 350-352, 367, 368, 370, 371, 373, 378, 379, 383, 384, 388, 390, 393, 394, 396, 407
Білостоцьке воєвідство 279, 282, 288, 294, 344, 350, 368, 371-379, 385, 386
Білянка 19, 33, 34
Більськ-Підляський (також Більськ) 282, 287, 289-294, 347, 374-376, 378, 385, 387, 388, 393, 403, 404, 407, 409
Більський повіт 282, 294-296, 298, 301, 303, 308, 311, 321-323, 325, 329, 330, 333, 338, 340, 343, 354, 355, 357, 358, 367, 383, 385
Більсько-Підляський повіт 354
Більцарева 39
Бірча 170, 171, 174, 175, 181, 193
Бісковичі 119
Бітля 104
Біща 167, 168, 186, 193
Блажів 97
Бліхарка 32, 33, 76
Блоні 313
Бобр (р.) 290
Бобровник 99
Богемія (Бойогемія), див. Чехія
Богукали 313, 380
Богутин 303
Боїковці 88
Бойки 87
Бойків (хутір) 87
Бойківка 87
Бойківська Слобідка 87
Бойківщина 6, 19, 40, 41, 45, 83-86, 91, 93, 94, 96, 100-102, 105-107, 109, 111, 114-118, 120, 121, 123, 125-128, 130, 131, 137, 141-143, 145, 148, 149, 155, 191, 195, 359
Бойківщина (с.) 87
Бойкова 87
Бойкове 87
Бокинка 309
Бокинка-Королівська 310
Боленовичі 182, 204
Болести 315
Болехів 97
Болозів Горішній 182
Болотків 309
Болотків Великий 360
Болотково 339, 340
Бонарівка 20
Бонин 313
Боньча 249
Боньчів 176
Боратин 171, 172, 174, 183
Боратинець-Руський 360
Бордзилівка 329
Бордзилівка Нова 315
Борислав 97, 113, 194
Бориславка 114, 171, 193
Бориславський район 110
Борки 307
Боровець 167, 168
Борсуки 312, 338
Бортне 40, 47
Борсуків Діл 100
Борятин 182
Бостон 354
Босько 75
Ботелька Нижня 107
Ботьки 350, 372, 389, 390
Боянівка 319
Бояри 303
Братислава 40
Брацлав 267
Брест-Литовський повіт 282
Брижава 171
Брилинець 182, 186
БРСР 358

Брус 304
Брус Старий 303-307
Брюховицький район 229
Бубель 329
Бубель-Гранна 313
Бубель-Луковський 312
Бубель Старий 338
Буг 7, 21, 156, 184, 223, 227, 240, 242, 243, 253, 256, 266, 282, 286, 287, 290, 322, 333, 347, 358, 359, 362, 371, 374, 394, 396, 399, 401, 403, 407
Буг Західний 240, 244
Буг Південний 240
Будинин 251
Буки 158
Буківсько 13, 92
Буковина 141
Буковиця (гора) 20, 95, 154
Буковиці 313
Бунів 182
Бур 308
Бурвин 309
Бурядів 307
Бусовисько 111
Буссовна 249
Буськ 240
Бухари 312
Буців 182, 198
Бучиці Нові 313
Бучиці Старі 313
Валим 315
Валимо 327
Валінна 316, 339
Вальтерув 176
Вандополь 315
Ванівка 20
Ванькова 114
Вапенне 194
Вара 162, 165, 202
Вармія і Мазури 99
Варшава 6, 10, 14-16, 18, 22, 27, 31, 32, 34, 35, 42, 45, 46, 50, 73, 82, 88-90, 92, 94, 96, 98, 105, 108, 115, 122, 127, 140, 149, 151-153, 156, 159, 160-163, 167, 171, 176, 178, 180, 183, 185, 189, 193, 194, 196, 200, 210, 213-215, 217, 221, 222, 224-226, 228, 230, 231, 239, 241-244, 248, 249, 253-256, 258-260, 268, 269, 276, 278, 279, 281, 283, 284, 287, 291, 297, 298, 303, 322-324, 328, 329, 333, 342, 344, 346-350, 352, 353, 359-362, 364-368, 370, 371, 374, 381-384, 386, 388-393, 396, 399, 401, 403-406, 409
Варшавське Князівство 291
Велдіж 97
Великий Розділ 20, 95
Великі Очі 171, 173, 175
Великополе 51, 54, 96, 114
Венглювка 20
Вербиця 224, 230
Вербковичі 239, 254
Верещин 249
Верещин 307
Верхліс 315
Верхомля 40, 50, 52, 53, 74, 76
Верхрати 156, 223, 225, 230
Ветлин 186
Ветлина 114
Вежбувка 319
Вигалів 303, 360, 361
Вигнанка 304, 312
Вигода 308, 312
Вимисле 319
Вир (р.) 162, 163, 171, 178, 181
Вирва (р.) 166
Вирики 287, 304, 305, 306, 382, 397
Вирики-Адампольські 304
Вирова (р.) 167, 176, 181
Виски 317, 323
Вислок 94
Вислок Великий 95
Вислок Горішній 51
Вислок Долішній 51
Висова 32, 33, 53, 56, 76
Високе 317
Високе-Литовське 347
Висоцьк 168, 169
Височани 20, 49
Витулин 313

- Виховичі 313
 Вичілки 309
 Вишки 385, 386
 Вишнічі 286, 303-306, 323, 334, 362
 Вишня (р.) 158, 172, 177, 180
 Відень 25
 Вільгівок 224
 Вілька-Братківська 20
 Вілька-Горицівська 254
 Вільно (Вільнюс) 293, 294, 332
 Вільхівець (також Вільховець) 167, 186
 Вільчисько 316
 Вінниця 240, 267
 Вінницька область 240
 Вінніпег 12, 37, 42, 85, 86, 104, 107, 156, 188, 229, 258, 355, 358
 Візбаден 14, 90
 Військо (також Гуйсько) 186
 Вінценцін 304
 Вірхнє 33
 Вірко (також Гірко, Гурко) 171, 201
 Вісля 5, 98
 Вітольдувек 181, 195
 Віторож 316
 Вітулін 364
 Богинь 317-319, 322, 323, 366
 Богинь-Війтівство 318
 Возники 313
 Войславичі 239
 Войткова 97, 114, 162
 Войцехій 304
 Волинська губернія 248
 Волинська земля 266
 Волинська область 264
 Волинь 30, 113, 189, 240, 242, 246, 248, 264-268, 270-272, 381, 392, 402
 Волковия 96, 114
 Волковийський повіт 282, 304
 Волков'яни 249, 250
 Воловець 33
 Володава 239, 244, 252, 279, 285-288, 304-307, 340, 343, 346, 353, 355, 357, 361, 362, 366, 369, 370, 380, 397, 399, 401, 412
 Володавка (р.) 254
- Володавський повіт 296, 303, 306, 308, 323, 330, 339, 353, 355, 357, 358, 368, 369, 375, 381
 Володавщина 253, 381
 Володимир-Волинський 239, 240
 Волосате 114
 Волоське Село 97
 Волошки 308
 Волтушова 95
 Волчин 347
 Волчишовичі 182
 Воля-Верещинська 304
 Воля-Витицька 304
 Воля-Волоська (також Волосковоля) 307
 Воля-Глиницька 182
 Воля-Заліська 172, 173, 191
 Воля-Крецівська 97
 Воля-Малнівська 182
 Воля-Михова 79, 95, 96, 114
 Воля Нижня 42
 Воля-Обшанська 167
 Воля-Петрова 20, 95
 Воля-Петрушка 20
 Воля-Плебанія 307
 Воля-Розвинецька 187
 Воля-Руська 319
 Воля-Сенкова 61
 Воля-Угрурська 305-307
 Воргулі 308, 360
 Ворля (також Орля) 388, 389
 Вороблин 312
 Воронеж 295
 Воронець 315, 317
 Вороців 155
 Ворси 317
 Воскреничі Великі 309
 Воскреничі Малі 309
 Воютичі 182
 Вроцлав 26, 35, 39, 49, 70, 75, 115, 117, 168, 169, 224, 227, 229, 233, 239, 260, 263, 270, 277, 294, 340, 350, 359, 361, 367, 371, 374, 382, 384, 385, 389, 393, 396
 Вроцлавське воєвідство 16
 Вуйковичі 188
- Вулька-Добринська 309
 Вулька-Заболотська 309
 Вулька-Комаровська 317
 Вулька-Корчівська 309
 Вулька-Костенецька 309
 Вулька-Лисовська 315
 Вулька-Лузецька 317
 Вулька-Носівська 313
 Вулька-Плебанська 311, 360
 В'язівниця 177
 Вярска Весь 181, 195
- Гайдельберг 38, 118, 192, 268, 397
 Гаї 162, 194
 Гайнівка 287, 289, 347, 351, 362, 367, 375, 379, 388, 389, 391
 Гайнівський повіт 367, 368, 370, 383-385, 396
 Гайнівщина 383
 Галачанів 182
 Галень 302
 Галицька земля 235, 266
 Галичина 12, 13, 19, 22, 24, 28, 30, 81, 87, 89, 90, 92, 100-103, 138, 143, 157, 184, 229, 230, 246, 247, 252, 280, 295, 299
 Ганів 361
 Ганна 308, 309, 334
 Ганськ 298, 303-307
 Ганчова 32, 33, 56
 Гарахвости 312
 Гирова 64, 76
 Гільче 251
 Гірки 304
 Гічва 114
 Гладишів 33, 53
 Глибока (потік) 180
 Глиниці 182
 Глинний Сток 318
 Глідно (також Глудно) 162, 163, 195, 202
 Гломча 114, 162, 193
 Гнатковичі 171, 195
 Гнишів 250
 Гнойно 313, 338
 Годині 182
- Гоздів 256
 Голешів 308
 Головно 304
 Головчиці 313, 315
 Голоди 388
 Голодниця 313, 322
 Голуб'є 258
 Голя 68, 304, 306
 Голяси 317
 Горбів 309, 311, 326
 Горинець 223, 224
 Горишів 262
 Горлиці 13, 35
 Горлицький повіт 12, 53-55, 190, 194
 Горличчина 56
 Городецький повіт (також район) 158, 161, 181, 191
 Городище 251, 304, 323, 334, 366
 Городло 239
 Городники 392
 Городовичі 182
 Горошки 313, 329
 Гостинне 254
 Гочев 72
 Гочевка 19, 92
 Гошів 128
 Грабанів 309
 Грабарка 363
 Грабівець 239, 249, 256
 Грабівка 304
 Грабівниця 182
 Грабовець 319, 383, 389
 Гребеніне 224, 232
 Грибів 13, 35
 Грибівський повіт 12, 262
 Гриневичі Малі 378, 386
 Гродзіск 390
 Гродненська губернія 279, 280, 282, 290, 292, 293, 295, 297, 300, 302, 330, 332, 340, 342, 343
 Гродненський повіт (також рос. уезд) 294, 332
 Гродненщина 294
 Грозева 158, 163
 Грубешів 239, 244, 254, 255, 256, 260, 262

Грубешівський повіт 242, 249, 250, 256, 257, 262, 268, 355
 Грубешівщина 255, 358
 Груд 339
 Грудок 307
 Грудь 313
 Грушатичі 182
 Грушнів 315
 Грушовичі 172
 Губичі 182
 Гувники (також Угники) 114
 Гузелі 96, 114
 Гунятин 262
 Гурки 315
 Гурне 318
 Гусаків 182, 204
 Гусинка 309
 Гусів 166
 Гусь 317, 322, 323, 334
 Гута Стара 122
 Гучва (р.) 239
 Гушлево 329
 Гушлів 312-314
 Гуща 381

 Гданськ 263, 370, 382, 384
 Гданське воєвідство 288
 Гранічне 171
 Гутенберг 90

 Давиди 313, 317, 360
 Данівка 316
 Даньковички 172
 Даньці 308
 Даровичі 172
 Дверник 127
 Дембіни 303
 Дембова Клода 303, 304
 Депултичі 249, 250, 261
 Деревічна 317, 323
 Деречанка 309
 Дерів 95
 Дерло 313, 372, 373
 Дешниця 33
 Джурин (р.) 223
 Дзвиняч Горішній 114

Дзенцьоли 313
 Дзядківське 312
 Дзялинь 319
 Дидня 164, 166, 187
 Дидьова 93, 104
 Диків Старий 176
 Динів 175
 Дібча 163
 Дітройт 192
 Дмитровичі 172, 195
 Дніпро 21, 246, 277
 Дніпропетровськ 109
 Дністер 21, 88, 91, 97, 157, 165, 197, 210, 223, 226, 227, 229, 246, 265
 Добра-Рустикальна 163
 Добра-Шляхетська 114, 163
 Добротичі 309
 Добрачин 273
 Добревода 360, 368, 374, 380
 Добринка 309
 Добринь 309
 Добринь Дужий 373
 Добромуль 97, 155, 158, 186
 Добромульський повіт (також район) 51, 151, 161, 163, 165, 171, 181, 186, 190
 Добростани 182
 Довге 54, 111
 Довгоброди 308
 Довголіска 304
 Довголука 107
 Довжнів 251, 252
 Докудів 309, 321, 338
 Долга 316
 Долгобичів 239, 249
 Долгобрodi 360
 Долголенка 316
 Долголука 97
 Долгомостиська 182
 Должики 107
 Должиця 49, 50, 96, 114
 Долинський повіт (також район) 86, 89, 100
 Домброва 319
 Домброва-Білостоцька 393
 Домбрувка-Польська 262

Домінічин 307
 Дорогичин 286, 332, 348
 Дорогичинський повіт (також рос. уезд) 282, 332
 Дорогуськ 239, 248
 Дошно 95
 Дратів 348
 Дрелів 315-317, 355
 Дроблин 313
 Дрогичани 249
 Дрогобицький повіт (також район, область) 86, 100, 109-111, 118, 122, 123
 Дрогобич 25, 97, 107, 110, 119
 Дрогобиччина 35, 36, 39, 105, 110, 111, 122, 136, 138, 144, 150
 Дрогобиччина Західна 122, 136, 138, 144, 150, 183, 197, 203
 Дрогоїв 172, 201
 Дроздівка 307
 Дроздовичі 182
 Дубенка 239, 249
 Дубенський повіт (також район) 248, 265, 266
 Дубецько 173, 178
 Дубини 351, 383, 388
 Дубиця 303
 Дубичі 313
 Дубичі-Осоцні 389
 Дубичі-Церковні 351, 378, 389
 Дубів 309, 323
 Дубковичі 172, 183
 Дубне 20, 50, 56, 76
 Дубно 389
 Дубова-Колода 305-307
 Дубровиця 172
 Дубровиця Велика 309
 Дубровиця Мала 309, 333
 Дукля 13
 Дуклянський перевал 15
 Дунаець 30
 Дунськовички 183
 Дуплевиці 315
 Душатин 95

 Ельблонзьке воєвідство 288
 Ельжбетін 308

Європа 5, 343
 Європа Східна 358
 Єдлянка 307
 Єльниця 319

 Жабці 317
 Жарниця Нижня 114
 Жегестів 50, 52, 74
 Желевше 322
 Желівше 308
 Желізна 317, 339
 Жерники 250
 Жероцін 316
 Жерчиці 360, 380, 391
 Жечиця 319
 Жешинка 334, 373
 Жджанне 259
 Жджарка 303
 Жидачів 89
 Житомир 240
 Житомирська область 240
 Житомирщина 263, 264, 272
 Жмінне 318
 Жмуль 239
 Жнятин 251
 Жовква 155
 Жолобок 304
 Жуки 308
 Жуків 304
 Жукотин 105
 Жултанка 249
 Журавин 114
 Журавиця 170, 174, 175, 177
 Журавлівка 312

 Заблоце 319
 Заблудів 333, 338, 385
 Заболоття 302, 309, 334
 Заболоті 172, 272
 Забуди 303
 Забуже 313
 Забужжя 244, 245, 330
 Завадів 198
 Завадівка 304
 Заводзе 171, 195
 Загайки 304, 346
 Загіря 98

Загорів 309
Загустин 49
Загутин 114
Задвірне 316
Заканале 312, 329, 338, 347
Закарпатська область 26, 40, 88, 112
Закарпаття 11, 12, 13, 38, 192, 381, 392, 402
Закарпаття Західне 26
Заколинки 313
Залісся 308-311, 313, 314, 373
Заліще 305
Заложці 240
Залуже 114
Залютинь 309
Заміхів 162, 172, 183, 194
Замлинець 304
Замойське (Замостянське) воєводство (також повіт) 151, 156, 160, 166-168, 184, 224, 230-232, 239, 255, 260, 262
Замолодичі 304, 334
Замостя 239, 240, 244, 253-256, 260, 278, 345
Замх 249
Занівка 317
Заньків 309
Запіще 313
Заріччя 178
Зарудече 231, 260, 362
Застав 306, 307
Застава 307
Засідки 316
Засяння 153, 161, 166, 185, 191
Захід 87, 263, 381
Західно-Руський Край 247, 280, 295-300, 325
Зачопки 312
Заячники 348
Збараж 223, 272
Збереже 305
Збоїска 114
Збруч 223, 227, 240
Збулітів Великий 317
Збулітів Малий 319
Здолбунів 240, 263

Здолбунівський повіт 263
Зелена Гора 263
Зеленець 319
Зені 312
Зещинка (також Жешинка) 303
Земяни 39
Зджарка 360
Зимно 249
Зінки 305
Злоцьке 31
Змігород 13,
Золота Липа (р.) 223
Золотковичі 182, 204
Золотоніський повіт 87
Зубраче 95
Зубрик 50
Зубриці 85
Іванки 303
Івано-Франківська область 88, 100
Івано-Франківщина 113
Івоніч 13, 15
Ігнатів 305
Ігнацув 171, 195
Іздебка (р.) 162
Іздебки (с.) 164, 202
Ільник 85
Ісаї 107
Ісканя 172, 195
Їлянка 368
Калинка 305
Калуський повіт 86, 89
Кальна 97
Кальників 173, 201
Кальниця 114
Камінеччина 249, 278
Камінь 239
Кам'яне 20, 95
Кам'янка-Бузька 272
Канада 12, 87, 355
Капленоси 305
Карликів 20
Карпати 9-13, 15, 17, 18, 22, 23, 36, 37, 41, 44, 50, 59, 75, 76, 79, 84,

87-91, 97, 98, 101, 110, 112, 113, 115, 118, 119, 122, 131, 132, 137, 138, 141, 246
Кашмирів 313
Квасинна 97, 164
Квасівка 316, 339
Кембрідж 29, 112, 188, 354
Кентшин 44
Києвець 309, 321
Київ 9-13, 17, 21, 23, 27, 36, 37, 40-42, 48, 49, 51, 53, 55, 61, 62, 64, 84-88, 97, 98, 100, 105, 108-113, 116, 118-122, 126, 128, 129, 131-133, 136, 150-152, 157, 158, 161, 184, 196-199, 201, 203, 207, 213, 214, 218, 222, 223, 227-230, 233, 234, 236, 240, 241, 248, 256, 257, 259, 264-266, 268, 269, 274, 277, 280, 284, 290, 296, 321, 332, 336, 343, 357, 361, 362, 380, 381, 392, 394, 402
Кіївська губернія 296
Киселів 313
Кінське 158, 164
Клейніки (також Кленіки) 373, 374
Кленіки (також Клейніки) 386, 387
Кленовниця 283, 312, 322
Кленовниця Мала 313
Клепачів 314
Климчиці 315
Клімонтовиця 367
Кліщелі 288, 368, 374, 377, 378, 380, 390
Кнориди 374, 406
Княжа гора 245
Княжичі 173, 195
Княжпіль (також Княжпіль) 167, 168, 182
Кобиляни 244, 312, 327, 339, 340, 380
Кобиляни-Надбужні 309, 340
Кобильниця-Руська 173, 204
Кобринський повіт 282, 294
Ковбаски 312
Ковка 305
Ковнати 313
Коденець 305, 360, 361
Кодень 286, 302, 308-311, 333, 366, 374
Кодні 257
Кожанівка 309
Козак 303
Козаржець 303
Козли 317, 339
Козубата 307
Колачі 305
Колемброди 317, 339
Колеховичі 305, 360, 361
Колиховиця 309
Коліно 317
Колода 309
Коломия 13, 245
Колпинок 309
Колчин 314
Команча 40, 57, 98, 114
Комарево Старе 316
Комарів 239
Комарівка 319
Комарівка-Підляська 315-318
Комарно 156, 202, 230, 312, 315
Комарно-Рудки 230
Комарнянщина 156, 202, 230
Конечна 56
Конколевниця Східна 312, 316, 319
Константинів 286-288, 303, 312, 313, 315, 347, 397, 400
Константинівка 303, 355
Константинівський повіт 283, 303, 311, 321-323, 327, 329, 330, 338, 339, 341, 343
Конти 33
Конти (гм. Кодень) 309
Конюхи 307
Копилів 249
Копина 319
Копитів 310
Копитник 311
Копитув Дольни 173
Копці 312
Коритники 174, 201
Корниця 283, 314, 327, 329, 341, 374, 375, 382, 400
Корниця Стара 312-315
Корні 224, 231, 232
Коровиця Лісова 162, 174, 194
Королівка 305

Коропець (р.) 223
Коросно 20, 76

Короснянське воєвідство (також по-
віт) 22, 30, 45, 46, 55, 83, 98, 151,
161, 162, 165, 166, 171, 187, 195

Коростів 118

Корошин 310

Корчівка 310, 314

Косарево 248

Косинъ 305

Костанка 314

Костарівці 49

Костеневичі 310

Костомолоти 310

Костри 317

Кострія 93

Костяшин 251, 252

Котелики 316

Кочик 312

Кочуківка 310

Кошалінське воєвідство 16

Кошелі 375

Кошелівка 314, 315

Кошоли 283, 285, 310, 321

Кравці 312

Краків 6, 9, 10, 15, 16, 25, 27, 29, 30,
32-34, 39, 75, 83, 84, 89, 90, 94, 98,
106, 107, 115, 119, 124, 125, 152,
169, 171, 185, 186, 188, 230, 235,
238, 241, 243, 252, 256, 257, 260,
281, 346, 348, 354, 355, 361, 366,
379, 382, 384

Краківське воєвідство 18, 159

Краковецький район 197, 198

Крампна 40, 53, 72

Красичин 174, 176, 180

Красичі 174, 201

Красівка 305, 310

Красна 20, 30-33

Красна (гм. Гушлів) 314

Красне 305

Красністав 253, 259, 345

Краснобрід 253

Красноставський повіт 249, 257, 259,
322

Крехів 155

Креців 97, 164

Кржимовськ 315

Крива 33

Кривка 114

Кривоверба (також Кривоберва) 287,
305, 360, 361, 363, 364, 380, 397

Кривовілька 310

Кривоснити 312

Кривча 170, 181

Крив'ятичі 403

Крижівка 32

Крим 329

Криниця (гм. Рокитно) 312, 314

Криниця 13, 31

Кричів 312, 314

Кролик-Волоський 29, 154

Кропивки 305, 361

Кропивник 182

Кропивник Старий 107, 111

Крулевський Двір 305

Кудри 317

Кузавка 308, 312

Кузьмина 51, 114, 174

Кукурики 312

Куляшне 20, 95

Кульчин 298, 302, 305, 322

Куп'ятичі 174

Курашево 367

Курновичі 182

Кусеничі 174, 183

Кішевиця 317

Лави 314

Лани 314

Ланцутський повіт 166

Ластівки 111

Лащів 239

Лебедів 310

Легути 308

Лежайськ 153

Лейно 304, 305

Леплохів 20, 50, 56, 76

Лемківщина 6, 10-12, 16-20, 23-30,
32-37, 40-42, 44, 45, 47-54, 56, 57,
59, 60, 62, 63, 70, 72, 74, 76-79, 81,
82, 91, 93-96, 116, 117, 153, 155, 191,
195, 359

Ленги 312

Ленінград 341, 343

Ленчна 239, 348

Ленюшки 310

Лепки 312

Лесньовичі 239

Лещно 177, 195

Линів 305

Липа 174

Липини 216

Липинка, 303

Липинки 375

Липівка 305

Липівці 35, 36, 39

Липниця 312, 360

Липно 382

Липняк 307

Лисів 315

Лися-Вулька (також Лісовоулька)
317

Лисятичі 171

Литва 270, 296, 331

Литовське Князівство 288, 290

Лівці 174, 183

Лівче 251

Лігниця 34

Лідзбарщина 99

Лімна 158, 175

Лімниця (також Ломниця) 85, 87-91,
97, 102

Лінина Велика 111

Ліски 251, 268, 305

Лісковате 164

Лісна-Підляська 308, 313-315

Лісничівка 318

Лісок 307

Лісувек 164

Ліський повіт 54, 94-96, 155, 190

Лісько 53, 72, 98, 100

Лішина 311

Ліщава Горішня 175

Ліщава Долішня 114, 175, 193

Ліщавка 175

Ліщанка 316

Ліщина 175

Лобозев 114

Лови 322

Ловіч 365

Лодзь 18, 26, 28, 40, 60, 63, 70, 96,
115, 117, 193, 259, 268, 369, 371,
382, 384, 396

Ломази 285, 286, 302, 306, 309-311,
317, 321, 323, 336

Ломжинська губернія 244

Ломниця 305

Лом'янка 97

Лондон 280

Лонка 187

Лопушниця 97, 182

Лосе 32, 33, 42

Лосичі (також Лосиці) 288, 312-315,
382

Лосичівський повіт 382

Лосінка 386

Лотів 254

Луби (також Вільби) 262

Лубна (також Лубно) 175, 202

Лужок Горішній 111

Лузки 316

Лукавець 175

Луківці 310

Лукова 167, 168

Лукове 54, 96, 114

Луковисько 317

Лупків 49, 114

Лупківський перевал 98

Луцьк 87, 240, 264

Любартівський повіт 296

Любатин 310

Любачів 153, 174, 176, 180, 187

Любачівський повіт 151, 156, 159,
160, 184, 190, 225

Любачівка (р.) 171, 175

Любениця (р.) 167

Любенка (також Любонька) 310,
321, 337-340, 380

Любень 284, 305, 334, 346, 360

Любича 156, 224, 225, 230

Любича-Королівська 224, 230, 231

Любичин 305, 361

Люблін 6, 9, 10, 17, 83, 96, 117, 154,
162, 167, 170, 184, 193, 231, 232,
239, 243, 253, 258-260, 262, 263,

266, 344, 359, 360-362, 366-370,
372-382, 386, 390, 396, 401, 407
Люблінська височина 244
Люблінська губернія 241-244, 285,
294, 300, 302, 320, 322, 326, 330, 333
Люблінське воєвідство 159, 190, 193,
195, 224, 230, 231, 239, 241, 243,
252-254, 257-260, 288, 291, 305,
343-345, 354, 357, 359, 362, 366, 382
Люблінщина 167, 170, 193, 230, 231,
258-260, 359, 360, 362, 366, 370,
382, 401
Любовиж 307
Людвін 287
Лютота 305
Лютовицька 98, 127
Лютовиця 305
Лядзька 308
Ляцька 182
Ляхівка 310
Ляшки 177, 186
Ляшки Муровані 182
Львів 6, 10, 11, 13, 19, 21-25, 31, 33,
38, 42, 86, 93, 94, 100-104, 109, 111,
112, 115, 119, 122, 125, 136-138,
144, 152-156, 160, 172, 182, 183,
197, 203, 225, 229, 230, 245, 246,
248, 251, 265, 277, 320, 324, 340,
355-357, 380
Львівська область 12, 88, 100, 105,
110, 119, 122, 126, 151, 155, 158,
160, 161, 181, 184, 186, 187, 197,
198, 223, 229, 230, 262
Львівщина 111, 265, 344

Мазанівка 310
Мазовецьке воєвідство 291
Мазовіце 352, 382
Мазури 39
Макарівка 314
Макарки 343, 371
Макінів 182
Макова 114, 175, 193
Маковка 385
Макошка 307
Маластив 32

Малашевичі Великі 310, 339, 340
Малашевичі Малі 310
Малева-Гора 310
Малесе (також Малеше) 386
Маличі 258
Малінники (також Малінніки) 389
Малковичі 175, 183, 201
Малнів 182, 204
Малопольща 90, 140, 152, 177
Мані 317
Манчковичі 175
Маньковичі 310
Маринка 312
Маріянка 307
Маркова 166
Мар'янівка 304
Маслюхи 305
Матяшівка 310, 360, 375
Махнів 224, 230
Махнівок 251
Мацошин Великий 305
Мацошин Малий 305
Мацьковичі 183, 187
Медика 171, 176, 178, 181, 201
Межевники 314
Межиліс 310
Межиріччя (Miedzyrzec Podlaski)
286, 287, 316-319, 345
Мельник 286, 350, 352, 371, 392, 393
Метілка 303
Мешки 312
Миколаївська область 12,
Милків 176, 319
Мілойки 312
Милянів 317, 318, 319
Михава 114
Михайловичі 249
Михалки 314
Михальків 308
Михиринці 248
Миців 251
Мичків 114
Мичківці 97
Мишковичі 315
Мігова 182

Мілейчиці (також Мілейчиці) 347,
391
Мільнів 176, 201
Мінськ 119, 367, 394
Мінська губернія 294
Міончин 254
Млини 176
Могилівська губернія 294
Могилка 317
Мокрані 339
Мокрані Нові 314
Мокрані Старі 314
Мокре 49
Моддавське Князівство 88
Молодич 176, 187
Молодовичі 114, 176, 193
Монастириський район 122
Монреаль 355
Мончин 239
Монятичі 249
Моранці 182
Море 375
Морохів 49, 51
Москала 98
Москва 10, 36, 43, 69, 85, 118, 152,
220, 241, 244, 280, 281, 283, 296,
327-329, 332, 338
Мости 305
Мости Великі 240, 343, 371
Мостиська 187
Мостиська (с.) 305
Мостиський повіт (також район)
151, 160, 161, 180, 181, 184, 185,
187, 190, 191, 198
Мостищина 185, 202
Мостів 312
Мостове 322
Мохнате 388
Мочеради 182
Мошковичі 229
Мощаниця 176
Мрочковізна 367
Мощона-Королівська 392
Муравець 308
Мутвиця 360
Мутна 392

Новий Санч 25, 81
 Новиця 32
 Новий Торг 30
 Новоберезово 375, 376
 Новосанчівське воєвідство (також повіт) 22, 39, 45, 46, 53, 55, 76, 195
 Новосілки (Nowosielec) 312
 Новосілки (Nowosiółki Dydyńskie) 177
 Новосільці 33, 114
 Новотанець 13,
 Носів 314, 339, 360, 365, 380
 Нурець (р.) 290
 Нурець-Станиця 391, 392
 Няньковичі 183
 Нью-Йорк 106, 119, 121, 122, 135, 153, 156, 161, 190, 202, 204, 230, 242, 249, 255, 259, 278, 287, 355, 362
 Оброшин 155
 Обша 167
 Овешанка 319
 Огордники 310
 Огородники Великі 308
 Огородники Малі 310
 Одеса 23, 24, 100, 106, 198, 246, 257, 264, 265
 Одрехова 35-37, 44
 Окунинка 305
 Окчин 310
 Олешичі 180
 Ольхівка 303
 Ольхівці 96, 114
 Ольшаниця 98, 165
 Ольшанка 310, 312-316
 Ольшин 313, 314
 Ольшинка 195
 Ольштинське воєвідство 16, 288
 Омельно 319
 Ондриянки (також Андриянки) 350, 389
 Опака 97
 Опака Дужа 376
 Опарівка 20,
 Опір (р.) 88, 97, 115, 116
 Ополе (с.) 34, 263

Ополе (с.) 305, 307
 Орешково 389
 Оріхів Новий 306
 Оріхів Старий 306
 Оріхівці 177, 183
 Орли 171, 172, 181
 Ортель-Княжий 310
 Ортель-Королівський 310
 Орхівок 306, 334
 Осердів 251
 Осівка 314
 Ослава 9, 10, 19, 20, 21, 27, 41, 49, 83, 92-95, 98, 114
 Ослово 350
 Осмол 303
 Осова (гм. Ганськ) 306
 Осова (гм. Богинь) 317
 Осовка 302
 Оссова 360
 Острів (на Володавщині) 315, 323
 Острів (на Ярославщині) 162, 177, 183, 194, 201
 Острів (також Острів-Люблінський, місто) 287, 305, 307
 Остромончин 314
 Оструня 41
 Отшакли 319
 Охожа 367

Павлів 249, 250, 302, 314
 Павлів Новий 313, 314
 Павловичі 187, 188
 Павлово 329
 Павлокома 177, 202
 Павлюки 308
 Пакість 182
 Пакошівка 114, 164, 193
 Палка 314
 Папротно 182
 Париж 119, 121, 153, 155, 190, 204, 230, 280, 286
 Парків-Прусський 315
 Парків-Русський 315
 Паросля 308
 Парчів 253, 279, 287, 288, 305-307, 317-319, 345, 361, 362, 412

Парчівський повіт 357, 358, 361
 Пасинки 376
 Пахоле 306
 Пахолі 361
 Пашенка 322
 Пашенки 318
 Пашкова 114
 Пашова 164, 165, 193
 Пелкині 187
 Переводів 251, 252
 Переворськ 153
 Переворський повіт 160, 180, 184
 Перемиська земля 117
 Перемиське воєвідство 45, 46, 156, 160-162, 170, 171, 175, 178, 180, 182, 184, 186, 187, 195, 223, 224
 Перемиське Князівство 118
 Перемиський повіт 151, 159, 160, 166, 181, 182, 184, 185, 190, 191, 202
 Перемишль 9, 89, 153, 158, 160, 170, 172, 175, 177, 178, 180, 181, 183, 186, 194, 211, 219
 Переспа 249
 Переход 303
 Перещівка (також Перещулка) 316, 355
 Перковичі 310
 Петрушка Воля, див. Воля-Петрушка
 Пехи 307
 Пиняни 182
 Південно-Західний Край 320
 Північно-Західний Край 293, 294, 301, 320
 Підбуж 97
 Підбузький район 105, 109-111, 230
 Підволосіцька 227, 240
 Підгірці 250
 Підгубці 237
 Підкамінь 240, 272
 Підкарпаття 28, 29, 32, 85, 140
 Підляське воєвідство 290, 291
 Підляшша 34, 68, 186, 241, 248, 249, 254, 258-260, 262, 278-281, 283-285, 287, 288, 290, 292, 297, 299, 302, 320, 321, 323, 324, 326-333, 335, 339, 340, 344-350, 352-362, 365, 366, 370, 372, 380-382, 385-387, 389, 396, 397, 399, 400, 402, 403, 406-410
 Підляшша Південне 6, 290, 291, 323, 361, 362, 366, 369, 370, 397
 Підляшша Північне 289-291, 293, 294, 333, 337, 396
 Піліки 388
 Пінськ 368
 Пішоволя (також Песья Воля) 306
 Піщаць 286, 297, 308-311, 322, 349
 Піщатець 325, 326, 333
 Плебанія-Воля, див. Воля-Плебанія
 Плешевичі 182
 Плонна 20, 95
 Плосків 315
 Плянта 318
 Плятерув 312-316
 Пниська 308
 Побужжя 260, 266
 Поворозник 31, 56
 Погорилець 306
 Погреби 368, 374
 Погонь 173, 195
 Подгородзе 177, 195
 Подедвір'я 303-307
 Поділля 235, 246
 Подлесе 173, 195
 Подоляни 352
 Поздяч 178, 195
 Поканіво 391
 Покинянка 315
 Полісся 267, 279, 340, 350, 352, 353, 399
 Полічна 390
 Полнятичі 178, 195
 Полодь 307
 Полонина 20, 95
 Полоски 297, 298, 301, 302, 310, 324, 325
 Полтава 87
 Полтавська губернія 296
 Полтавщина 87
 Полябічі 306, 323, 325, 326, 334, 339
 Поляна 114
 Поляниці 97

- Полянки 114
 Полятичі 310, 339, 340, 376
 Польське Королівство (також Корона) 162, 225, 243, 270, 282, 290, 291, 320
 Польща (також РП, ПНР) 5-8, 12, 18, 20, 22, 27, 33, 35, 44, 45, 50, 53, 81, 83, 91, 96-99, 101, 114, 116, 120-122, 124, 125, 128, 138, 151-153, 155, 156, 158-162, 167, 170-172, 176, 178, 183, 184, 187-196, 200, 213, 219, 221-225, 230, 232, 233, 235, 236, 239, 240, 242, 244, 245, 251, 256-263, 266, 269, 273, 278-281, 286, 287, 290, 297, 302, 303, 330, 332, 334, 350, 356-358, 362, 363, 374, 381, 388, 399, 404, 409
 Помор'я Щецинське 195
 Попели 110
 Поповичі 182
 Попрад 5, 7, 10, 12, 13, 15, 16, 21, 30, 31, 41
 Попрадська долина 11
 Поросли 322
 Поросюки 310
 Порохник 187, 188
 Поруби 165, 202
 Посада Горішня 52
 Посада-Риботицька 178
 Посяння 153
 Потік 168
 Потоки 231, 232
 Потруси 315
 Потуржин 249, 250
 Почекайка 248
 Прага 14, 26, 36, 42, 71, 89, 90, 138, 192, 217, 278, 340
 Пратулин 315, 380
 Прелуки 96, 114
 Прибишів 20, 95
 Прибужжя 287, 397
 Прикарпаття 140
 Прилуки 318
 Примірки 306
 Пріп'ять 290, 294
 Проневичі 387
 Проснів 313
 Прохенки 314
 Пружанський повіт 282
 Прусік 114
 Пруссія 290
 Пруссія Східна 14, 100
 Прут 11,
 Пряшів 40
 Пряшівський Край 26
 Пряшівщина 40
 Псол 21
 Пугачі 316
 Пулави 95
 Пучиці 314
 Пшевлока А 319
 Пшевлока Б 319
 Пшегалини А 318
 Пшегалини Б 318
 Пшегалини Малі 318
 Пшесмики (також Пржесмики) 308, 315
 Пшеходзіско 316
 Рава-Руська 156, 230, 240, 272
 Рад (також Радче) 318, 319, 322
 Рада (р.) 160, 172, 174, 178, 183
 Радехівщина 249, 278
 Радзинь-Підляський (також Радин) 283, 317-319, 355, 362
 Радзинський повіт (також рос. уезд) 283, 287, 303, 316, 319, 322, 323, 330
 Радимно 153, 160, 172, 176-179, 181, 183, 201
 Радошиці 49
 Райтаровичі 155, 158, 182
 Раківка 168
 Рата (р.) 156
 Рахані 239
 Рачки 313
 Регетів Вижній 33
 Регетів Нижній 33
 Репедь 95
 Ржевуски 315
 Рибник 107, 111
 Риболи 385
 Риботичі 171, 178
 Риманів 13, 15, 25, 29, 54, 75
 Рівненська область 265, 266
 Ріпки 32, 65
 Ріпник 20
 Річиця (р.) 223, 224, 239
 Ровин 306
 Рогавка 377, 383, 384
 Рогатка 249
 Рогач 315
 Рогозничка 318
 Рогозниця 318
 Родна (р.) 100
 Рожанка 306
 Рожнітів 97, 188
 Рожнятівський район 100
 Розбитівка 310
 Розвадів 315
 Розвадівка 306
 Розвиниця 187
 Роіточча 167
 Рокитно 312-316, 329, 372
 Рокітниця 160, 171, 172, 174, 177, 183
 Романів 307
 Ромашки 306, 339
 Ропа 13,
 Ропа Стара 107
 Ропенка 114, 165
 Російська Імперія 223, 251, 291, 296, 339
 Росія 6, 24, 280, 286, 291, 295, 299, 301, 320, 332, 333, 348, 365
 Роскош 314
 Россош 310, 334
 Россоше 323
 Ростока 32
 Руда 249, 250
 Рудавка-Риманівська 95
 Руденець 318
 Рудецький повіт 181, 190
 Рудка 327
 Рудки 155, 156, 202, 230
 Рудківський район 197
 Рудник 315
 Рудники 319
 Рудно 155, 283, 318, 323, 324
 Русили 306
 Русинка 250
 Русь 20, 24, 86, 177
 Русь Забужна 244, 337
 Русь Надбужанська 242
 Русь Надвілянська 281
 Русь Південна 246, 247
 Русь Підкарпатська 37
 Русь Сідецька 281
 Русь Холмська 241, 244, 248-250, 283, 284, 297, 324, 326, 333
 Русь Холмська та Підляська 250, 324, 326
 Русь Червона 88, 152
 Руське воєвідство 270
 Руське Село 158, 178
 Руський Потік 30
 Рутка 313
 Рябе 51, 96, 114
 Ряшівське воєвідство 18, 45, 46, 159, 160, 166, 171, 184, 190, 195
 Савин 307
 Савки 317
 Сагайки 317
 Сагринь 249, 250
 Сади 164
 Сайвка 311
 Самбір 90, 97, 105-107, 125
 Самбірський повіт (також район) 86, 100, 111, 119, 161, 181, 190
 Самбірщина 119, 155
 Самовичі 308
 Самулки Малі 385
 Сандомирське воєвідство 152
 Санкт-Петербург 13, 89, 242-244, 247, 280-282, 284, 290, 293, 295-302, 320, 324, 326, 333, 336-339
 Санчівський (також Сандецький) Бескід 30
 Санчівський (також Сандецький) повіт 12, 14,
 Санчівщина 33
 Сапігів 306
 Сарнаки 312-316, 345, 350
 Свидник 111
 Свидники 254

Свинярів 313
Свіча (р.) 88, 98
Свори 314, 329
Святе 178, 183, 188, 201
Святкова 33
Седліська 254, 255, 278
Селиська 165, 179, 182, 202, 230, 258
Селище 249
Сельчик 311
Сербія 87
Сервин 314
Середа (р.) 247
Серет 21, 240
Серет (р.) 223, 227
Серпелиці 314, 338, 350
Сибір 168
Сивка-Наддністриянська 229
Сидорки 311
Сильвонки 322
Синьовидне (також Синеволодсько, Синевідсько) 100
Ситник 311
Ситники 335
Ситно 239, 317
Сицина 314
Сіверщина 246
Сідлецьке воєвідство 315
Сідлецька губернія 241, 243, 244, 279-285, 291, 297, 298, 300, 302, 303, 322, 325-327, 336-343
Сідлице 306
Сідлці 244, 291, 321, 330, 332, 382
Сілезія 140
Сімановка 378, 383
Сімень 307, 318, 319
Сім'ятицький повіт 384, 385
Сім'ятичі 288, 343, 347, 348, 362, 370, 377, 380, 391-393
Скала 227
Скальники 33
Скло (р.) 173, 177
Сколе 95
Сколівський район 118
Скордій 249, 250
Скородниця 303
Скригичин 249, 258
Славатинськ (також Славатинськ-

-Інститутський, Славатинськ-Княжий) 311
Славатичі 286, 302, 308-311, 366
Сливонка 313
Сліпче 249, 250
Слобожанщина 87
Словаччина 14, 22, 114
Словаччина Східна 40
Слонімський повіт 282
Слупське воєвідство 287
Случ 240
Смерековець 33
Смолинка (р.) 223
Сніжки 390
Собібір (також Собібор) 286, 306
Сокальський повіт (також район) 251, 252, 262
Сокальщина 249, 278
Соколово (Sokołów Podlaski) 288, 325
Соколовський повіт (також рос. уезд) 330
Соколя 182, 187
Сокулка 393
Солина (с.) 98, 114
Солинка 19, 20, 28, 94, 95, 116
Солинка (с.) 95, 114
Солокія 7, 156
Солотвини 32
Сонечів 107
Сопот 99
Соргів Долішній 165
Сосниця 179, 183, 201
Соснівка 303, 304, 306, 307, 373
Сосновець 316
Сосновиця 287, 303-307
Спиш 20, 33
СРСР (також Радянський Союз) 12, 18, 91, 98, 119, 189, 232, 343, 352, 356, 363, 368, 391, 392
Ставище 377
Ставки 306, 360, 380, 401
Станиславчик 180
Станіславів 13, 245
Стара Сіль 111
Старгардський повіт 262, 263
Старе Село 180

Старій (Starynki) 316
Старина 303
Староконстантинівський повіт 248
Старосамбірський повіт (також район) 90, 100, 103, 105, 106, 110, 111, 118, 158
Старосамбірщина 105
Старява 180, 185, 187, 191, 204
Стасинів 318
Стасівка 311
Стежниця 33
Стемпків 307
Степанковичі 249, 250
Стешкова 114
Стиржинець 311
Стібенко 180, 183
Стібно (також Стубно, Стобно) 170, 172, 173, 177, 180, 183, 201
Сторожі 114
Столпно 317
Страбля 347
Страдч 182
Стрвяж (також Стривігор) 83, 91, 97, 98, 114, 116, 119, 151, 170
Стрижів 20,
Стрий 85, 90, 102
Стрий (р.) 88, 116
Стрийський повіт (також район) 86, 89, 100, 107
Стрихи 387
Стрипа (р.) 223
Стрілківський район 110, 111
Стрілківщина 126
Стрільбище 111
Строже 49, 82
Строневичі 182
Струпин 249, 262
Струпин Дужий 260
Студзянка 311
Студянка 321
Стульно 306, 360
Ступниця (р.) 165, 170, 175
Ступно 263
Ступосяни 114
Сувальська губернія 244
Сувальське воєвідство 39, 262, 288
Сугри 308, 322
Судова Вишня 158, 229
Сукіль (р.) 97
Сула 21,
Сулимів 251
Суми 264
Сурмачі 317
Сухава 306
Сухова 334
Суховоля 180
Суховольці 368, 377, 378, 383, 384, 390
Сухов-Пенька 316
Суходіл 97
Сущно 306
Сущиця-Рикова 105
Сущиця Велика 118
Схід 5, 392
ШІА 180, 354, 355
Сян 7, 11, 12, 13, 19, 21, 28, 41, 86, 88-94, 101, 140, 151-153, 157, 158, 160-166, 170-175, 177-181, 183, 202, 206, 208, 210, 226, 349
Сянік 49, 53, 74, 76, 82, 127, 153, 158, 162-166, 254, 256
Сяніцька земля 96, 117, 149, 162
Сяніцький повіт 14, 21, 36, 37, 95, 155, 190
Сянічок 49
Сяніччина 56, 79
Сянки 92, 93, 114
Съверчево 162
Танва (р.) 151, 157, 167, 176, 181, 184, 193
Тараща 296
Тарногород 153, 253
Тарнобжезьке воєвідство 45, 46, 151, 195
Телятин 239, 249
Тератин 249
Теребеля 311, 380
Теребин Малий 254
Теребички 308
Тереспіль (також Тересполь) 286, 287, 308-311, 313, 314, 362, 376, 380, 397
Терликів 316

Тернаватка 239, 249
Тернавка (також Тарнавка) 95, 166, 180, 187, 201
Тернопіль 277
Тернопільська область 12, 223
Тернопільщина 27, 122, 227, 229, 233-236, 270, 271, 274, 275, 277
Тершів 111
Тетерів 240
Тилич 67
Тилява 56, 76
Тим'янка 392
Типин 249, 250
Тирява-Волоська 114, 164, 165, 193
Тирява-Сільна 114, 165, 193
Тисова 180
Тисъмениця 306
Тишівці 239
Тишковичі 182, 204
Тісна (також Тисна) 50, 96, 98, 114
Глустець 318
Токари 352, 392
Токарня 20, 95
Томашів 244, 260
Томашів-Люблінський 224
Томашівський повіт 156, 225, 230, 231, 242, 250, 257, 258, 355
Топільниця 111
Топорів 314
Торець 88, 90
Ториськи 314
Торки 181, 183, 201
Торонто 355, 358
Трищянка 56
Триццани 239, 256
Трійця 165
Трійчиці 181
Тростянець 97, 165, 166
Тростянка 385
Тулилів 317
Турецький повіт 104
Турів 312, 316, 319
Туринсько 95
Турка 85, 107
Турківський район 100, 110, 118, 126
Турковичі 250

Турно 306
Турчанський повіт (також район) 86, 89, 95, 96, 103, 105, 107, 115, 129
Тур'я 111
Тучна 308-311, 354, 375
Уг (р.) 90
Угерка (р.) 7
Угерці 97
Угники 181, 193, 195
Угнин 306, 360, 361
Угорки 187, 188
Угорське Королівство 13
Угорщина (також Венгрія) 11, 13, 36, 72, 100
Угруськ 307
Уж (р.) 12, 13, 88
Ужський перевал 98
Ужгород 26, 27, 30, 36, 37, 38, 40, 77, 112, 149, 399
Уйковичі 181, 183, 201
Україна 84, 87, 90, 91, 100, 102, 114, 116, 129, 151, 158-161, 181, 184, 186, 190, 191, 196, 199, 223, 239, 244, 246, 247, 257, 263, 266, 296, 298, 299, 320, 328, 355, 359, 365, 380, 381, 399, 409
Улично 97
Улюч 171, 187
Умань 239
УРСР (також Радянська Україна) 18, 27, 35, 40, 88, 90, 98, 100, 112, 159, 189, 196, 197, 229, 255, 257, 265, 288, 357
Уршулин 304-307
Устє-Руське (також Устя) 33, 53, 56
Устимів 305, 307
Устрики Горішні 98
Устрики Долішні 114, 127, 162-166
Устрицький повіт 190
Устшеш 318
Утрівка 317
Ухане 249
Ушиця (р.) 247
Уяздів 307

Фастів 239
Філадельфія 106
Фльоринка 56, 81
Фоляріч 314
Фрайбург 90
Фредри-Молодовицькі 176
Фредрополь 170, 172-175, 177, 178
Харків 87, 101, 120, 128, 328
Хворостита (також Горостита) 304, 361
Херсонська губернія 336
Хирина 181
Хирів 97
Хлібчин 316
Хлоднік 163, 165, 195
Хлопиці 171, 172, 174
Хлопків 314
Хмелита 304
Хмельницький 240
Хмілів 306
Хмільник 168
Хмільок 168, 184
Холм 239, 240, 242-245, 248, 250, 259, 260, 262, 268, 286, 323, 333
Холмська губернія 241, 243, 248, 281
Холмська земля 242, 245
Холмська Русь, див. Русь Холмська
Холмське воєводство 224, 239, 260, 279, 288, 298, 304, 306, 307
Холмський край 250
Холмський повіт 243, 245, 249, 257, 296, 355
Холмщина 6, 34, 202, 240-245, 248, 249, 252, 254, 255, 257-259, 261, 262, 278, 287, 297, 299, 326, 333, 335, 339, 345, 349, 355, 356, 358, 359, 362
Хорів 187, 188
Хорощинка 311, 333, 353
Хотилів 311
Хотинець 162, 181, 183, 188, 194, 204
Хотичі 283, 314, 321, 322
Храболи 378, 385, 386
Хрипали 155
Хриплі 182
Цвіржа 182
Целесниця (також Цілесниця) 314, 316
Цетуля (Цітуля) 183
Цецелі 391
Циків 182
Цілуйки 314
Ціхостів 319
Ціцібор 325, 326
Ціцібор Великий 311
Ціцібор Малий 311
Цюріх 91
Чайковичі 187
Чебераки 314, 318
Челешниця 322
Чемерники 315,
Чепутка 306
Черемха 289, 293, 350, 376, 377, 378, 391
Чернєва 182
Черничин 254
Чернігівщина 87
Чертеж 49, 114
Чех 318
Чехи-Орлянські 378, 379
Чехія 84, 140
Чехословаччина 12, 18, 53
Чешанів 176, 223, 224
Чижики 379
Чижі 294, 295, 352, 373, 375, 386, 388
Чистогорб 49
Чікало 153, 161, 185, 191
Чішки 182
Чорна 114
Чорна Вода 20, 30, 32
Чорна Гірна 98
Чорна Дужа 371, 390
Чорноріки 20
Чортівка 304
Чоснівка 311
Чухів 316
Чухляби 313
Шавли 316
Шайдівка 318
Шахи 317
Шенейки 311

Шидлівка 314
 Шидлоляс 316
 Шимбарк 33
 Шлеськ Цешинський (*Śląsk Cieszyński*) 31
 Шлюбів 307
 Шлятин 249
 Шляхтова 20, 25, 30, 32
 Шмокотівка 306
 Шостаки 311, 322
 Шостаково 352
 Шостка 317
 Шпаки 314, 327
 Шумінка 304
 Щавне 61, 114
 Щавник 31
 Щавниця 10, 13, 16, 18, 20, 28-30,
 Щербанівка 95
 Щесники 306
 Щецин 195, 263
 Щецинське воєводство 16, 262, 263
 Щирець 155
 Юзефин 306
 Юліанівка 304
 Юліополь 319
 Юневичі 313
 Юрівці 114, 166, 193
 Юркова 97, 166
 Яблонь (також Яблунь) 305, 317,
 318, 322, 323

Яблоччин (також Яблочна) 302, 311,
 320, 322
 Яблуниця 166, 202
 Яблунька Верхня 118
 Явірки 20, 29-32, 42, 50, 52, 72
 Явірник 49, 95, 114
 Явірник-Польський 181
 Явірник-Руський 165, 181, 195
 Яворів 156
 Яворівський повіт 151, 160, 183, 184,
 187, 190, 198
 Яворовіце 181, 195
 Яксманічі 181, 193, 195
 Янів 155, 286
 Янів-Підляський 288, 312-316, 349
 Янівка 308, 316
 Янківці 96, 114
 Яново 379
 Ярослав 153, 157, 162, 172, 178, 183,
 186, 187
 Ярославець 249, 258
 Ярославський повіт 151, 159, 160,
 172, 183, 184, 187, 191, 202
 Ярославщина 153, 161, 168, 169, 185
 Ярчів 224
 Ясельський повіт 14, 55
 Ясениця-Сільна 110, 118
 Ясенів Горішній 102
 Ясенка-Руська 318
 Яслиська 29,
 Ясло 72
 Яцевичі 385

Дослідники українських говірок у Польщі

Умовні скорочення: **бойк.** – бойківські говірки; **волин.** – волинські говірки; **лемк.** – лемківські говірки; **наддністр.** – наддністянські говірки; **надсян.** – надсянські говірки; **підл.** – підляські говірки.
 Андрієвський П. підл. 301
 Багровська А. підл. 383, 387-388,
 390-391
 Бандрівський Д. бойк. 108-109, 123,
 128; лемк. 35; наддністр. 129
 Бесараба І. підл. 336-338
 Бова (Ковалъчук) Л. волин. 263
 Бонк С. лемк. 35
 Браєрський Т. волин. 254
 Вагилевич І. бойк. 100, 104; лемк.
 22-23
 Вархол С. лемк. 40; підл. 360, 366
 Верхратський І. бойк. 104; лемк. 24-
 25, 51; наддністр. 225, 230; над-
 сян. 182
 Возний Т. бойк. 112
 Вольніч-Павловська Е. надсян. 193
 Врублевський М. підл. 383-385
 Ганцов В. наддністр. 226; надсян.
 184, підл. 346
 Гнатюк В. бойк. 102
 Головацький Я. бойк. 101; волин.
 246; лемк. 23; підл. 332-333
 Горбач О. волин. 263; лемк. 41; над-
 дністр. 230; надсян. 192
 Грабець С. бойк. 116
 Григор'єв А. наддністр. 241; підл. 342
 Григорчук Л. надсян. 198
 Грицак Є. бойк. 105
 Глінка С. підл. 384-387, 390-392
 Гоцький І. бойк. 104
 Дацевич Л. підл. 396
 Дейна К. наддністр. 227, 229
 Дзендерівський Й. бойк. 112; лемк.
 40
 Дзіндзьо М. надсян. 194
 Желеховський С. підл. 322-323
 Жилко Ф. бойк. 118, 129; лемк. 40,
 58, 62; наддністр. 228; надсян. 199
 Житецький П. підл. 321-322
 Закревська Я. надсян. 198-199
 Залеський А. бойк. 118; надсян. 198
 Заусінський К. підл. 324-325
 Захарків О. бойк. 133
 Зілинський І. бойк. 106; волин. 247-
 248, 256; лемк. 30-33; наддністр.
 226; надсян. 184, 186-188
 Зубрицький М. бойк. 103
 Ігнатюк І. підл. 396-397, 399
 Керницький І. бойк. 120; лемк. 35,
 37
 Кирай П. лемк. 36
 Кисілевський К. наддністр. 230
 Кміта Ю. бойк. 105
 Кобильник В. бойк. 105
 Ковалъчук Г. підл. 354
 Козак А. бойк. 104

Бібліографія використаних праць

- Кондратюк М. підл. 383, 385-389, 391-392, 396
Кунець І. бойк. 118
Курашкевич В. бойк. 121-123; волин. 252-256; лемк. 34; наддністр. 227; підл. 343-349, 386-387, 389, 392
Лапіч Ч. підл. 396
Латта В. лемк. 40
Лесів М. волин. 259-260; лемк. 40, 44-45; наддністр. 230-232; надсян. 193; підл. 360-366
Лизанець П. лемк. 37-38, 77
Лотоцька О. волин. 256
Любіч-Червінський І. бойк. 102
Максимович М. волин. 246
Максимчук І. бойк. 105
Межеєвська Д. бойк. 116-117
Михальчук К. волин. 247; лемк. 24; підл. 299
Москаленко А. волин. 248
Мошков В. підл. 333
Нечуй-Левицький І. підл. 320
Огоповський О. лемк. 25
Онишкевич М. бойк. 102, 105, 108-109, 119, 130, надсян. 196-197
Ошпер-Подгурська Ц. підл. 392
Ощипко І. бойк. 112
Павлюк С. бойк. 104
Пагіря І. бойк. 112
Панькевич І. лемк. 36-37
Парилля П. бойк. 119
Парина М. бойк. 105
Пасічинський С. бойк. 102, 104
Пастушин В. бойк. 113
Перетятко Є. волин. 265
Перфецький Є. підл. 339
Петручик І. підл. 367
Плюскота Т. бойк. 117
Покальчук В. волин. 264
Потебня О. бойк. 101; волин. 247; лемк. 24
Приймак М. лемк. 34
Приступа П. наддністр. 229
Пура Я. бойк. 108, 110-111, 130-131; надсян. 197
Пуйо Й. бойк. 113
Пшеп'юрська-Овчаренко М. бойк. 119; лемк. 41, 61; надсян. 184-186, 190
Рабій С. бойк. 106
Риттих А. підл. 320
Рігер Я. бойк. 114-117; лемк. 35, 39, 75, 79; надсян. 193
Рощенко М. підл. 368, 390
Рудницький Я. бойк. 106-107; лемк. 42; наддністр. 229; надсян. 188; підл. 355
Рудницький Е. підл. 338
Савицька І. підл. 383-385, 387-391
Сасевич М. підл. 370
Свєнціцький І. бойк. 104
Смочинський П. підл. 360
Смулкова Е. підл. 385-387, 390, 396
Сокальський Б. волин. 251-252
Страшкевич Н. підл. 324-326
Тарнацький Ю. підл. 350-358
Токарський Я. підл. 349-350, 353
Транцигер З. підл. 370-377
Франко І. бойк. 102-103
Франко-Хоружинська О. бойк. 103
Чередниченко І. підл. 296
Черняк В. бойк. 108
Чижевський Ф. підл. 368-370
Чубинський П. підл. 295
Чурак М. підл. 389
Шевельов Ю. бойк. 118; лемк. 38; підл. 397-399
Шемлей Й. лемк. 33-34
Шило Г. бойк. 118; волин. 265; наддністр. 229; надсян. 197
Шимановський В. волин. 248-251; підл. 333
Шляхов О. бойк. 113, 119
Штібер З. лемк. 26-28, 48-50, 52-53, 57-58, 75
Юрковський М. лемк. 35
Яворський А. бойк. 104
Янув Я. наддністр. 229
Янчук М. підл. 327-329, 400
Яняк Б. підл. 371, 389, 392
Ярчак Д. волин. 262

Акти села Одрехова. Упорядники І. М. Керницький, О. А. Купчинський, Київ, 1970.

Атлас східнослов'янських говорок Білостоцького воєводства, т. I-III, Wrocław-Warszawa-Kraków 1980-1993.

Атлас української мови, т. II, Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. Ред. Я. Закревська, Київ, 1988.

Багроуская А., *Параунальная характеристыка гаворак дзвюх вёсак з Гайнаўчыны (Сухаволцы-Семяноўка)*, «Навуковы Зборнік». Пад ред. М. Кандрацюка, Беласток, 1974, с. 37-56.

Бандрівський Д., *Говорки Підбузького району Львівської області*, Київ, 1960.

Бандрівський Д., *Деякі морфологічні особливості говорок Турківського району Львівської області*, «Дослідження і матеріали з української мови», т. II, Київ, 1960.

Бандрівський Д., *Деякі особливості говорки лемківських переселенців у с. Липівці на Дрогобиччині*, «Діалектологічний бюлєтень», вип.: VIII, Київ, 1961.

Бандрівський Д., *Матеріали до діалектного словника Бориславського і суміжних районів Львівської області*, «Дослідження і матеріали з української мови», т. IV, Київ, 1961.

Бандрівський Д., *Фонетичні особливості бойківських говорок Бориславського і Турківського районів Дрогобицької області*, «Дослідження і матеріали з української мови», т. I, Київ, 1959.

Бандрівський Д., *Фонетичні особливості говорок Дрогобицького району Львівської області*, «Дослідження і матеріали з української мови», т. III, Київ, 1960.

Батюшков П., *Памятники русской старины в западных губерниях*, вып. 8. Холмская Русь, Санкт-Петербург, 1885.

Бессараба И., *Материалы для этнографии Седлецкой Губернии*, Санкт-Петербург, 1903. Отдельный оттиск из: «Сообщения Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук», т. 80.

- Бобровський П., *Можно ли одно вероисповедование принять в основание племенного разграничения Славян западной России?*, «Русский Инвалид», 1864.
- Бова Л. (Ковальчук), *Говірки південної Житомиричини і їх відношення до полтавсько-кіївського діалекту*, зб. «Полтавсько-кіївський діалект – основа української національної мови», Київ, 1954.
- Бова Л. (Ковальчук), *Синтаксичні особливості говірок південної Житомиричини*, «Наукові Записки Сумського педагогічного інституту» т. III, Суми, 1956.
- Бова Л. (Ковальчук), *Южноожитомирские говоры в стравнительно-историческом освещении. Автограферат*, Київ, 1953.
- Бодник А., *Прядильно-ткацька термінологія в бойківських говірках*, «XIII Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1969.
- Буряк М., *Децио про лемківський діалект*, НС X № 34 (471), Варшава, 1965.
- Бялакозович Б., *Микола Янчук, «Український календар»* 1984, Варшава, 1984.
- Вагилевич І., *Бойки русько-слов'янський народ у Галичині*, «Жовтень» № 12, 1978.
- Вадяк В., *Во-ва чи ло-ла?* НС X № 35 (472), Варшава, 1965.
- Верхратський І., *Говір батюків*, «Збірник філологічної секції НТШ», т. XV, Львів, 1912.
- Верхратський І., *Говір замішанців*, ЗНТШ, т. III, Львів, 1894.
- Верхратський І., *Знадоби для пізнання угурсько-руських говорів. Говори з наголосом сталим*, ЗНТШ, XL, XLIV, XLV.
- Верхратський І., *Про говор галицьких лемків*, Львів, 1902.
- Верхратський І., *Про говор долівський*, ЗНТШ, т. XXXV-XXXVI, Львів, 1900.
- Верхратський І., *У справі язиковій і декотрі замітки про книжки для українського люду*, «Зоря» № 7, 8, 9 за 1892 р.
- Винокур Г., *Заметки по фонетике одного украинского говора*, «Бюллетень Диалектологического сектора Института русского языка АН СССР», вып. 1, Москва, 1947.
- Вірх, *В справі поселення волохів*, НС XI № 35 (524), Варшава, 1966.
- Возний Т., *Семантико-словотвірна структура дієслів у бойківському говорі*, «XII Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1965
- Возний Т., *Словотвірна структура відигукових дієслів у бойківській говорі*, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1977.
- Воробицький Шт., *Ици в справі діялекту (воробицков бесідов)*, НС X № 38 (475), Варшава, 1965.
- Гаврилюк Ю., *Етнос і етос. Роздуми про підляське минуле, нашу мову, нашу самосвідомість, роль церкви в нашій історії – до чого нам це все потрібне?* «Основи», № 2, Підляшша, 1988.
- Гаврилюк Ю., *Історія Пудляща до 1321 року*, Біельськ, 1987.
- Гаєвський С., *Говірка с. Михиринець Староконстантинівського повіту Волинської губернії*, «Філольгічний збірник пам'яти К. Михальчука», Київ, 1915.
- Гайдук М., *Быстры. Краязнаучы слоўнік*, «Ніва», Беласток, 12.II.1978.
- Галай Ю., *Будівельна лексика українських говорів району Карпат*, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1977.
- Ганцов В., *Діялектологічна класифікація українських говорів (з картою)*, Київ, Друкарня Української Академії Наук, 1923,
- Гильтебрандт П., *Предисловие к: «Сборник памятников народного творчества в Северо-Западном Крае»*, Издание Виленского Вестника, Вильна, 1866.
- Гладкий П., *Говірка села Нехворощі Андрушівського району*, «Український Діалектологічний Збірник», кн. II, Київ, 1929.
- Гнатюк В., *Русини Пряшівської спархії і їх говори*, ЗНТШ XXXV, Етнографічний збірник IX.
- Говори української мови. Збірник текстів під ред. Т. В. Назарової, Київ, 1977.
- Головацький Я., стаття в: *Краткая Литературная Энциклопедия*, т. II, Москва, 1964.
- Головацький Я., *Черты домашнего быта русских дворян на Подляшье, т.е. в нынешней Седлецкой и Гродненской губерниях, по актам XVI столетия*, Вильна, 1888.
- Гольденберг Л., Контролевич Н., *Українська мова. Бібліографічний покажчик*, Київ, 1963.
- Горбач О., *Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських*, «Фенікс», ч. 9, Дітройт, 1959.
- Горбач О., *Говірка Комарна й Комарницчини*, зб. «Комарно-Рудки та околиця. Збірник історично-мемуарних, географічних і побутових матеріалів, НТШ: Український архів», т. 43, Нью-Йорк, 1987.
- Горбач О., *Південноволинська говірка й діалектний словник села Ступино, повіту Здолбунів, Матеріали до української діалектології*, «Spre-cimina dialectorum ukrainogum» vol.1, Мюнхен, 1973.
- Григорчук Л., *Зображення діалектних явищ і тенденцій у IІт. «Атласу української мови*, «Праці XIII Республіканської діалектологічної наради», Київ, 1970.
- Григорьев А., *О малорусских говорах Седлецкой губернии «Западно-Русские Древности. Труды Слов. Комиссии Имп. Моск. Арх. Общества*, т. III, Москва, 1902.

- Грицак Є., Лексика с. Сушиці Рикової у Старосамбірщині, «Літопис Бойківщини», ч. 10, Самбір, 1938.
- Грінченко Б., Словарик української мови, т. 1-4, Київ, 1907-1909.
- Гук Б., Озираючись за себе – українство в Польщі на зламі 1988/89 років, «Зустрічі», № 1 (19), Варшава, 1989.
- Дзвинка М., Русские заимствования в письменности лемковского говора, «Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Filologia Rosyjska». VI, Ополе 1969.
- Дзендерівський Й. О., Засади укладання регіональних атласів слов'янських мов, Київ, 1963.
- Дзендерівський Й. О., З історії дослідження українських говорів методами лінгвістичної географії, «Тези доповідей до XIX наукової конференції. Серія мовознавча», Ужгород, 1965.
- Дзендерівський Й. О., Конспект лекцій з курсу української діалектології. Вступні розділи, Ужгород, 1966.
- Дзендерівський Й., Про відношення закарпатських говорів до бойківських у галузі лексики, «Матеріали 1-ої Ужгородської міжвузівської конференції, присвяченої вивченню карпатських говорів», Ужгород, 1958, «Доповіді та повідомлення Ужгородського університету. Серія філологічна», № 3.
- Дзендерівський Й., (Рец.): *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, cz. 1, Wrocław 1980, „Slavia” 52, Praha 1983.
- Дзіндзьо М., Говірка північного лемківського етнографічного островця, «Наше слово» № 31 (1568) від 2 серпня 1987 р.
- Дурново Н., Хрестоматия по малорусской диалектологии. Пособие при преподавании русского языка в высших учебных заведениях, Москва, 1913.
- Дурново Н., Соколов Н., Ушаков Д., Опыт диалектологической карты русского языка в Европе с приложением очерка русской диалектологии, «Труды Московской Диалектологической Комиссии», вып. 5, Москва, 1915.
- Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Пад ред. Р. І. Аванесова, К. К. Крапівы, Й. Ф. Мацкевіч, Мінск, 1963.
- Евсеев И., Сотрудничество Украинской ССР и Польской Народной Республики – 1944-1960, Киев, 1962.
- Енциклопедія українознавства в двох томах, т. I, ч. 1-3, Париж-Нью-Йорк, 1949.
- Етимологічний словник української мови, т. I-III, Київ, 1982-1989.
- Желем І., Про правопис «Лемківської сторінки», НС X № 41 (478), Варшава, 1965.
- Желеховский С., Заметки о русских говорах Седлецкой губернии, «Русский Филологический Вестник», XI, Варшава, 1884.

- Желеховський Є., Недільський С., Малоруско-німецький словар, т. I-II, Львів, 1884-1886.
- Жилко Ф., Говори української мови, Київ, 1958.
- Жилко Ф., Нариси з діалектології української мови, Київ, 1955.
- Жилко Ф., Нариси з діалектології української мови, Вид. II, Київ, 1966.
- Жилко Ф., Походження південно-західних діалектів української мови (у світлі даних лінгвістичної географії), «Праці ХІІІ Республіканської діалектологічної наради», Київ, 1970.
- Житецький П., Очерк звуковой истории малорусского наречия, Київ, 1876.
- Жовтобрюх М., Кулик Б., Курс сучасної української літературної мови, част. 1, Київ, 1972.
3. С., Переселення й повороти (1947-1957), «Зустрічі» № 8-9, Варшава, 1987.
- Закревська Я., Епентетичні звуки в українських говорах. На матеріалі II тому Діалектологічного атласу української мови, «Дослідження і матеріали з української мови», т. V, Київ, 1962.
- Закревська Я., Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті, Київ, 1976.
- Закревська Я., Олекса Горбач. Життєписно-бібліографічний нарис, Львів, 1995.
- Закревська Я., Система особових форм дієслова в західних говорах української мови (теперішній час), зб. «Українська лінгвістична географія», Київ, 1966.
- Залеський А., Вокалізм південно-західних говорів української мови, Київ, 1973.
- Залеський А., Про конвергенцію *ы, *і в південно-західних говорах української мови, «Праці ХІІІ Республіканської діалектологічної наради», Київ, 1970.
- Заметки о западной части Гродненской губернии, «Этнографический сборник», издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом, вып. III, Санкт-Петербург, 1858.
- Зарічний Я., Слідами корнівських традицій, НС № 15 з 10 квітня 1988 р.
- Захарків О., Із спостережень над семантикою і структурою негативних віддісслівних назв предметів у бойківському говорі, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1977.
- Зілинський І., Карта українських говорів з поясненнями, Варшава, 1933.
- Зілинський І., Лемківська говорка села Явірок, «Lud Słowiński», т. III, 2 А, Kraków 1938.
- Зілинський І., Питання про лемківсько-бойківську границю, «Lud Słowiński», т. IV, 1A, Kraków 1936.
- Зілинський І., Проба упорядковання українських говорів, ЗНТШ, т. 117-118, Львів, 1914.

Зубрицький М., *Верхня вовняна ноша українсько-руського народу в Галичині. Взірці крою і ноші у бойків*, «Матеріали до Українсько-Руської Етнольогії», т. X, Львів.

Зубрицький М., *Селянські будинки в Мишанці Старосамбірського повіту*, «Матеріали до Українсько-Руської Етнольогії», т. XI, Львів.

Зубрицький М., *Ходаки, обув селян Старосамбірського і Турчанського повітів*, «Матеріали до Українсько-Руської Етнольогії», т. XI, Львів.

Исторический очерк основания галицко-русской Матиці и спровозданье первого собору ученых русских и любителей народного просвещения. Составлено Я. Головацким, ч. 5, Львів, 1850.

Ігнатюк І., *Замітки про українські говорки на Підляшші*, «Наша культура», ч. 6, Варшава, 1959.

Ігнатюк І., *Підляшша і підляшуки*, «Основи» № 1, 1987.

Ігнатюк І., *Фольклор Підляшша і Холмщини на сторінках пресових органів УСКТ*, «Український календар 1986».

Історичні пісні з Підляшша. З магнітофонних записів вибрали і подали до друку М. Лесів та І. Ігнатюк, «Український календар 1972», Варшава, 1971.

Каминский В., Краткое описание говора села Косарева Дубенского уезда, Волынской губернии, «Русский Филологический Вестник», т. 51, Варшава, 1904.

Керницький І., *Західнослов'янський вплив на лексичний склад бойківських та лемківських говорок. На матеріалі староукраїнських пам'яток XVI-XVII ст.*, «Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови», Ужгород, 1978.

Керницький І., *Деякі особливості карпатських говорів в українських пам'ятках XVI-XVII ст.*, «XII Республіканська діалектологічна рада. Тези доповідей», Київ, 1965.

Керницький І. М., *Морфологічні особливості мови «Війтівських книг» XVI-XVII ст. с. Одрехова, колишнього Сяноцького повіту на Лемківщині*, «Дослідження і матеріали з української мови», т. V, Київ, 1962.

Керницький І., *Фонетичні особливості мови «Війтівських книг» XVI-XVII ст. с. Одрехово в порівнянні з сучасними говорами*, «Дослідження і матеріали з української мови», т. IV, Київ, 1963.

Кирай П., *О переходном восточнославянско-карпаторусском диалекте в Венгрии*, «Славянская филология. Сборник статей», т. III, Москва, 1958.

Киризюк І., *Автобіографія*, «Український календар 1984», Варшава, 1984.

Кисілевський К., *Іван Панькевич*, Вінніпег, 1958.

Кисілевський К., *Мовні особливості наддністриянського гнізда*, «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка», т. CLIX. «Збірник на пошану Зенона Кузелі», Нью-Йорк-Париж, 1962.

Кисілевський К., *Надсянський говор*, «Енциклопедія українознавства в двох томах», т. I, 1949.

Кицей М., *Лемківський діалект, а не лемківські говори*, НС X № 37 (474), Варшава, 1965.

Кімак С., *Седлицька*, зб. «Надбужанщина. Історично-мемуарний збірник» т. I, Нью-Йорк, 1986.

Княжинський А., *Межі Бойківщини*, «Літопис Бойківщини», т. I, Самбір, 1931.

Ковалів П., *Основи формування української мови в порівнянні з іншими східнослов'янськими мовами*, «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка», Збірник філологічної секції, т. 29. Нью-Йорк, 1959.

Кондратюк М., *Гайнаука. Гісторичні назви і горада*, «Ніва», XIII, № 37, Беласток, 1968.

Кондратюк М., *Некоторые асаблівасі і тапанімі усходній Беласточчыны*. «Навуковы Зборнік», Беласток, 1974.

Корнилович М., *Огляд народних родових прізвищ на Холмщині й Підляшші*, «Етнографічний збірник ВУАН», кн. 2, Київ, 1926.

Краткая характеристика Малоруссова, «Труды этнографическо-статистической экспедиции (...)

Курс сучасної української літературної мови. Під ред. Л. Булаховського, т. I, Київ, 1951.

Латта В., *Атлас українських говорів Східної Словаччини*, Братіслава-Пряшів, 1991.

Лесів М., *Взаємоз'язки між українськими та польськими говорами. «Український календар 1966»*, Варшава, 1967.

Лесів М., *Етимологічний калейдоскоп місцевих назв на пограниччі ПНР, «Український календар 1970»*, Варшава, 1969.

Лесів М., З історії лемківського говору, НС № 74 (275), Варшава, 1961.

Лесів М., З підляської говорки, «Наша культура», ч. 9 (149), 1970.

Лесів М., *Карпатський фольклор у Кентшині*, НС № 34 (1097), Варшава, 1977.

Лесів М., Книжка про назви містечок Люблинщини, «Наша культура» № 5, 1964.

Лесів М., *Лемківський говор у художній літературі*, НК № 1 (81), Варшава, 1965

Лесів М., *Лемківські писані пам'ятки з Одрехово XVI-XVII ст.*, НС № 12 (762), Варшава, 1971.

Лесів М., *Мова фольклору на польсько-українському пограниччі*, «Наша культура», № 4, Варшава, 1974.

Лесів М., *Народні говірки Підляшши та Холмищини*, зб. «Надбужанщина. Історично-мемуарний збірник», т. I, Нью-Йорк, 1986.

Лесів М., *Ой вирости, кропе...*, «Наша культура» № 10 (90), Варшава, 1965.

Лесів М., *Опрацювання фонологічної системи говірок Білгорайщини, «Наша культура» № 9 (221)*, Варшава, 1976.

Лесів М., *Пам'яті Професора М. Онишкевича*, «Наша культура» № 11 (163), Варшава, 1971.

Лесів М., *Пам'яті проф. Стефана Грабця*, «Наша культура», № 1 (177), Варшава, 1973.

Лесів М., *Північноукраїнські говори в Польщі*, «Український календар 1974».

Лесів М., *Південноукраїнські говори в ПНР*, «Український календар» 1975, Варшава.

Лесів М., *Польські україністи-мовознавці*, «Український календар» 1965, Варшава.

Лесів М., *Про вимову «л» в лемківських говірках*, НС № 42 (479), Варшава, 1965.

Лесів М., *Про одну дієслівну форму в українських підляських говірках*, зб. «Українська лінгвістична географія», Київ, 1966.

Лесів М., *Професор Здзіслав Штібер*, «Наша культура» № 11 (271), 1980.

Лесів М., *Професор Павел Смочинський*, «Наша культура», № 3, 1979.

Лесів М., *Розвідка про мову лемківських весільних пісень*, НС XV № 26 (724) від 28 червня 1970 р.

Лесів М., *Українська мова в Польській Народній Республіці*, «Український календар» 1970, Варшава.

Лесів М., *Українські говірки в ПНР*, «Наше слово» № 11-39 (1548-1732), Варшава, 15.III.1987-30.IX.1990.

Лесів М., *Українські говірки на території Польщі*, «Наша культура» № 7-8 (51-52), Варшава, 1962.

Лесів М., *Українські мовні елементи в одній польській говірці на Підляшши*, «Наше слово», № 27, Варшава, 4.VII.1971.

Лесів М., *Українсько-польські міжмовні контакти на території Люблинського воєвідства*, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1977.

Лесів М., *У Кривовербі*, НС № 27 (464), Варшава, 4 липня 1965.

Лесів М., *Фольклорні записи з лубінського воєвідства*, «Український календар 1970», Варшава.

Лизанець П. М., *До питання про мадяризми в лемківському говорі, «Тези доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету. Серія мовознавча. 26-27 жовтня 1965 року»*, Ужгород, 1965.

Малоруссы Юго-Западного Края, «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом», Юго-Западной отдел: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским, т. 7, вып. 2, Петербург, 1877.

Михальчук К., *Наречия, под наречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины*, «Труды этнографическо-статистической экспедиции...», т. VII, вып. 2, ч. 3, Петербург, 1877.

Михальчук К., Крымский А., *Программа для собирания особенностей малорусских говоров*, «Сообщения Отделения Русского Языка и Словесности Императорской Академии Наук», т. 87, ч. 4, Санкт-Петербург, 1910.

Місило Є., *Akcja „Wisla”*. Dokumenty, Варшава, 1993.

Мова – документ народу, НС XXVI № 10 від 8.III.1981 р.

Москаленко А. А., *Нарис історії української діалектології*, Одеса, 1961.

Москаленко А. А., *Нарис історії української діалектології. Радянський період*, Одеса, 1962.

Москаленко А., *O. Потебня як діалектолог і історик української мови*, зб. «O. Потебня і деякі питання сучасної славістики», Харків, 1962.

Никонов В., *Краткий топонимический словарь*, Москва, 1966.

Новини з Академії, «Українська Вільна Академія Наук у США», число 19, New York 1995.

Общее предисловие к материалам и исследованиям, «Труды Этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край. Юго-западный отдел. Материалы и исследования», собранные д. чл. П. Чубинским, т. I, Санкт-Петербург, 1872.

Общеславянский лингвистический атлас. Вступительный выпуск. Общепринципы. Справочные материалы, Москва, 1978.

Овчаренко М., *Мова українців Надсяння*, зб. «Ярославиця і Засяння. 1031-1947. Історично-мемуарний збірник», Чікаго, 1986.

Олесіюк Т., *Підляшани*, «Енциклопедія українознавства. Словникова частина». II, 6, Paris 1970.

Онишкевич М., *Атлас говорів Надсяння*, «Праці XIII Республіканської діалектологічної наради», Київ, 1970.

Онишкевич М., *Бойківське «пони»*, «Питання слов'янської філології», вип. 1, Львів, 1960.

Онишкевич М., *Діалектизми (полонізми і бойкізми) та їх коментування у 20-томнику творів І. Франка*, зб. «Іван Франко. Статті і матеріали», зб. XI, Львів, 1964; зб. XII, Львів, 1965.

Онишкевич М., *Очерки по лексикографии и лексикологии Бойковщины поданным Словаря бойковского диалекта*, Автoreферат докт. дис., Львов, 1968.

- Онишкевич М., *Полонізми і діалектизми та способи їх коментування у 20-томнику творів І. Франка, «Іван Франко. Статті і матеріали»*, зб. X, Львів, 1963.
- Онишкевич М., *Принципи складання словника бойківського діалекту, «Х Республіканська діалектологічна нарада»*, Київ, 1959.
- Онишкевич М., *Принципи складання словника бойківського діалекту, «Питання слов'янської філології»*, вип. 1, Львів, 1960.
- Онишкевич М., *Про складання словника бойківського діалекту, «Праці Х Республіканської діалектологічної конференції»*, Київ, 1961.
- Онишкевич М., *Російські елементи та паралелі в говірках Бойківщини до і після Жовтня*, «Вісник Львівського державного університету. Філологія, іноземні мови, журналістика», Львів, 1968.
- Онишкевич М., *Румунські елементи в бойківських говірках*, зб. «XXXIX Наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідницької роботи університету за 1964 рік. Тези доповідей. Філологія і гуманістика», Львів, 1965.
- Онишкевич М., *Словацько-українські мовні зв'язки, «Питання слов'янознавства. Матеріали першої і другої славістичних конференцій»*, Львів, 1962.
- Онишкевич М. Й., *Словник бойківських говірок*, частина I-II, Київ, 1984.
- Онишкевич М., *Словнички та словники бойківських говірок*, «Вісник Львівського університету», серія філологічна, вип. 4, Львів, 1966.
- Онишкевич М., *Угорські елементи в українській мові (за даними бойківських говірок)*, «Тези доповідей сьомої української славістичної конференції», Дніпропетровськ, 1966.
- Пагіря І., *До питання лабіалізації голосних в українських говорах району Карпат*, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1977.
- Пайташ В., *Мої думки про волохів на Лемківщині*, НС XI № 43 (532), Варшава, 1967.
- Пашкевич І., *До питання генези українських лемківських говірів, «Славянская філологія. Сборник статей»*, т. II, Москва, 1958.
- Пасічинський С., *Малий словарець бойківсько-руських слів, уживаних в щоденній бесіді*, «Учитель», 1877.
- Пастернак Є., *Нарис історії Холмщини і Підляшшия. Новіші часи*, Вінніпег-Торонто, 1968.
- Пастушин В., *Про деякі назви нафтового промислу в бориславській говірці, «Діалектологічний бюллетень»*, вип. IV, Київ, 1953.
- Переповідання репортажів д-ра С. Петерса в ч. 129-130 «ІКЦ», «Діло», Львів, 17 травня 1938.
- Перетятко М., *Говоры Дубенского района Ровенской области. Автореферат*, Київ, 1959.
- Перетятко М., *Морфологічні риси говірок Дубенського району Ровенської області «Діалектологічний бюллетень»*, вип. VII, Київ, 1960.
- Підсумки дискусій, НС X № 42 (479), Варшава, 1965.
- Покальчук В., *Про деякі історико-географічні особливості Волинської області, «Наукові записки»*, т. II, вип. 1, Серія історичних наук, Луцьк, 1954.
- Покальчук В., *«Волинізми» у творах Лесі Українки, «Леся Українка. Збірник статей»*, Луцьк, 1957.
- Потебня А., *Заметки о малорусском наречии*, Воронеж, 1871. Перепечатано из «Филологических Записок», 1870.
- Приступа П., *Говірки Брюховицького району Львівської області*, Київ, 1957.
- Программа для збирання материалов до Дialectologicheskogo atlasya ukraïns'koj mowy, Kyiv, 1949.
- Программа для указания особенностей местных народных говоров в Южной России, по пунктам которой записаны помещаемые ниже материалы, «Труды этнографическо-статистической экспедиции (...), т. VII, вып. 2, часть 3. Malorussys Yuogo-Zapadnogo Kraja, Peterburg, 1877.
- Пуйо Й., *Спостереження над вигуками і вигуковими словами українських говорів району Карпат*, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1977.
- Пура Я., *Говори Західної Дрогобиччини*, ч. I, Львів, 1958.
- Пура Я., *Деякі особливості наголосу в говорах Західної Дрогобиччини, «Наукові записки Ровенського педінституту»*, т. 5, 1961.
- Пура Я., *Деякі особливості синтаксису говорів Західної Дрогобиччини, «Питання українського мовознавства»*, кн. 4, Львів, 1960.
- Пура Я., *Надгоринські назви рослин, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей»*, Київ, 1977.
- Пура Я., *Особливості вираження головних і другорядних членів речення у говорах Західної Дрогобиччини, «Наукові записки Ровенського педінституту»*, т. 5, 1961.
- Пура Я., *Сполучники в говірках південно-західної Львівщини, «Праці X Республіканської діалектологічної наради»*, Київ, 1961.
- Пура Я., *Сполучники підрядності у говірках Самбірського і суміжних районів Дрогобицької області, «Доповіді та повідомлення Львівського педінституту»*, Серія філологічна, № 2, 1956.
- Пшеп'юрська М., *Надсянський говор*, Варшава, 1938.
- Пшеп'юрська-Овчаренко М., *На пограниччях надсянського говору, «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка»*, т. CLXII. Збірник філологічної Секції, т. 25, Нью-Йорк-Париж, 1954.
- Рабій-Карпинська С., *Діялект бойків (фонетика і морфологія)*, зб. «Бойківщина. Монографічний збірник матеріалів...», Філадельфія-Нью-Йорк, 1990.
- Рак Л., *До характеристики діалектних особливостей мови с. Кодні, «Мовознавство»*, № 11, Київ, 1937.

- Расторгуев П., *Про польський та білоруський вплив на українські говорки колишньої Сідлецької губернії*, «Український Діялектологічний Збірник», т. 2, Київ, 1929.
- Риттіх А., *Обиженный край. С картой Западно-Русского Края*, Санкт-Петербург, 1911.
- Риттіх А., *Приложение к материалам для этнографии Царства Польского. Губернии Люблинская и Августовская*, Санкт-Петербург, 1864.
- Рігер Я., *Принципи побудови атласу говорок Бойківщини*, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1977.
- Романюк В., *Грабівець*, зб. «Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінеччина, Холмщина і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник», т. I, Нью-Йорк, 1986.
- Рошенко М., *Клишелівські говорки*, «Український календар 1981», Варшава, 1981.
- Рошенко М., *Праці про українську мову в пресових органах УСКТ, «Український календар 1986»*, Варшава, 1986.
- Рудницький Е., *Отчет о командировке в Седлецкую губернию студента Петербургского университета Е. Н. Рудницкого*, «Сообщения Отделения Русского Языка и Словесности Императорской Академии наук», т. 87, Санкт-Петербург, 1910.
- Рудницький Я., *Важливіші ізофони на півночі центральної Бойківщини, «Літопис Бойківщини*», ч. 6, 1935.
- Рудницький Я., *До бойківсько-наддністрянської межі*, «Літопис Бойківщини», ч. 6. Самбір, 1935.
- Рудницький Я., *Українська мова та її говори*, Львів, 1937.
- Рудницький Я., *Українська мова та її говори. З-е справлене й поширене видання*, Вінніпег, 1965.
- Садовський В., *Північно-західна Україна в світлі статистики*, «Літературно-Науковий Вістник», річник XXIII, кн. XI, Львів, 1924.
- Свенціцький І., *Бойківський говор с. Бітля*, «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка», т. CXIV, кн. 2, Львів, 1913.
- Сидорук С., *Над Бугом. Упорядкування і вступне слово М. Лесів*, Варшава, УСКТ, 1983.
- Скорик М., *Про називу Бойки*, «Літопис Бойківщини», I, 1931.
- Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.*, т. I, Київ, 1977.
- Словник української мови*, т. I-XI, Київ, 1970-1980.
- Слойнік беларускіх гаворак Паўночна-Захаднай Беларусі і яе пагранічча*, т. 1. А-Г, Мінск, 1979.
- Соболевский А., *Очерк русской диалектологии. II. Белорусское наречие*, вип. III, год 2, Санкт-Петербург, 1892.
- Страшкевич Н., *Устная народная словесность в Холмской и Подляской Руси*, «Памятники русской старины в западных губерниях...», т. VIII. Холмская Русь, Санкт-Петербург, 1885.
- Страшкевич Н., Заусцинский К., *Очерки быта крестьян Холмской и Подляской Руси по народным песням*, «Памятники русской старины в западных губерниях», вип. 7. Холмская Русь (Люблінська и Седлецкая губ., Варшавского Генерал-Губернаторства), Санкт-Петербург, 1885.
- Стрижак О. С., *Про що розповідають географічні назви*, Київ, 1967.
- Сумцов М., Микола Андрійович Янчук, «Наука на Україні», № 3, Харків, 1922.
- Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Наукова думка, Київ, 1969.
- Терешко Л. С., *Діалектно-лексикологічні студії О. О. Потебні на матеріалах «Народних пісень Галицької и Угорської Руси» Я. Ф. Головацького* (В книзі): Олександр Опанасович Потебня. 1835-1960. «Тези доповідей і повідомлень», Одеса, 1960.
- Тимошенко П. Д., *Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови*, ч. II, Київ, 1961.
- Торонський А., *Русини-лемки*, «Зоря Галицька яко альбум на год 1860», Львів, 1860.
- Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання в 3-х томах. Під гол. ред. Івана Раковського, т. 1-3, Львів-Станіславів-Коломия, 1931.
- Українська літературна енциклопедія, т. 1, Київ, 1988.
- Українська Радянська Енциклопедія, т. I-XVII, Київ, 1959-1965.
- Український радянський енциклопедичний словник, т. 1-3, Київ, 1966-1968.
- Українські письменники. Біобібліографічний словник, т. III, Київ, 1963.
- Фасмер М., *Етимологический словарь русского языка*, т. I-IV, Москва, 1964-1973.
- Франко І., *Назвознавчі праці*. Перше книжкове видання з приводу століття народин 1856-1956, Вінніпег, 1957.
- Франко І., *Уваги про походження назви «бойки»*, «Житте і слово», т. III, Львів, 1895.
- Хмара-Олійник Н., *Михайло Грушевський – великий син Надбужанщини*, зб. «Надбужанщина. Історично-мемуарний збірник», т. I, Нью-Йорк, 1986.
- Хомяк М., *Лемківська граматyка для діти*, Легніца, 1992.
- Хомяк М., *Перша граматyка лемківського языка*, Легніца, 1992.
- Червінська Л., Дикий А., *Покажчик з української мови*. Матеріали по 1929 рік, Харків, 1930.
- Черняк В., *Із спостережень над системою голосних фонем бойківського говору*, «Доповіді та повідомлення Львівського університету», вип. 5, ч. 1, 1957.

- Черняк В., Характеристика системи голосних фонем бойківського говору, «Питання українського мовознавства», кн. 4, Львів, 1960.
- Черняк В., Старак Т., Українські впливи в польській бісковичівській говорці на Самбірщині, «ХІІІ Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1969.
- Черняк В., Старак Т., Фонетичні особливості польської говорки села Бісковичі Самбірського району Львівської області, зб. Польські говори в ССР, частина 1. Исследования и материалы 1967-1969 г., Мінск, 1973.
- Чижевский Ф., Фонологические системы гласных в украинских владавских говорах, «Вопросы языкоznания», № 5, Москва, 1989.
- Чубинський П., Общее предисловие к материалам и исследованиям, «Труды Этнографическо-статистической экспедиции...», т. I, Санкт-Петербург, 1872
- Чучка П. П., Антропонімія Закарпаття і міграція населення в українських Карпатах, «ХІІ Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1965.
- Шевченківський словник, т. 1-2, Київ, 1976-1977.
- Шерех Ю., Нарис сучасної української літературної мови, Мюнхен, 1951.
- Шило Г., Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра, Львів, 1957.
- Шимановский В., Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси. Обзор с приложением образцов народных говоров, Варшава, 1897.
- Шляхов О., До питання про гуцульсько-бойківські взаємозв'язки в галузі лексики, «ХІІІ Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1969.
- Шляхов О., Народні назви одягу в говорках Івано-Франківщини, «XIV Республіканська діалектологічна нарада. Тези доповідей», Київ, 1977.
- Шляхом бойківських церков, НС, № 25 (1562), 21.06.1987.
- Шукаємо нової моделі праці. Розмова з провідними діячами Підляшшя. Розмову провів А. Заброварний, «Зустрічі», № 2 (20), Варшава, 1989.
- Энциклопедический словарь под ред. проф. И. Е. Андреевского, изд. Брокгауз и Ефрон, т. IV, Санкт-Петербург, 1891.
- Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона, т. 17 А, Санктпeterбург, 1896.
- Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. Ефрана, т. XXXVII, Санкт-Петербург, 1903.
- Энциклопедический словарь Русского Библиографического Института Гранат, т. 48, Москва, 1929.

- Янчук Н., К антропологии Малоруссов-Подлясян, «Сборник в честь 70-летия Д. Н. Ануцина», Москва, 1913.
- Янчук Н., Малорусская свадьба в Корнишком приходе Константиновского уезда Седлецкой губернии, «Труды Этнографического Отдела Императорского Общества Любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии», кн. VII, Москва, 1885.
- Яроцкий К., Бытовые черты Русинки Холмского Края по песням, «Живая старина», 1892, вып. IV.
- Atlas gwar bojkowskich.* Opracowany głównie na podstawie zapisów S. Hrabca przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem J. Riegera. t. I-VII, 1980-1991.
- Atlas gwar wschodniowisławiańskich Białostocczyzny.* Pod redakcją S. Glinki, A. Obrebskiej-Jabłońskiej i J. Siatkowskiego, opracowany przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN: S. Glinka (kierownik zespołu), B. Janiak, M. Kondratuk, S. Oszer-Podgórska, J. Wiśniewski, t. I, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980: t. II Pod redakcją S. Glinki, opracowany przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN w składzie: S. Glinka (kierownik zespołu), M. Czurak, B. Janiak, M. Kondratuk, C. Oszer-Podgórska, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, Wyd. PAN, 1989, t. III, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993.
- Bagrowska A., Suchowolce, pow. hajnowski, «Teksty gwarowe z Białostocczyzny z komentarzem językowym», Warszawa 1972.
- Baliński M., Lipiński J., Starożytna Polska, t. II, Warszawa 1845.
- Bartmiński J., O języku folkloru, Wrocław 1973.
- Bartmiński J., Mazur J., Teksty gwarowe z Lubelszczyzny, Wrocław 1978.
- Bartmiński J., Mazur J., Wschodnia granica «a» pochylonego w gwarach południowej Lubelszczyzny, «Annales UMCS», sectio F, vol. XXII, 9, Lublin 1967.
- Bartnicka B., Nazwy grzybów w dialektach wschodniej Polski, «Poradnik Językowy», z. 7, 1958, s. 346-351.
- Bąk S., Polonizmy w gwarze Łemków w okolicach Grybowa i Gorlic, «Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego», 1950, t. X.
- Białokozowicz B., Mikołaj Janczuk i jego związki z Podlasiem, „Slavia Orientalis”, r. XXXIII, nr 3-4, Warszawa 1984.
- Bogdan F., Dictionary of Ukrainian Surnames in Canada, Winnipeg 1974.
- Borysiak B., Elementy polskie i obce we współczesnych nazwach mieszkańców Białej Podl., Lublin 1969. Praca magisterska napisana pod kierunkiem naukowym P. Smoczyńskiego w Zakładzie Filologii Słowiańskiej UMCS.
- Brayerski T., Études sur les dialectes du département de Lublin (Pologne), „Orbis”, t. V, № 2, Louvain 1956.
- Brückner A., Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1970.
- Buczyński M., Nazwiska hybrydalne na mieszanach obszarach polsko-ukraińskich, «Formacje hybrydalne w językach słowiańskich», Lublin 1986.

- Buczyński M., *Semantyczne i strukturalne typy w nazwiskach mieszkańców Białej Podl.*, «Słownictwo słowiańskie w aspekcie porównawczym». Pod redakcją M. Łesiowa, Lublin 1987.
- Buczyński M., *Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huzsza pow. Biala Podl.*, «Annales UMCS», XXII, Lublin 1971.
- Cyran W., *Gwary polskie w okolicy Siedlec*, Łódź 1960.
- Czambal S., *Slowenska reć*, Turciansky Sv. Martin, 1906.
- Czupkiewicz L., *Nie tylko u Mickiewicza...*, «Kultura» nr 39 z 25 września 1977 r.
- Czyżewski F., *Apelatywne formacje hybrydalne w ukraińskich i polskich gwarach b. powiatu włodawskiego*, «Formacje hybrydalne w językach słowiańskich». Pod redakcją S. Warchoła, Lublin 1986.
- Czyżewski F., *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, Lublin 1986.
- Czyżewski F., *Elementy polskie w ukraińskiej gwarze wsi pod Włodawą*, «Z polskich studiów slawistycznych», seria 6. Językoznawstwo, Warszawa 1983.
- Czyżewski F., *Fonetyka i fonologia polskich i ukraińskich gwar południowo-wschodniego Podlasia*, Lublin 1994.
- Czyżewski F., *Hiperyzmy a system językowy (na przykładzie gwar włodawskich)*, «Rozprawy Komisji Językowej ŁTN», t. XXXII, Łódź 1986.
- Czyżewski F., *Kontynuanty samogłosek nosowych w ukraińskich i polskich gwarach b. powiatu włodawskiego*, «Rozprawy Komisji Językowej ŁTN», XXVI, Łódź 1980.
- Czyżewski F., *Niektóre problemy bilingualizmu (na przykładzie gwar włodawskich)*, «Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica», 12, Łódź 1986.
- Czyżewski F., *O nazwie hreczuchy w ukraińskich i polskich gwarach włodawskich*, «Słownictwo języków słowiańskich w aspekcie porównawczym». Pod redakcją M. Łesiowa, Lublin 1987.
- Czyżewski F., *O problemach interferencji językowej w ukraińskich gwarach wschodniej Lubelszczyzny*, «Z polskich studiów slawistycznych», seria 7. Językoznawstwo, Warszawa 1988.
- Czyżewski F., *Paralele leksykalne w polskich i ukraińskich gwarach okolic Włodawy*, «Acta Universitatis Wratislaviensis, № XLIX», Wrocław 1990.
- Czyżewski F., *Słownictwo ludowe ukraińskiej gwary wsi Kolembrody w woj. bialskopodlaskim*, «Annales UMCS», vol. IX/X, 8, Sectio FF, Lublin 1991/92.
- Dacewicz L., *Nazwiska w osiemnastowiecznych księgach metrykalnych parafiielnickich*, «Białostoczyzna», nr 2 (14), Białystok 1989.
- Dejna K., *Cyrylicki Ewangeliarz z XVI wieku, przepisany dla cerkwi Lisieckiej w Bełzkiem*, «Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń ŁTN», r. XXVI, 9, Łódź 1973.
- Dejna K., *Elementy polskie w gwarach zachodnio-małoruskich*, «Język Polski», XXVIII, z. 3, Kraków 1948.
- Dejna K., *Fonologiczny system języka ukraińskiego*. «Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego», X, 1950.
- Dejna K., *Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny*, Wrocław 1957.
- Dejna K., *Podolsko-wołyńskie pogranicze językowe*, «Rocznik Podolski» t. I, Tarnopol 1938.
- Dejna K., *Zdzisław Sieber. W 35-lecie pracy naukowej*, «Poradnik Językowy», zesz. 8 (223), Warszawa 1964.
- Dobrowolski J., *Migracje wołoskie na ziemiach polskich*, «Pamiętnik Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie», Lwów 1930.
- Dodatek niekulturalny, *Życie umysłowe*, «Szpilki» nr 10 (2063) z 8 marca 1981.
- Encyclopaedia Britannica. A New Survey of Universal Knowledge*, vol. 18, London 1959.
- Encyklopedia Popularna Ilustrowana. Treść wszystkich gałęzi wiedzy ludzkiej podana przystępnie*, t. I, Warszawa 1909.
- Falińska B., *Stan i perspektywy prac nad słownictwem gwar Mazowsza i Podlasia*, «Poradnik Językowy», z. 3, Warszawa 1963.
- Falińska B., *Badania językowe na Podlasiu z uwzględnieniem powiatu Łosickiego*, «Łosice 1964-1966», Warszawa 1969.
- Falkowski J., Pasznicki B., *Na pograniczu lemkowski-bojkowskim*, Lwów 1935.
- Fiszer A., *Rusini*, Lwów 1928.
- Fossówna H., Łuszczyna E., *Niektóre zjawiska fonetyczne w gwarze mieszkańców wsi Ziemiany Piotra Górnika*, «Ogólnopolskie Studenckie Seminarium Dialektologiczne. Kraków, 22-24. II.1974. Księga referatów», Kraków 1976.
- Frąckiewicz T., *Lokalne elementy językowe w pamiętniku rosyjskim P. Kranckuza ze wsi Matiaszówka (b. pow. włodawski)*, Lublin 1976, maszynopis pracy magisterskiej, 42 strony.
- Glinka S., *Granica językowa i przykłady zróżnicowania fonetycznego gwar białoruskich Białostoczyzny*, «Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN», r. 3, 1960.
- Gliwa I., *Słownictwo z zakresu budownictwa wiejskiego w gwarach wsi Chroboly i Hryniewicze Male w woj. bialostockim*, Lublin 1977, maszynopis pracy magisterskiej, 83 strony.
- Goworuszko R., *Elementy wschodniosłowiańskie w antroponimii wsi Że szczyzna*, Lublin 1983, maszynopis pracy magisterskiej, 93 strony.
- Górnowicz H., *Rodowe nazwy miejscowości Podlasia*, «Onomastica», XII, Kraków 1967.
- Górny W., *Monografia powiatu Bialskiego województwa Lubelskiego*, Biała Podlaska 1939.

- Hołubczuk J., *Gwara wsi Bohukały w pow. Biała Podl.*, Lublin 1969. Praca magisterska wykonana w Zakładzie Filologii Słowiańskiej UMCS.
- Hołyszowa P., *Nasze wesele. Wstęp i opracowanie M. Łesiów*, Lublin 1966.
- Horbatsch O., *Der Wortschatz der Ukrainischen Sprachinsel Osturña in der Zips*, «*Serta Slavica. In memoriam Aloisii Schmaus*», München 1971.
- Horbatsch O., *Polnische Lehnwörter in den ukrainischen Mundarten*, «Slawistische Studien zum VI. Internationalen Slawisten-Kongress in Prag 1968», München 1968.
- Horbatsch O., *Polonisierende Amtliche Umbenenungsversuche von Ukrainsche Ortsnamen im Südosten der Volksrepublik Polen*, «Jahrbuch der Ukraine kunde», München 1985.
- Horodyska-Gądkowska H., *Polskie słownictwo gwarowe w zakresie hodowli domowej*, Kraków 1967.
- Ignaciuk I., *Ukraińskie gwary Podlasia*, «*Językoznawca*», nr 4, 1960.
- Iwaszkiewicz J., *Monitor Polski* Nr 21, «Twórczość» nr 1, styczeń 1978.
- Janiaik B., *Polsko-ukraińskie związki językowe na przykładzie gwary Niemirowanad Bugiem*, Łódź 1995.
- Janiszewski M., *Nad karpackimi dopływami Wisły*, Warszawa 1985.
- Janów J., *Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych*, Lwów 1926.
- Jarczak D., *Niektóre osobliwości przemieszczonej gwary ukraińskiej w powiecie Stargardzkiem województwa Szczecińskiego*. «Zeszyty Naukowe Nr 6. Prace Wydziału Humanistycznego nr 3, cz. 1 Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Szczecinie», Szczecin 1972.
- Jurkowski M., *Lemkowszczyzna (materiały do bibliografii)*, «*Slavia Orientalis*», 1962, nr 4.
- Jurkowski M., *Nieznane lemkowskikie pieśni weselne w zbiorach Wincentego Pola*, «*Slavia Orientalis*», 1970, nr 1.
- Kersten K., *Ludzie na drogach*, «*Res Publica*», r. I. nr 4, Warszawa 1987.
- Kęczkowska K., *Zdrobnienia w pieśniach ludowych ze wsi Potoki w woj. załuskim*. Praca magisterska pisana pod kierunkiem doc. dr hab. M. Łeśowa, Lublin 1979, 122 strony maszynopisu.
- Kindziuk W., *Zdrobnienia i spieszczenia w pieśniach ludowych ze wsi Czyżyki k. Hajnówki*, Białystok, Filia UW, 1978, rękopis pracy magisterskiej.
- Kłoczko B., *Elementy wschodniosłowiańskie w antroponimii wsi Rogawka koło Siemiatycz*, Białystok, Filia UW, 1979, maszynopis pracy magisterskiej.
- Kolberg O., *Chełmskie*, Kraków 1890.
- Kondraciuk N., *Powtórzenia w pieśniach wsi Morze*, Lublin 1978, rękopis pracy magisterskiej, 78 stron.
- Kondratuk M., *Baltycko-słowiańskie hybrydy nazewnicze z formantami -i(z)na, -szczy(z)na na terenie Białostocczyzny*, «Formacje hybrydalne w językach słowiańskich», Lublin 1986.
- Kondratuk M., *Dubiny, pow. hajnowski*, «Teksty gwarowe z Białostocczyzny...».
- Kondratuk M., *Elementy białoruskie i ukraińskie w ojkonimii polsko-wschodnio-słowiańskiego pogranicza*, «*Acta Universitatis Lodzienensis. Folia Linguistica*» 27, Łódź 1993.
- Kondratuk M., *Miejscowości o dwu nazwach w powiatach bielskim i hajnowskim*, «*Slavia Orientalis*», XVIII, nr 1, Warszawa 1969.
- Kondratuk M., *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostocczyzny*. Wrocław-Warszawa 1974.
- Kondratuk M., *O kilku dubletach w nazwach miejscowości*, «*Slavia Orientalis*», nr 3, Warszawa 1968.
- Kondratuk M., *Termin rolniczy zap'aška/zap'aska w mikropolonimii Białostocczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, «*Slavia Orientalis*», 1980.
- Kondratuk M., *Wokalizm białorusko-ukraińskich gwar powiatu hajnowskiego*, «*Slavia Orientalis*», XIII, nr 3, Warszawa 1964.
- Kondratuk M., *Wymowa dawnego ē w gwarach ruskich Białostocczyzny*, «*Slavia Orientalis*», zesz. 2, Warszawa 1973.
- Kopczyński S., *Przemysł ludowy na tle stosunków gospodarczych powiatu Włodawskiego*, Włodawa 1930.
- Kopernicki I., *O góralach russkich w Galicji*, «*Sprawozdanie Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności*», t. XII, 1899.
- Kostciuczuk T., *Słownictwo w zakresie kultury duchowej mieszkańców wsi Klejniki w woj. białostockim*, Lublin 1985, maszynopis.
- Kostusik K., *Nazwiska mieszkańców gromady Pratulin*, Lublin 1969. Praca magisterska wykonała w Zakładzie Filologii Słowiańskiej UMCS.
- Kosyl Cz., *Nazwa miejscowa Ochotza/Ochoża*, «*Slavia Orientalis*», XXV, Warszawa 1976.
- Koszmaluk W., *Słownictwo z zakresu kultury społecznej i duchowej w gwarze wsi Stawiszcze w woj. białostockim*, Lublin 1978, maszynopis pracy magisterskiej.
- Kowalska A., *Zróżnicowanie słownictwa gwar Mazowsza i Podlasia. Atlas*, cz. 1-2, Wrocław 1975-1979.
- Kowalsky Humphry, *Ukrainian Folk Songs. A Historical Treatise*, Boston (Mass.), 1925.
- Kruszewska K., *Imiona i nazwiska mieszkańców wsi Klejniki w woj. białostockim*, Białystok 1978, maszynopis pracy magisterskiej.
- Kulawiec U., *Wschodniosłowiańskie nazwy zwierząt w gwarze wsi Derlo w woj. bialskopodlaskim*, Lublin 1979, maszynopis.
- Kuraszkiewicz W., *Dialektologia. Przegląd gwar województwa lubelskiego*, «Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego», t. I, Lublin 1932.
- Kuraszkiewicz W., *Domniemany ślad Jadźwingów na Podlasiu*, «*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*», t. I, Warszawa 1955.
- Kuraszkiewicz W., *Końcowki -t, -t' w gwarach russkich*, «*Z polskich studiów slawistycznych*», seria 4. Językoznawstwo, Warszawa 1972.

- Kuraszkiewicz W., *Mazurzenie w ruskiej gwarze pod Siemiatyczami*, «Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego», t. X, Kraków 1950.
- Kuraszkiewicz W., *Najważniejsze zjawiska językowe ruskie w gwarach między Bugiem i Narwią*, «Sprawozdania Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego», XXXI, z. II (1938), Wydz. I, Warszawa 1939.
- Kuraszkiewicz W., *Nieakcentowane samogłoski o – e wobec dyftongów i ich redukcji w białoruskich i ukraińskich narzeczech od Narwi po San*, «Z polskich studiów slawistycznych» seria 6, t. 1. Językoznawstwo, Warszawa 1983.
- Kuraszkiewicz W., *Nowe obserwacje o ruskiej dyspalatalizacji spółgłosek przed e*, «III-eme Congres International des Slavists. Communications et Rapports», Beograd, 1939.
- Kuraszkiewicz W., *Nowe wyniki badań nad ikawizmem maloruskim*, «II Międzynarodowy Zjazd Sławistów w Warszawie, Sekcja I. Językoznawstwo, Księga referatów», Warszawa 1934.
- Kuraszkiewicz W., *Przyczynek do iloczasu maloruskiego*, «Lud Słowiański», t. III, dz. A, Kraków 1932.
- Kuraszkiewicz W., *Rozwój 'a na tle dyftongów i palatalizacji w dawnych gwarach russkich Podlasia i Chełmszczyzny*, «Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej» t. III, Warszawa 1958.
- Kuraszkiewicz W., *Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektołogii wschodniosłowiańskiej*. Redaktor naukowy J. Rieger, Warszawa 1985.
- Kuraszkiewicz W., *Szkic mazurzącej ruskiej gwary wsi Zajęczniki na wschód od Drohiczyna*, «Prace Filologiczne», XXXI, 1982.
- Kuraszkiewicz W., *Szkic polonizującej się ruskiej gwary archaicznej w Drahowie pod Łęczną*, «Slavia Occidentalisa», XVIII (1947).
- Kuraszkiewicz W., *Tendencje białoruskie i ukraińskie w gwarach okolic Puszczy Białowieskiej*, «Acta Baltico-Slavica», t. I, Białystok 1964.
- Kuraszkiewicz W., *Ukraińska dyspalatalizacja w gwarach podlaskich*, «Z polskich studiów slawistycznych». Seria 2. Językoznawstwo, Warszawa 1963.
- Kuraszkiewicz W., *Ukraińskie i białoruskie dyftongi i ich redukcje w gwarach od Sanu po Narew*, «Z polskich studiów slawistycznych», seria 5, Językoznawstwo, Warszawa 1978.
- Kuraszkiewicz W., *Uwagi o gwarze ukraińskiej we wsi Bisczca pod Bilgorajem*, «Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej», t. 5, Warszawa 1965.
- Kuraszkiewicz W., *Zarys dialektołogii wschodniosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych*, Warszawa 1963.
- Kuraszkiewicz W., *Z badań nad gwarami północnomaloruskimi*, «Rocznik Slawistyczny», t. X, 1931.
- Kuraszkiewicz W., *Z badań nad ikawizmem w ruskich gwarach karpackich*, «Lud Słowiański», IV 1, Dz. A. Kraków 1938.
- Kusiba M., *Wybrzeże świata*, «Miesięcznik Literacki» nr 3, 1981.
- Leksykon PWN, Warszawa 1972.
- Leszczyński Z., *Leksykalne zbieżności gwar Białorusi i Polski*, «Rocznik Slawistyczny», XXXI, Kraków 1970.
- Lewickij O., *Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien*, Przemyśl 1834.
- Lindert W., *Przyrostki tworzące nazwy mieszkańców na terenie województwa lubelskiego*, «*Onomastica*», t. VIII, t. X, Kraków 1961-1963.
- Lindert W., *Rozprzestrzenienie przyrostków tworzących nazwy mieszkańców w województwie lubelskim*, «Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN», 1961.
- Lindert W., *W sprawie zasięgu terytorialnego patronimików typu -ę, -ęta*, «*Studia linguistica in honorem T. Lehr-Saławińskiego*», Warszawa 1963.
- Lubicz-Czerwiński I., *Okolica Zadniestrska między Stryjem a Łomnicą*, Lwów 1811.
- Ludowy obrzęd wielkanocny „Konopielki” na Podlasiu. Zapisał i przygotował do druku J. Kawecki, «Literatura Ludowa», r. 4, 1960, nr 2-3.
- Łapicz Cz., *Ze studiów nad słownictwem geograficznym russkich gwar Białostocczyzny. Terminologia wegetatywna z gniazd semantycznych: «las» – «bór» – «gaj»*, zb. «*Studia nad gwarami Białostocczyzny. Morfologia i słownictwo*». Praca zbiorowa pod red. E. Smulkowej i I. Maryniakowej, Warszawa 1984.
- Łesiów M., *Co oznaczają nazwy naszych rzek?*, «Kalendarz Lubelski 1966», Lublin 1965.
- Łesiów M., *Elementy ukraińskie w gwarach województwa lubelskiego*, «Kalendarz Lubelski» 1965, Lublin 1964.
- Łesiów M., *Elementy wschodniosłowiańskie w nazwach terenowych powiatu zamojskiego*, zb. «*Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*», Zamość 1969.
- Łesiów M., *Folklor pogranicza polsko-ukraińskiego*, zb. «*Literatura ludowa i literatura chłopska*», Lublin 1977.
- Łesiów M., *Glos w dyskusji*, «*Zeszyty naukowe WSP w Szczecinie*», nr 13. Prace Wydziału Humanistycznego, nr 5. «*Materiały z Sesji Naukowej poświęconej integracji języka na Pomorzu Szczecińskim zorganizowanej przez Szczecińskie Koło TMJP i Zakład Filologii Polskiej WSP w Szczecinie w dniach 30 listopada 1974 r.*», Szczecin 1975.
- Łesiów M., *Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej*, *Slavia Orientalis*, r. XXII, zesz. 1, Warszawa 1973.
- Łesiów M., *Gwary ukraińskie między Bugiem i Narwią*, «*Białostocki Przegląd Kresowy*» t. II, Białystok 1994.
- Łesiów M., *Język testamentu pisaneego w Chełmie z 1648 roku*, «*Slavia Orientalis*», XII, nr 3, Warszawa 1963.
- Łesiów M., Trofimowicz K., *Mychajło Onyszkiewicz (1906-1971)*, «*Slavia Orientalis*», XXI, nr 1, Warszawa 1972.

- Łesiów M., *Polonizmy ukraińskiej gwary wsi Kolechowice*, «*Język Polski*», t. XXXVIII, zesz. 5, Kraków 1958.
- Łesiów M., *Polsko-ukraińskie obyczności leksykalne w gwarach z pogranicza*, «Z polskich studiów slawistycznych», seria V, Warszawa 1978.
- Łesiów M., *Skąd się wzięła nazwa Hrubieszów*, «*Onomastica*» VI, Kraków 1960.
- Łesiów M., *System fleksyjny ukraińskiej gwary wsi Kodeniec*, «*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*», sectio F, vol. XIV, 1, Lublin 1962.
- Łesiów M., *Terenowe nazwy własne Lubelszczyzny*, Lublin 1972.
- Łesiów M., *Terenowe nazwy własne typu Zarudecze*, «*Slavia Orientalis*», r. XVII, nr 3, Warszawa 1968.
- Łesiów M., *Uczymy się Łemkowszczyzny*, «*Tygodnik Powszechny*» nr 46 (1712) 1981.
- Łesiów M., *Ukraińskie gwarowe -chmo*. «Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego», t. VI, Wrocław 1967.
- Łesiów M., *Urzędnik zmienia historię*, «*Politechnik. Tygodnik Studencki* » nr 34 (894), 9.XI.1980.
- Łesiów M., *Wkład ukraińskich twórców do kultury ludowej Polski współczesnej*, zb. «Udział Ukraińców w walce z hitlerowskim faszyzmem i ich wkład w ogólny dorobek PRL» pod red. M. Roszczenki, Lublin 1987.
- Łesiów M., *Wpływ akcentu na kontrakcję końcówek przyniotnikowych w ukraińskich gwarach Podlasia*, «*Slavia Orientalis*», nr 2-3, Warszawa 1959.
- Łobuziński J., *Wschodniosłowiańskie nazwy osobowe wsi Klejniky w woj. białostockim*, Lublin 1981, rękopis.
- Lukasik-Szulowska W., Rieger J., Wolnicz-Pawlowska E., *Dialekt Bojków w świetle Atlasu gwar bojkowskich*, «*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*», t. 26, Warszawa 1990.
- Łukaszewicz G., *Wokół genezy i przebiegu akcji „Wisła” (1947 rok)*, «Dzieje Najnowsze», roczn. VI, 1974, nr 4.
- Łukianiuk H., *Osobowe nazwy własne mieszkańców wsi Knorydy w woj. białostockim*, Białystok 1983, maszynopis pracy magisterskiej.
- Majer J., Kopernicki J., *Charakterystyka ludności galicyjskiej*, «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej», Kraków 1877.
- Makarski W., *Nazwy miejscowości dawnej ziemi sanockiej*, Lublin 1986.
- Malý Encyklopedický Slovník A-Ž*, Praha 1973.
- Małecki M., Nitsch K., *Atlas językowy polskiego Podkarpacia, cz. II: Wstęp, objaśnienia, wykazy wyrazów*, Kraków 1934.
- Mazur J., *Gwary okolic Biłgoraja*, cz. 1. *Fonologia*, Wrocław 1976; cz. 2. *Fleksja*, Wrocław 1978.
- Michałowski W., Rygielski J., *Spór o Bieszczady*, Warszawa 1986.
- Mirończuk J., *Opis gwary wsi Terebela*, Lublin 1958. Praca magisterska wykonana w Zakładzie Języka Polskiego UMCS pod kierunkiem naukowym P. Smoczyńskiego.
- Moskal W., *Elementy ukraińskie w polskiej gwarze wsi Żdżanne (pow. krasnostawski)*, «*Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych LTN*», r. XXI, 2, Łódź 1967.
- Moskała E., *Panoramy górskie z Bieszczadów*, Kraków 1984.
- Moszyński L., *Wyrównania deklinacyjne w związku z mazurzeniem polskim, ruskim, połabskim*, Wrocław 1960.
- Nad ołtarzem pól. Antologia religijnej poezji ludowej Lubelszczyzny*, Wybór i słowo wstępne Michał Łesiów, Lublin 1986.
- Nitsch K., *Dialekty języka polskiego*, Kraków 1915, 1923, 1958.
- Odzijewicz H., *Elementy wschodniosłowiańskie w antroponimii wsi Koszele k. Bielska Podlaskiego*, Białystok 1980. Praca magisterska napisana w Filii UW w Białymstoku, maszynopis.
- Ogonowski E., *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*, Львів, 1880.
- Oleszczuk A., *Pieśni ludowe z Podlasia*, Wrocław 1965.
- Onyszkiewicz M., *Gwara wsi Biskowic*. Praca magisterska obroniona w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, 1935.
- Paluchowicz W., *Słownictwo z zakresu kultury społecznej i duchowej wsi Polatycze w woj. białskopodlaskim*, Lublin 1978, maszynopis pracy magisterskiej.
- Parylak P., *Prowincjalizmy mowy polskiej w Drohobyczku i jego okolicach*, «Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej», t. I, Kraków 1877.
- Pelc H., *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny*, cz. I, *Słownictwo pochodzenia małopolskiego*, Lublin 1985.
- Pietruczuk J., *Fleksja gwary wsi Kuraszewo koło Hajnówki*, «*Studia nad gwarami Białostocczyzny. Morfologia i słownictwo*» pod redakcją E. Smułkowej i J. Maryniakowej. Warszawa 1984.
- Pietruczuk J., *Słownictwo wsi Kuraszewo koło Hajnówki*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem naukowym doc. Michała Łesiowa, Hajnówka-Lublin 1977, maszynopis, s. 363.
- Piotrowski S., *Dziennik Hansa Franka*, Warszawa 1956.
- Pol W., *Rzut oka na północne stoki Karpat*, Kraków 1851.
- Polska Rzeczypospolita Ludowa. Mapa administracyjna*, Warszawa-Wrocław 1986.
- Poloniny. Pieśni Bojków i Łemków*, płytka, 1987.
- Poznańska M., *Powtórzenia w pieśniach ludowych wsi Nowoberezowo*, Białystok, Filia UW, 1978, rękopis pracy magisterskiej.
- Rabiejówna Z., *Dialekt Bojków*, «*Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU*», XXXVII, Kraków 1932, № 6.
- Radłowska J., *Wschodniosłowiańskie nazwy osobowe wsi Lipinki w woj. białopodlaskim*, Lublin 1979, maszynopis pracy magisterskiej, 78 stron.

- Reinfuss R., *Lemkowie jako grupa etnograficzna*, «Prace i Materiały Etnograficzne», t. VII, Lublin 1948.
- Reinfuss R., *Ruś Szlachtowska*, «Lud», t. XXXVI.
- Rieger J., *Imienictwo ludności wiejskiej w Ziemi Sanockiej i Przemyskiej w XV wieku*, Wrocław 1977.
- Rieger J., *Indeks wyrazów do «Atlasu językowego dawnej Lemkowszczyzny» Z. Stiebera*, Łódź 1966.
- Rieger J., *Jeszcze o wpływach polskich i słowackich na gwary lemko-wskie (Z problematyki słownictwa)*, «*Studia linguistica memoriae Zdislai Stieber dedicata*», Wrocław 1983.
- Rieger J., *O polskich wpływach leksykalnych na gwary ukraińskie (na przykładzie gwar bojkowskich)*. Zb. «Miedzy Wschodem i Zachodem. Cz. IV. Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim». Pod redakcją J. Bartmińskiego i M. Łesiowa, Lublin 1992.
- Rieger J., *Słownictwo i nazewnictwo lemko-wskie*, Warszawa 1995.
- Rieger J., *Wpływ polski i słowacki na gwary Lemków w zakresie leksyki*, «*Sbornik Filozofickej Fakulty Univerzity Komenskeho, Philologica*», XXX, 1979.
- Rieger J., *Ze słownictwa pogranicza bojkowsko-lemkowskiego (rumunizmy)*, «*Studia Slavica in Honorem Viri Doctissimi Olexa Horbatsch*», Teil 2, München 1983.
- Rieger J., *Z historii dialekту Lemków. Chronologia przejścia -nn-w-In-*, «*Slavia Orientalis*», 1965, nr 2.
- Rieger J., Mierzejewska D., Pluskota T., *Z leksyki i słownictwa pogranicza lemko-wsko-bojkowskiego*, zb. «Języki i literatury wschodnio-słowiańskie» Łódź 1976.
- Romanuk E., *Słownictwo w zakresie budownictwa wiejskiego w gwarach wsi Czeremcha i Siemianówka, woj. białostockie*, Lublin 1977, maszynopis pracy magisterskiej, 142 strony.
- Rospond S., *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984.
- Roszczenco M., *Gwary północnoukraińskie okolic Kleszczel. Fonetyka i fleg-sja*. Praca doktorska. Promotor: doc. dr hab. M. Łesiów, Lublin 1979 (maszynopis).
- Roszczenco M., *Wokalizm gwary wsi Jelonka w powiecie hajnowskim*, «*Anales UMCS*», sectio F, vol. XXX, 10, Lublin 1975.
- Roszczenco W., *Zdrobnienia w ukraińskich pieśniach ludowych okolic Kle-szczel woj. białostockiego*, Lublin 1978, rękopis pracy magisterskiej.
- Rudnicki J., *Kilka izofon ze wschodnich obszarów Bojkowszczyzny*, «*Lud Słowiański*», t. IV A, Kraków 1938.
- Rudnicki J., *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*, Kraków 1939.
- Rudnyc'kyj J. B., *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language, part 2*, Winnipeg 1963.
- Rudnyc'kyj J., *Lemberger ukrainische Stadtmundart*, Berlin 1943.
- Rygierski J., *Poprawiacze tradycji*, «*Kultura*» z 18 stycznia 1981.
- Safarewiczowa H., *Nazwy miejscowe typu Mroczkowizna, Klimontowszczyzna*, Wrocław 1956.
- Sajewicz M., *Slowotwórstwo rzeczowników w gwarach wschodniosłowiańskich na terenie b. powiatu hajnowskiego*. Rozprawa doktorska pod kier. nauk. prof. M. Łesiowa, Lublin 1983 (maszynopis).
- Sajewicz M., *Ze studiów nad gwarami białoruskimi Białostocczyzny na pogranicze od Narwi*, «Formacje hybrydalne w językach słowiańskich», Lublin 1986.
- Sajewicz M., Czyżewski F., *Zróżnicowanie słownictwa rolniczego w kilku gwarach wschodnio-słowiańskich na polsko-białorusko-ukraińskim pograniczu językowym*, «*Slavica Lublinensis et Olomucensis*», Lublin 1970.
- Sakiewicz J., *Gwara wsi Lubenka w pow. Biała Podl.*, Lublin 1969. Praca magisterska wykonana w Zakładzie Języka Polskiego UMCS.
- Samojluk M., *Wschodniosłowiańskie nazwy zwierząt w gwarze wsi Janowo w województwie białostockim*, Lublin 1979, rękopis pracy magisterskiej, 130 stron.
- Sawicka I., Wróblewski M., *Grabowiec, pow. Bielski*, «Teksty gwarowe z Białostocczyzny...».
- Sawicka I., Wróblewski M., *Rogawka, pow. Siemiatycki*, «Teksty gwarowe z Białostocczyzny...».
- Shevelov G. Y., *Ukrainian Diphthongs in Publications of the 1980s and in Reality (and some adjacent problems imaginary and real)*, „International Journal of Linguistics and Poetics”, vol. XXXIV, The Hague, 1986.
- Shevelov G. Y., *Zdzisław Stieber. In Memoriam (7 June 1903 – 12 October 1980)*, «Harvard Ukrainian Studies» Vol. VI, No 1, 1982.
- Shevelov G. Y., *Zur Chronologie der Entstehung der ukrainischen Dialekte im Lichte der historischen Phonologie*, «*Zeitschrift für Slavische Philologie*», Band XL, Heft 2, Heidelberg 1978.
- Semeniuk T., *Słownictwo w gwarze północnoukraińskiej wsi Derlo w woj. bialskopodlaskim*, Lublin 1989, maszynopis.
- Sławski F., *Dorobek pięćdziesięcioletniej pracy naukowej Zdzisława Stiebera*, «*Studia linquistica memoriae Zdislai Stieber dedicata*», Wrocław 1983.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I-XV, Warszawa 1880-1900.
- Słownik gwar polskich*. Opracowany przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, t. I, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979.
- Słownik Prasłowiański*, t. II, Wrocław 1976.
- Smoczyński P., *Kwestionariusz do Atlasu gwar Lubelszczyzny*, Lublin 1965.
- Smoczyński P., *Stan i perspektywy prac nad atlasem gwar Lubelszczyzny*, «Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN», z. 2-3, Warszawa 1960.
- Smułkowa, E. *Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach wschodniej Białostocczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Wrocław-Warszawa 1968.

- Smułkowa E., *Szkic systemów fonologicznych russkich gwar Białostocczyzny wschodniej*, «*Slavia Orientalis*», r. XVII, z. 3, Warszawa 1968.
- Smułkowa, E. *Z geografii wschodniosłowiańskich nazw zboż i terminów z nimi związanych*, «*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*», t. 6, Warszawa 1967.
- Smyk H., *Nazwy roślin w gwarze wsi Stawiszcze w woj. białostockim*, Lublin 1986, rękopis pracy magisterskiej.
- Sokalski B., *Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym*, Lwów 1899.
- Stieber Z., *Wstęp (W): Atlas gwar bojkowskich*, t. I, cz. 2, Wrocław 1980.
- Stieber Z., *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, z. I-VIII, Łódź 1956-1964.
- Stieber Z., *Dialekt Łemków. Fonetyka i fonologia*, Wrocław 1982.
- Stieber Z., *Gwary ruskie na zachód od Oporu*, w zb. «*Świat językowy Słowian*», Warszawa 1974.
- Stieber Z., *Maloruskie dź ≤ dj i czesko-słowackie z ≤ dż*, «*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*», z. VII, Kraków 1938.
- Stieber Z., *Materiały akcentowe z dawnej Łemkowszczyzny*, «*Slavia Orientalis*», 1959, nr 2-3.
- Stieber Z., *Pierwotne osadnictwo Łemkowszczyzny w świetle nazw miejscowości*, «*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*», t. V, 1936.
- Stieber Z., *Polska i ruska nazwa Sanu*, «*Język Polski*», XXI, z. 6, Kraków 1936.
- Stieber Z., *Sposoby powstawania słowiańskich gwar przejściowych*, Kraków 1938.
- Stieber Z., *Systemy wokaliczne dawnej Łemkowszczyzny*, «*Slavia*», Praha 1960, t. XXIX.
- Stieber Z., *Świat językowy Słowian*, Warszawa 1974.
- Stieber Z., *Toponomastyka Łemkowszczyzny*, cz. I. *Nazwy miejscowości*, Łódź 1948, cz II. *Nazwy terenowe*, Łódź 1949.
- Stieber Z., *Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków*. «*Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU*», t. 41, Kraków 1936.
- Stieber Z., *Wschodnia granica Łemków*, «*Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*», Kraków 1935.
- Stieber Z., *Z fonetyki historycznej dialekta Łemków*, «*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*», 1958, t. 3.
- Stieber Z., Hrabec S., *Przyczynki do słownictwa gwar ukraińskich w Karpatach*, «*Rozprawy Komisji Językowej LTN*», t. IV, Łódź 1956.
- Studia nad dialektologią ukraińską i polską*. Z materiałów b. Katedry Języków Ruskich UJ. Opracował i przygotował do druku M. Karaś, Kraków 1975.
- Subotko E., *Rzeczowniki w gwarze ukraińskiej wsi Kodeń w woj. bialskopodlaskim*, Lublin 1987, maszynopis pracy magisterskiej.
- Szemlę J., *Z badań nad gwarą łemkowską*, «*Lud Słowiański*» t. III, z. 2, Kraków 1934.

- Szklaruk W., *Słownictwo gwarowe wsi Suchowolce koło Kleszczel*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem naukowym prof. M. Łesiowa, UMCS Lublin (maszynopis).
- Tarnacki J., *Podział językowy Polesia na podstawie faktów leksykalnych. Streszczenie referatu na I-szy Zjazd Sprawozdawczo-Naukowy, poświęcony Ziemiom Wschodnim*, Warszawa 1936.
- Tarnacki J., *Słownictwo polskie na Polesiu*, Warszawa 1937. Odbitka ze «*Sprawozdań Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*», XXX, 1, 1937, Wydz. I.
- Tarnacki J., *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie-Mazowsze)*, Warszawa 1939.
- Teksty gwarowe z Białostocczyzny z komentarzem językowym*. Praca zbiorowa pod redakcją A. Obrębskiej-Jabłońskiej, Warszawa 1972.
- Tokarska Z., *Imiennictwo w zakresie obróbki lnu na Podlasiu*, «*Poradnik Językowy*», Warszawa 1938-1939.
- Tokarski J., *Gwara Serpelic. Fonetyka. Fleksja*, Wrocław 1964.
- Tokarski J., *Morfologia russkich gwar podlaskich. Deklinacja rzeczowników. Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, wydz. I, t. IV, 1952.
- Tokarski J., *Uwagi nad wokalizmem gwar russkich z okolic Janowa Podlaskiego*, «*Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*», wydz. I, t. II, 1939.
- Tomaszewska M., *Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Cetuli w pow. Jarosławskim. Opis*, «*Zbiór wiadomości do Antropologii Krajowej*» t. XI.
- Traczuk J., *Słownictwo z zakresu kultury społecznej i duchowej w gwarze wsi Bystre w woj. białostockim*, Lublin 1980, maszynopis.
- Trancygier Z., *Slowotwórstwo rzeczowników z polsko-ruskiego pogranicza językowego pod Siemiatyczami*, praca napisana pod kierunkiem prof. L. Moszyńskiego, Gdańsk 1984, maszynopis.
- Tyszkiewicz J., *Imiona, nazwiska i przewiski mieszkańców wsi Kornica*, Lublin 1977, maszynopis pracy magisterskiej.
- Urbańczyk S., *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa 1976.
- Wahylewič I., *Bojkové lid ruskoslovenský v Haličích*, «*Časopis Českého Muzeum*» 1841, R. 15, sv. 1.
- Wahylewicz I., *Gramatyka języka maloruskiego w Galicji*, Lwów 1845.
- Warchał S., *Nazwy miast Lubelszczyzny*, Lublin 1964.
- Wasiluk N., *Dyftongi w gwarze wsi Czechy Orlańskie*, «*Ogólnopolskie Studenckie Seminarium Dialektologiczne*, Kraków 22-24.II.1974. Księga referatów», Kraków 1976.
- Wasiluk N., *Fonetyka gwary podlaskiej wsi Czechy Orlańskie*, Lublin 1974, maszynopis pracy magisterskiej.

- Wasiluk N., *Wokalizm gwary wsi Czechy Orlańskie na Białostocczyźnie*, «*Studia z językoznawstwa słowiańskiego*». Pod red. M. Łesiowa i M. Sajewicza, Lublin 1995.
- Wawreniuk E., *Zwroty frazeologiczne w gwarze wsi Opaka Duża, woj. białostockie*, Lublin 1978, maszynopis pracy magisterskiej.
- Werchratski I., *Über die Mundart der Galizischen Lemken*, «*Archiv für Slavische Philologie*», Bd. XIV-XVI. 1891-1892.
- Werchratski I., *Woher stammt der Name Bojky?*, «*Archiv für Slavische Philologie*», XVI, 1894.
- Wierciński H., *Jeszcze z powodu wydzielenia Chełmszczyzny*, Kraków 1913.
- Wilkoń A., *Nazwy miejscowe Podlasia*, «*Onomastica*», XII, Kraków 1967.
- Witkowski W., *O pochodzeniu i nazwisku Pamby Beryndy*, «*Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie*», Kraków, styczeń-czerwiec 1962.
- Wolnicz-Pawłowska E., *Z dawnej antroponimii Ziemi Sanockiej*, Zb. «Między Wschodem i Zachodem. Cz. IV. Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim». Pod redakcją J. Bartmińskiego i M. Łesiowa, Lublin 1992.
- Wójcik E., *Gwara wsi Chmielek w powiecie biłgorajskim*, «*Językoznawca. Studenckie ogólnopolskie pismo językoznawcze*», nr 26-27, Lublin 1973.
- Wójcikowski W., Paczyński L., *Roztocze, Przewodnik*, wyd. II. zmienione i rozszerzone, Warszawa 1986.
- Wrona J., *W Bieszczadach*, Warszawa 1985.
- Wróblewska O., *Pelne i ściągniête końcówki przymiotnikowe w pieśniach ludowych ze wsi Pasynki k. Bielska Podlaskiego*, Białystok, Filia UW, 1978, maszynopis pracy magisterskiej.
- W sprawie zmiany nazw niektórych miejscowości w województwach: krośnieńskim, nowosądeckim, przemyskim, rzeszowskim i tarnobrzeskim*, «*Monitor Polski. Dziennik Urzędowy PRL*» nr 21 z 22 sierpnia 1977.
- Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. I-III, Warszawa 1980-1983.
- Zacharczuk H., *Niektóre zagadnienia gwar ukraińskich w województwie lubelskim*, «*Językoznawca*» nr 11-12, Lublin 1964.
- Zeszyt Przewodnicki nr 2, listopad 1980. Rada Przewodnicka przy KT ZG SZSP.
- Zilyns'kyj I., *Description of the Ukrainian Language*, Cambridge (Mass.), Harvard Ukrainian Research Institute, 1979.
- Ziłyński I., *Opis fonetyczny języka ukraińskiego*, Kraków 1932.
- Ziłyński I., *Samogłoski nosowe w gwarze wsi Krasna*, «*Prace Filologiczne*», Warszawa 1927, t. XII.
- Żbikowska B., *Wschodniosłowiańskie nazwy osobowe w gwarze wsi Dobryń Duży w woj. bialskopodlaskim*, Lublin 1979, maszynopis.

З видань Українського Архіву

Підготовляються до друку:

Akcja «Wiśla» – друге, доповнене видання документів про депортaciю українців у 1947 році. Появиться у квітні 1997 р., в 50-ту річницю акції «Вісла».

Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946. Dokumenty. Tom II – другий том документів УПА і Генерального штабу ВП про переселення українців з Польщі в УРСР. Зібрав та до друку підготовив Євген Місило.

Лемківські пісні. Книга, що писалася століттями і записувалася десятиріччями. Отримавши талан роду, виходив, уклав і не дожив її Ярослав Полянський. З багатства кількох тисяч пісень, що їх автор почерпнув з лемківської скарбниці, у цей том увійде 450. Видання доповнене грунтовним музикологічним дослідженням про пісню лемків.

Мое самовизначення. Перше книжкове схоплення поезії Остапа Лапського. Видання підсумовує третій період, від визволу України до 1996 року, поетової творчості.

Українці у концентраційному таборі в Явожні у 1947-1949 роках. Книжка помістить детальні біографії 3870 в'язнів та донедавна вкриті таємницею документи.

Українська Греко-Католицька Церква у Польщі після 1956 р. у світлі документів. Джерельні матеріали про ліквідацію Церкви після II світової війни та важкий процес її відроджування, започаткований у 1956 році.

о. митрат Василь Гриник і о. митрат Мирослав Ріпецький у спогадах, документах і фотографіях – це дві наступні, після спогадів о. митрата Степана Дзюбини, джерельні публікації з історії Української Греко-Католицької Церкви у Польщі.

Антологія української поезії у Польщі. Перша в останньому півстолітті одножанрова презентація надбань українських літераторів, що творили і творять у післявоєнній Польщі.

Про череп'я – поетичний щоденник Остапа Лапського за 1996 рік.

ЗМІСТ

Від Попраду до Нарви	5
Лемківські говірки	9
1. Назва і територія лемків та їх говірок	9
2. Коротка історія досліджень лемківських говірок	22
3. Основні і характерні особливості лемківських говірок ..	48
4. Характеристика словникової системи лемківських говірок	62
Бойківські говірки	83
1. Назва і територія бойків та їх говірок	83
2. Коротка історія досліджень бойківських говірок	98
3. Основні і характерні системні особливості бойківських го- вірок	121
4. Характеристика словникового фонду бойківських говірок	133
Надсянські говірки	151
1. Назва і територія поширення надсянських говірок	151
2. Коротка історія наукових зацікавлень надсянськими го- вірками	182
3. Основні системні особливості надсянських говірок	200
4. Словникова система надсянських говірок	213
Наддністрянські говірки	223
1. Зі звукових явищ наддністрянських говірок	233
2. Морфологічні особливості	235
3. Лексичні (словникові) особливості	237
Волинсько-холмські говірки	239
1. Назви і поширення холмських говірок	239
2. Скорочена історія досліджень цієї групи говірок	246
3. Системні прикмети холмських говірок	268
4. Лексичні особливості	274
Підляські говірки	279
1. Назви й територія поширення підляських говірок	279
2. Історія зацікавлення дослідників підляськими говірками	292
3. Спроби використання підляських говірок у літературі ..	400
4. Основні системні риси підляських говірок	410
<i>Prof. dr hab. Marian Jurkowskij: Zamiast résumé</i>	413
Словник діалектизмів	414
Граматичний показник	426
Іменний показник	433
Географічний показник	441
Дослідники українських говірок у Польщі	463
Бібліографія використаних праць	465

„Українські говірки у Польщі” – це розповідь про живу мову, яку більшості з нас у родинному домі було дано. Це книга про слово, що віками на території Лемківщини, Бойківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, берегло українців від втрати тотожності, від загину.

Написав цю книжку – **Михайло Лесів** – відомий славіст, професор Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської та Католицького університету у Любліні. У монографію вклав він надбання кілька-десяти років своєї дослідницької роботи. І отримало слов'янознавство, отримали ми першу повну монографію про українську мову в її лемківській, бойківській, надсянській, наддністрянській, холмсько-волинській та підляській діалектних формах.

Для філологів „Українські говірки у Польщі” – це книга-ключ до глибини і суті українського джерельного слова. Для нас, читачів – це доказ правди про незнищенність і споконвічну цілющість материної мови. Натомість тисячам тих розсіяних по світі українців, що матері та її слову залишилися вірні – ця книжка, це дарунок, без якого віднині бути годі.